

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Magl. A.5.41

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Magl. A.5.41

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Magl. A.5.41

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Magl. A.5.41

INCIPIT LIBER SECVNDVS.

Ioue inquit Socrates apud Plato
nem philosophi sunt & reges: mi
hi quidem a Ioue idest deo non
Reges modo & philosophi sed
optimi quiq; uiri uidentur esse.
Nam cum ab illo qui est & maximum: & uerū/
& perfectū bonū cœtera emanēt bona omnia:
nec iustitia profecto/ nec uirtus ulla: quæ uera
animi bona sunt/ absq; illo sūmo/ & consūma-
to bono ī cuiuspiam uenire possessionem pos-
sunt. Ac tametsi malorū fere omnium ipsi no-
bis & causam præbeamus/ & materiā: nullusq;
nec maior/ nec perniciosior nobis sit hostis/ q;
appetitio/ & opinio nostra: quæ sæpenumero
obliqua & falsa est: bonorum tamen origo &
causa est a deo: a quo & ratio: bonum autem se-
iungi a ratione nequit. At malum cum sit tum
auersio/ tū secessio/ deflexusq; a ratione/ seque-
turq; opinionem quæ dux est/ & auctor incer-
ta: a deo utiq; non erit. Et cum ratio secundum
naturam sit: malum autem a ratione semp ab-
horreat: & ab illius spatio/ curriculoq; lōge de-
flectat: erit & malum contra naturam. Quocir-
ca cum uirtutes/ ut dixi/ uera animi bona sint/
di

& firma possessio/ quanq̃ ne ipse quidem natu-
ra nobis insunt: sed usu/ actioneq; comparant̃
nostra: uitia quæ his aduersant̃/ & mala erunt:
& quodammodo contra naturā erunt. Omnium
uero uitiorū pessimū ac deterrimū est illud qđ
aduersus naturā maxime nititur: & a ratione q̃
longissime abit. Nititur aut̃ aduersus naturam
illud maxime quod est cōtra uniuersā humani
generis cōmunitatē: ac rectorē eius: Id autē est
iniustitia. Manifestū est igit̃ iustitiā quæ huic
aduersatur/ maximā esse uirtutū omniū/ & hu-
mano generi maxime conducentē. Nam cū sit
uniuersum genus hominum quasi una quædā
ciuitas: cuius hæ quas incolimus urbes sint ue-
luti partes quædā: ipseq; constent domibus/ ac
familiis: domus uero hominibus: primum do-
cet iustitia/ quales ipsi erga parentes/ uxores/ li-
beros/ nepotes esse debeamus: deinde ī cōteros
cognatos/ ac necessarios: qui domos sibi alias
constituerūt: & cum una/ ut Cicero ait domus
eos nō caperet/ tanq̃ in colonias exierunt: tum
erga uicinos tribules/ & ciues alios: itemque &
hospites/ & peregrinos: admonēs nos hominū
nō modo eiusdē gentis/ nationis/ linguæ: uerū
& illorum qui extremas quoq; terras incolant.

Et quoniā huius quē dixi uniuersi coetus homi-
num rector ē & moderator deus: imprimis iu-
bet/ut eius memores/ primos illi/ac maximos
honores tribuamus: pietatēq; colamus/ac reli-
gionem. Sed nos Roberte de iustitia illa quā
totā esse uirtutē diximus superiore libro satis
explicauimus: & quātū uisum est necessarium
differuimus. Restat nunc dicendum de iustitia
hac/quæ pars est eius. Cuius cū proprium sit/
cuiq; quod suum est reddere/declaratur nobis/
eius officia ad alios potissimū pertinere: ipsaq;
ī cōmune niti:ac late ad plurimorū res cōferre.
Nam qui uoluptates cōtempserit: aut liberorū
orbitatē æquo animo tulerit:is quidē sibi ipse
temperatus & constans est. Hocq; eius factū ad
alios minime pertinet:nihil fere aut publicam:
aut priuatorū ciuiū utilitatē adiuuans:præterq;
si exemplo ipso profuerit. At qui nec opū in ci-
uitate:nec auctoritatis in senatu:nec agri inter
uicinos:nec pecuniarū inter eos qbus cū cōtra-
hit uēdicare sibi plus uoluerit/q qd sit suū:is &
erga alios uirtute utitur/atq; in cōmune consu-
lit:quando ciuibus aliis/qui suus cuiq; locus ē
integrū relinquit:eadem trutinā/pariq; mensu-
ra & sibi & aliis metiens:ut recte mihi dixisse
d ii

uideatur: quicumq; dixerit coeteras uirtutes fere
omnes/utentis proprias esse: iustitiam autē cō-
munem/& publicam. Quāobré iustitiæ huius
uidetur propria esse ea mēsurā/quæ plus et mi-
nus distiguit inter homines: ut ex æquo/ cuiq;
distribuitur: caueaturq; ab iniquo. Cum autē
non in honoribus/aut pecuniis solum: uerum
etiam in emendis/ uendendis/et commutandis
rebus: quæ quidem sponte ipsi nostra facimus/
hoc ipsum plus/et minus quærat: Quinetiā
in illis quæ inuitis nobis fiunt: ut cum aut sur-
ripiuntur nobis nostra: aut uis affertur aliqua/
uidetur iustitiæ huius duplex esse diuisio. Est
enī una eius speties: cuius propriū est curare/et
cauere ne in creandis Magistratibus: cōferendis
honoribus: reddēdis prēmiiis: ciuilibusue mu-
neribus partiendis: neue in dispensandis grariū
pecuniis: rebusq; item aliis/quæ diuidendæ/ac
distribuendæ sunt inter ciues: aliquid plus mi-
nusue fiat/ q̄ quod æquum/iustumq; uideatur:
est enim eorum omnium dispēsatrix optima.
Altera uero quæ in faciendis commerciis: et cō-
trahendis rebus: iisdēq; et metiendis/et corrigē-
dis uersatur: quales sunt emptiones/ uenditio-
nes: mutua: deposita: et quæ sūt generis eiusdē:

quæ uoluntaria dicuntur: & in quibus pacto cō-
uenitur. Ad hanc quoque pertinent & ea/que in
inuitos partim clam/partim aperta ui patrantur:
ut furtum/compilatio/uerberatio/rapina: quæ
iuris prudentes maleficia uocant. Igitur cū horū
omniū ad iustitiā cura pertineat/ uidetur propriū
eius munus esse/ metiri singula: & tanquā appēsa
in scapulo examinare: ut iusti æquique/ itemque &
iuris/et legum/ ac boni partes in ciuitate tueantur:
reiicianturque ac castiget quæ uideantur his cōtraria:
Nam iniusta iniquaque prohibebit: repellat iniu-
rias: & in eos qui nocentes sunt animaduertet/
ne quid omnino contra leges/ cōtraque bonū fi-
at uel a ciuibus: uel a peregrinis. Verū cū nō sit
præceptionis huius subtilius hæc nūc querere:
& ad alia festinet oratio/ restat enim illo de ge-
nere obedientiæ dicendū: quæ ab hac ducit ori-
ginem (nam de principe/ maximaque obedientia
superiore libro si non plene: pro re tamen satis
dictum est) iactis fundamentis quæ operi huic
construendo necessaria uisa sunt: tandem ad no-
stra ueniamus. Perinde igitur ut iustitiæ officia
conferri debent a parentibus in liberos: a mari-
tis in uxores: ab heris in seruos: itaque a regibus
in subiectos homines: a Magistratibus quoque
diii

in priuatos ciues:& a ducibus in milites:necnō
& a pontificibus aduersus sacerdotes: ita & ab
his omnibus exhibenda est in illos obseruan-
tia/& obedientia.De qua ordine quīdem/ac p
suscepta materia disputabimus.

LAVDES OBEDIENTIAE.

Iberos parentibus obtemperare debere
qui neget/certe arbitror esse neminem.

Cū enim nos genuerint: educauerint:
instruxerint:conferantq; quantum in ipsis est/
omnia ad uictum/cultumq; & alios uitæ usus
necessaria:innumerabilesq; labores spōte susci-
piant ad res comparandas/non modo ne egea-
mus in uita ipsorū:sed post mortem/ut iis etiā
affluamus/quam pro tot tantisq; beneficiis re-
ferre eis gratiam possemus nō haberemus: nisi
nobis obedientia illam sufficeret. Quis igitur
digne laudare eā poterit: quæ ne erga illos qui-
bus maxime debemus ingrati simus/ sola effi-
cit:prestataq; uti ex se se/quasi perenni quodam
fonte perpetua manent officia:quæ qui nō hau-
riat/is indignus uita hac/ut certe est/merito ui-
deri potest.

PATRI QVAM MATRI LIBEROS
MAGIS DEBERE.

Vanquā autem quæri solet/ matri ne
an patri plura debeamus: primæ tamē
partes patri concedunt: & propter na-
turæ excellentiam: & propter magnitudinem
atq; hubertatem beneficiorum. Nam q̃ matres
filios decimum ferāt mensem/ & cum uitæ eni-
tantur periculo/ naturæ hoc est/ propagationi
consulentis: non muliebris electionis: quod in
bestiis apparet. Et tamē licet primæ partes iure
patri cædant/ hoc imprimis exigere ipse a natis
debet/ ut illā/ q̃ se magis reuerēatur: utq; ad illi-
us nutum præsto sint semper. Et quoniā mol-
les sunt earum animi: & ad iram/ ac dolorē faci-
liores: atq; ut Terentianis utar uerbis/ grauiter
aduertūt/ quæ nō reris/ danda est a liberis ope-
ra: ut uel libentius earū obire iussa uideant/ &
reuerentius cū eis agere. Sūt enim officia quæ-
dam/ quæ optādum sit a patribus: ut in matres
prius/ ac studiosius cōferant a liberis.

**QVAE SINT CVM OBEDIENTIA
CONIUNGENDA: QVAE ETIAM
VITANDA.**

T quoniam obedientia has secum ha-
bere debet comites/ diligentiam/ & at-
tentionem/ duo imprimis obseruāda
d iiii

sunt a liberis: unū/ut & statim/& studiose im-
perata faciant: alterū/ut nō semper expectent/
dum a parētibus/ quod factu opus sit/iubeat:
sed illud animo/& cogitatione precipiāt: Que-
dam enim satis non fuerit/si cōfestim ubi a pa-
rentibus iussa sunt/liberi exequantur: nam nec
semper expectandū hoc est: & ubi tempus po-
stulare uisum fuerit/sponte efficiunda sunt ab
eis. Ferdinandum Neapolitanorū Regē (quem
obedientiē in patrē uerū exemplum esse omnes
quidē consentiunt) narrantē audiui sepius nul-
lam se patre uiuo neq; maiorem illis/neq; parē
cepisse uoluptatibus/quas ipse caperet/cum pa-
tris consiliū cogitatione præuisum opera anti-
cipasset: contra nihil sibi neq; grauius/neq; exi-
stimatōne sua indignius solitum accidere/ q̄ cū
maiorum rerum occupatione impeditus/ patri
adesse nō poterat/etiā ad minima quæq; mini-
steria/singulisq; momētis. Tertium est ut ani-
mo uolente:& uultu ipso libentiā (ut Plautino
utar uerbo) præsferente pareatur: cauendumq;
imprimis/ne aut negligentes/ aut inuiti facere
aliquid uideamur: neue accedamus ad impera-
ta facienda ueluti hæsitantes: quiq; nullā prius
cogitationem/aut curā adhibuisse iudicemur.

Pariunt hæc odium/reddūtq; operā ingratam.
Horum trium fundamentū est amor: præstat
enim amor tum hæc tum alia multa: quæ non
modo negligenda non sunt: sed uel sūma cura
seruanda ab illis/qui obedientes/ officiosi q; in
parentes filii esse uolunt. Nam ubi uerus amor
abfuerit: necesse est: absit etiā reuerentia/pietas/
cultus: Quibus remotis uera esse obediētia nul
lo modo potest. Oportet in cunctis quoq; of
ficiis prudentiā adhibere: ordinē seruare: & mo
dum retinere. Nā cum sit prudentia dux quedā
actionum nostrarū: ac sine ea nihil/ neq; recte/
neq; cum cōsilio uideri possit factū: sitq; ordo/
& rerū/ & tēporis dispensator optimus/ Remo
ta prudentia/ ordineq; contempto frustra nitit̃
filius/ aliud nihil agens/ q̃ ut patri imprudens/
minimeq; cōpositus appareat. Gratū autē patri
uix aliquid esse potest quod p̃ficiscatur a filio/
absq; prudentia/ & ordine. Porro quod gratū
nō est/ gignit ex se fastidiū/ cōtemptū/ odium.
Fastidio autē & odio esse/ atq; cōtemptui/ uidet̃
obediētiæ ipsi uel multū aduersari: cuius stu
dium est uelle patri q̃ maxime placere/ mirifi
ceq; ab illo amari: & in precio esse. Nā modum
abiicere/ quæ est mensura tenens regulam inter

parum & nimium/hominis est/aut deficientis
in cunctis/aut gaudentis excessu. Vtrunq; autē
maxime uitiosum est:& de nimio quidem nūc
uerba facimus:non q̄ peccare quis possit nimi
um parendo patri:nemo enim in hoc excedit.
imo ut est apud Plautum.Nunquam nimis cu
rare possunt parentem filiæ. Sed de eo dicimus
nimio/quod modum in agendo deserit: quod
cauendum imprimis est: quāuis nonnunquā/
& in quibusdam excessus ipse sit medium. Sūt
& parentes ipsi morosi aliquando:ut qui nihil
nisi quod imperatū sit/ fieri a liberis uelint:nul
lamq; ipsi in precipiendo legem seruent/aut tē
poris/aut loci:quod durum/& difficile admo
dum est. Tamē quoniam in difficilibus(quod
etiam prouerbio docemur)uirtus perspicitur:
erit filii officium patris ingenium probe nosse:
& callere illius mores: ad quæ noscenda adhi
bebit studium/& diligētiam: obseruabitq; illi
us uultum/tāq; dari expectās signum. Paternæ
quoq; intempestiuitati/ ut hoc utar uerbo/pa
tientia medebitur:nihil aut durum/aut intem
pestiuum ducens/quod pater iubeat:& quāuis
ita sit/æquo tamē animo/& uolenti aget illud.
Recte igitur hoc/atq; ex usu:: sed & alia multa

Cum

sæpe dicere te Roberte memini: fidelissimam
obedientiæ ministram esse patientiam. Contra
uero sunt/quos delectet ante occupatum offici
um/quin ipsi ut filios habeant parentiores arte
quadam adhibita/cum maxime imperāt: tum
minime uideri uolunt imperare: quod ubi fili
us norit(nosse autem plane debet/nisi omnino
ignauus/& hebes fuerit) nunquam committet
ut officium suum a patre desideretur. Duo ta
men maxime cauenda sunt: alterum ne nimis
festinet & quasi præcipitet operam: alterum ne
quid agat/licet spectare uideatur ad obediēti
am/quod illius offendat animū/quod ne acci
dat eo maiore attentione procurandum est: q̄
huiusmodi homines dolere grauius solent: &
offensionem animi non modo uerbis non de
clarare:sed uultu etiā tegere. Et tamen quia ne
cesse est aliquando accidere: nemo enim tā pru
dens/& cautus est/ut non interdum labatur/&
peccet: studebit filius/aut ipse corā supplex:aut
per alium impetrare a patre ueniā:fatebiturque
peccasse se quidē:& dicet admissum nō offendē
di studio:sed imprudentia/& opinione sua se esse
deceptū. Vera enī obediētia etiā in peccato per
spicitur:cuius tāta uis est/ut p magno peccato

paululū supplicii satis sit patri: ut ait Terētiū:
ac tum multo magis/ cum preces sequetur ope-
ra/ quæ declaret animi poenitentiam. Sunt etiā
qui amorem in filios dissimulent: & quīs grata
sint quæ ab illis in se conferant: minus id ostē-
dant: idque eo consilio ne filii reddantur aut ne-
gligentiores dum amari se nimium a patribus
intelligunt: aut insolentiores/ dum sua omnia
grata illis esse sentiunt. Quamobrem oportet
non deterreri propterea ab officio: aut animo
minus liberali morem gerere. Sed consulat se
ipsum filius: & ubi recte/ & cum ratione a se fa-
ctum intelliget/ iudicio suo contentus non ex-
pectabit a patre laudem: quam scit ab illo non
invideri sibi alicuius peccati causa: sed consilio
& arte præteriri: Quinimo magis/ ac magis ani-
mum tūc eriget/ & contendet opera: ut obtem-
perantis omni e parte munus impleat filii. Quā-
obrem iure magna obedientiæ uidetur esse pars/
patris ingeniū nosse. Et quā de nimia indulgētia
nasci solet cōtēptus: ut quotidie uidemus/ imp-
mis cauere oportet ne p̄ris lenitas: & p̄bata sēp
illi studia nostra/ reuerētiā minuāt: imitandique
sūt strenui & fortes milites: qui q̄to magis lau-
dari ab Imperatore operam suam uident: tātō

alacrius imperata faciūt/seq̃ periculis obiectāt.
Istrio quo magis probari se intelligit a specta-
toribus:hoc amplius populo ut placeat cōten-
dit.Ergo quod miles duci/non prestabit filius
patri:et quod Istrio in re ludicra omni arte stu-
det:īd negliget filius ī re maxime graui:Incre-
dibiles enim excitare iras/solet lænitas ista ubi
se contemptui esse uidet:hinc illæ graues iactu-
ræ in tabulis et in legando/ et in instituendo.
Debet igitur tanto propensior in patrē esse fi-
lii uoluntas:et eo acrius moris gerendi studiū/
q̃to illius in se facilitatem/ac beniuolentiam ex-
peritur indies maiorem.Est etiam magnopere
uitanda ineptitudo: plurimum enim detrahīt
gratiæ:atq; ubi maior fuerit/parit etiam despe-
ctum.Sunt tamen quidam partim ita in loquē-
do insulsi:partim adeo in agēdo inepti/ut nul-
la possint arte corrigi.Horum studiū illud erit
ut ne appareāt ineptissimi:et in quo natura de-
stituti/et manci sunt/saltem uoluntate id pensa-
re uideantur. Tantum enim in uoluntate ipsa
solet esse positum/ut quod ineptum sit/efficiat
sæpenumero non ineptū:prestetq; ut nō sem-
per exigatur a nobis illud/in quo a natura de-
serimur.

OBEDIENTIAM NON DEBERE A
METV AVT VTILITATE PROFI
CISCI.

T cū duo maxime liberos uideri pos-
sint impellere/cur obsequantur paren-
tibus/metus & utilitas / Illum ego fi-
lium mirum in modum probauerim/qui patri
sit obsequens nō metus causa/uel utilitatis spe:
sed quia patrem amet: & officium suum facere
per se studeat: quales noui aliquos qui patres
habent tum summa facilitate præditos:tum ex-
trema rei familiaris inopia laborātes:quos nec
timeant/ cum sciant illos nescire irasci: nec ab
eis expectent quippiam/cum nihil possideant.
Sed tamen cum difficile dictu sit/liberos patrē
non debere metuere/eum liberis metum cōce-
demus/qui sit minime seruilis: ducatq; ortum
ab amore/& reuerentia/quanq̃ & pueri/& ado-
lescentes necesse est/ut flagellum aliquando ti-
meant: & pedagogi sentiant ferulas. Est etiam
ætas illa meticulosa:& probatum in puero fig-
num/metus. Quod uero ad utilitatem attinet/
nolim ego dari mihi filium:quem obsequendi
mihi moueat utilitas: sed qui tum cum pareat/
intelligat se ipsum maxime sibi prodesse:& re-

bus suis optime consultum ire. Debet enī uti-
litas sequi officium: non officium seruire utili-
tati: quāuis nonnunquā & parentes ipsi/ut na-
tos habeant ad audiendum faciliores/ mercedē
proponāt aliquam. Etenim in parentes offici-
osum esse utilitatis tantum gratia/mercēnarii ē
magis q̄ filii: nec expetitæ mortis suspitione ca-
ret. Siculi illi fratres amphinomus/ & anapius/
euadere pedum pernecitate flammās poterant/
relictis parentibus: & succedere auitis bonis/
adepturi ex illorum morte sine infamia ulla pa-
trimonium: imo cum utilitate etiā multa: quæ
nulla quidem erat e uita: Erant enim parentes
ipsi in ultima senectute constituti: & annis gra-
ues/atq; inutiles: quos tamen ceruicibus impo-
sitos per medios seuientis æthæ ignes tulerūt
adolescentuli/non utilitatis spe aliqua: uerū cū
maximo uitæ discrimine: & sūmi in parētes ip-
sos amoris/pietatisq; testimonio. Et quāq; mi-
nus est auctoritatis in fabula/Aeneas tamē ille/
qui apud Virgilium Anchisen patrem hume-
ris suis per hostium tela/cōflagrantiūq; domo-
rū incēdia & ruinas portat/docet amandos esse
parentes/nō utilitatis præcipue causa: sed ut na-
turæ pareatur/hoc ipsū iubēti: & deo impm̄is:

Cuius iussu dāt tela locum/flammæq; recedūt.
Paucis ante annis iuuenis quidam cuius nomē
excidit/ Lyparis Neapolim profectus/ut patrē
a prædone redimeret/sponte se in seruitutē de-
didit:patreque in libertatē restituto/qui erat iā se-
nior/ipse remo addictus māsit in potestate pre-
donis. Quænā hic erat iuueni utilitas? imo qđ
non potius damnum? imo quid ad hanc pieta-
tem addi possit/profecto nihil est. Quamobrē
uenerandi colendiq; parentes sunt: nō ut lucre-
mur/quod mercenariorum/et feneratorum est
(quis nullum sit hoc ipso lucro huberius) sed
ut et naturæ/et deo pareamus: post quē excepta
patria primus honos/et præcipuus cultus debi-
tus est parentibus.

OBEDIENTIAE STVDIVM AVGEN-
DVM SEMPER ESSE.

Idendum quoque ut crescat cum etate
simul: et augeatur obediētia. Nam ut
sit inobedientia semp detestabilis: de-
testabilior tamen est in iuvene/q̄ in adolescēte:
et in hoc q̄ in puero: in quo propter etatem nō
datur tantū loci contumaciæ: et peccatum ipsū
facilius promeretur ueniam.

SENECTVTI ET EGRITVDINI OBE
DIENTIVS SATISFACIENDVM.

Egris quoq; / q̄ ualentibus / & senio cō-
fectis / q̄ in media etate constitutis ob-
sequendū studiosius est: Quo tempo-
re nō ipsis modo parētibus: sed morbo quoq; /
& ætati multa tribuenda sunt. Nam & ætas / &
morbus multa per se iubent: & tum præcipue
pietas oportet uim suam ut ostendat: quæ qui-
dem imperet / ut liberi persuasum habeant sibi
se plane non satisfecisse / quāuis satisfecerint pa-
rentibus. Adolescens apprime nobilis cū e gra-
ui quodam uiro quæreret: qua potissimum ra-
tione & patri / & sibi parendo / atq; obsequendo
satisfaceret / Virtutem iquit si colas: cui qui de-
ditus esset / illum & parentibus / & sibi / & cœte-
ris omnibus mirifice satisfacere.

AN OBEDIENDVM VBIQVE SIT
PARENTIBVS.

Dmonuit locus hic queri debere / faci-
enda ne sint omnia quæ parētes iube-
ant. Quis autem dubitet facienda nō
esse si fuerint turpia: cum etiam quæ contra ho-
nestatem non sint / fieri aliquādo nō oporteat:
nec si ea non fecerit filius / inobediens sit. Nāq;

ei

ut in cælibatu uiuat: aut ut monacum profitea-
tur: hortari quidē filiū pater potest: cogere non
potest: quæ si ab inuito fieri uelit: iusta esse de-
finūt: cum in his humano etiam generi fiat in-
iuria. quæ res efficit ut qui impuberes parentū
suasū initiati fuissent: ubi sui iuris facti sint / &
per ætatem licet / sæpenumero religioni renun-
tiēt: quod est lege permissum / cautumq;. In his
enim / ut in multis aliis naturę iura paternis an-
teponenda sunt. Igitur si quę fieri cū honestate
possunt / aliquando facienda non sunt: quę nec
ab inuitis exigere parentes debent / quanto mi-
nus illa / quę aut turpia ipsa sunt: aut sine turpi-
tudine fieri nequeūt. Quærenti aliquādo mihi
a Ferdinando / num patri fuisset obtemperatu-
rus / turpe aliquid & impium imperanti / Alfon-
sum nihil tale fuisse unq̃ imperaturum respon-
dit. Vide q̃prudenter / q̃ patrem nihil indecorę
fuisse iussurum cum diceret / declarauit: & se mi-
nime fuisse facturū: quidni non fecisset impro-
ba / qui quod facere sine turpitudine posset: ali-
quando tamen recusarit. Erat Alfonso impri-
mis carus Petrus quidam cognomento Cases:
is quod Rege / & facillimo / & indulgentissimo
utebat̃ / elatior factus / cæpit ob leuissimas cau-

fas irasci Ferdinando/ clam primo: post uero &
palam donec & maledictis & opprobriis(erat
enim suapte natura cōuiciator) ausus est illū in
cessere: nullisq; tandem contumeliis parcere: &
ad ultima deliramēta ferri. Ferdinādus ea equo
animo ferre: & ingenium hominis magis mise
rari/ q̄ maledicta curare. Hæc Alfonso renūtia
ta cum essent/ Petrusq; quanquā sepe monitus/
nihilominus linguæ nihil temperaret: uocato
ad se filio/ iussit id de Petro suppliciū fumeret/
quod & per legē liceret/ & ipse uellet. Huic pa
terno imperio quanq̄ honesto/ & legitimo: tm̄
tamen abfuit ut pareret Ferdinandus: ut ira le
nita in gratiam patris/ Petrum fuerit reuocare
conatus. Quid autem Alfonso hæc imperan
ti responderit: dignum est quod prodatur po
steris/ mandeturque memoriæ. Ego inquit pa
ter optime nihil unquā neque pluris feci: neq;
me filio tuo dignius esse duxi/ quā ut tuæ sem
per obsequar uolūtati: iussisq; tuis ita paream:
ut nihil requiri in me ipso a te possit/ quod ad
ueram pertineat obedientiam. Quam quidem
laudem tātō opere assequi cupio: ut pietatis erga
te meæ hoc præcipuū testimoniū traditum iri
monumentis uelim. Sed qđ pace dictū sit tua:

e ii

quale hoc futurum est exemplum: si quanq̃ per
leges licet: & a te iussu est/iram in illos exer-
cuero/quos tibi carissimos esse sciam? Absit a
Ferdinandi pietate culpa hæc/quin meæ partes
sunt/familiares/atq; alumnos tuos & beneficē-
tia prosequi:& amore cōplecti. Quod ut ope-
ra comprobaret/commēdatum Alfonso Petrū
ipse in amicitiam suam recepit:& ex eo familia-
rissime usus est:atq; hodie utitur. Hoc igit̃ ex-
emplo docemur/etiam si honesta sint/que a pa-
tre iubentur:tamen facienda non semper esse:
cauendumq; ab iis/que sine dedecore/atq; infā-
mia fieri nequeant:nā qui turpe aliquid/ac fla-
gitiosū filio imperat:in eo pater non est. Quā-
uis autem Plautus ut personę seruiat in fabula/
moneat faciundum id esse a liberis quod paren-
tes imperant:tamen ne aberrare nos a uero pa-
teretur/haud multo post aliam inducit psonā:
quæ cum patrem initio aduersantem/ in suam
tandem traduxisset sententiam:dicit. Nūc pla-
ces/cum recte monstras:nunc tibi auscultabi-
mus. Quo dicto declarauit patri inique impro-
beq; monstranti non esse auscultandum:cum
si obediētia ipsa loqui posset/illud ante omnia
uetitura esset/ne quid ihonestum unquam sui

causa faceremus. Quamobrē obedientis ē filiū/
in his obedientem non esse. At illorū quæ ha-
bentur sordida alia lex est. Tanta enim obedi-
entiae uis est: ut eadem illa persepe efficiat libe-
ralia/ præsertim cū quæ inter sordida numeran-
tur/ non omnia sint contra honestatem. Nam
cum sordidū/ ac seruale ministeriū sit/ equū de-
fricare: sellaq; insternere: ne patritio quidē ado-
lescenti turpe fuerit/ ubi aut iussu fuerit: aut tē-
pus id/ resq; tulerit/ patri equum exornare: cum
apud Homerū Andromacha/ & pauisse/ & pex-
uisse mariti equum legatur. Ad hæc præstabit
in sordidis quibusdam obsequi/ q̄ detrectando
illa præferre inobedientis spetie. Aetatis etiā
ratio habenda est. Quædam enim si efficiantur
ab adolescentulo qualia imperata sunt/ non de-
bet id ei ætati uerti uicio: quāuis turpe fortasse
esset si eadem illa fierent ab eo/ qui esset iā natu
grandior. At quædā licet sordida ipsa sint/ ante
tamen q̄ imperentur/ aggrediunda sunt: ut offi-
cia ea quæ in ægrotos: ac languentis parentes/
uel diligentissime cōferenda sūt a liberis: Quæ
quidem cū ualentes illi/ suæq; spontis sunt/ mi-
nisterio solum ancillarum/ ac seruulorū egēt.
Atque ut locus hic fieret aliquanto illustrior/

e iii

Andromacha

placuit & ueterum hac eadē de re philosophorū
opinionēs ponere.

ANTIQUORVM PHILOSOPHO RVM OPINIONES.

Veri enim ab iis solitum est: nunquid
omnia patrum iussa facienda essent.

Quāuis nonnulli nihil necesse esse pa-
tri obsequi arbitrati sunt: q̄ quæ pater impera-
ret: ea aut equa essent: aut iniqua. Si equa/ nō q̄
ille imperaret: sed qđ ea fieri ius esset/ facienda
esse. Sin iniqua/ fieri nō oportere: quia nequaq̄
liceret. Sed hæc qui asseuerent: ii mihi uident̃
nullū rerū humanarū delectū: nullā ortus: edu-
cationis: institutionis suæ habere rationem. A
quibus dissentientes alii contrariā ptulere sen-
tentiam: uidelicet omnia quę pater imperasset:
ea fieri oportere. Sed hæc sententia si nō uerior
est q̄ superior: lōge certe improbior/ ac detesta-
bilior uidetur/ nullū patriæ/ nullum religioni/
aut honestati ius relinquēs: Quippe ubi pater
ipse iusserit/ patria prodenda ē hosti: uxoris uē-
dēda pudicitia: & ornāmēta deorū immortalīū
statim detrahenda tēplis sūt. Eorū igit̃ uera sen-
tentia est: ac rebus hominū maxime accōmoda-
ta: qui nūc parendū patris imperio: nunc nihil

omnino parendū esse censent : nec in iis solum
quæ iusta/aut iniusta per se sūt/uerum & in iis/
quæ media dicunt. Etenim causā orare:uxorē
ducere/licet nec in bonis/nec in malis numerē-
tur:neq; ipsa per se aut honesta sint/aut turpia:
efficiuntur tñ statim inhonesta/si aut Catilinæ
patrociniū suscipiat: aut Thays ducat in ma-
trimoniū. Quāobrem nec si pater imperet/de-
fendendus uidetur/qui regnū in libera ciuitate
occupare conatus ē:nec uxor ducenda infamis.
Quæ quāq; ita se habent/inspiciēdū tñ est/quid
ferāt rerū uarietates/ac tempora: quorū magna
uis est/ad res in omni uitæ parte agendas.

**AN IRATO PATRI RESPONDERE
LIBERI DEBEANT.**

Agnā quoq; uim habet ad obedientiā
uerecundia & moderatio : Nam cum
pudētis & moderati sit nihil audere/
cuius sit postea pudendū/Quid esse potest im-
pudentius/q̄ erga parentes cōtumacē se/atq; in-
solentē gerere: aut ī quo lōgius a moderatione
recedet: Quāobrē dubitari potest/ an irato pa-
tri/& obiurgāti respondere filius unq; debeat.
Atq; ut uerecūdi/moderantisq; propriū esse ui-
deat nihil omnino respōdere:tñ salua etiā lege

e iiii

uerecūdiæ/ & moderationis/ placet quærere/ an
sit contra obedientiam/ respondere illi: & male
dicta diluere. Nimirum qui grāmatici ferulæ
non irascitur: & increpantem præceptorē fert:
& quoniam magna est præceptoris auctoritas:
qui ciuem aliquē/ de quo magna sit opinio gra
uitatis/ ac continentiaē/ recte/ meritoq; castigan
tem moleste non fert/ is aut non feret iratū pa
trem: aut corripientem grauabitur. Quid si in
iuste/ ac falso/ præterq; modum: aut coram qui
bus parum decuerit/ pater eū accusauerit: ac ri
usq; succensuerit/ nunquid tacebit: cum uideri
possit non pro se: sed pro ueritate dicturus: &
iusticiam/ q̄ se defensurus. Magna sunt parētū
iura: ac maiora multo/ q̄ ut ipsi uideri debeant
in obiurgandis liberis modum abieciisse. Nam
& si eorum qui audiunt: & in quorum cōspectu
hæc agantur iudicio/ uideri forte possunt a mo
do recessisse: non debet tamen idem esse iudici
um liberorum. At iniuriū sunt patres: & uehe
mentiores etiā q̄ res postulat. Postulet autē res
ut libet/ uerecūdia certe/ & in parētes reuerētia/
uult/ iubetq; ut ne quippiā liberi aut iniurium
esse ducant: aut immoderatus/ qđ a parentibus
in se dicat: præsertim ubi ad optimam spectet

animorū institutionē/recteq; uiuendi usū. Nā
qd tu mihi aut locū parū idoneū: aut testes mi-
nime adhibendos obiicis/ Vbi/ aut quēnā obe-
dientia ista fuerit/ si caritura ē testibus: nec om-
nis ei locus aptus uideatur/ ī quo ius suū pater
exerceat. Vera enim obedientia nō querit late-
bras: quas tametsi aliquādo nō fugitat/ semp tñ
ipsa lētat testibus: & in aperto esse officiū suū/
q̄ in obscuro mauult. Potest tamē aut loci/ aut
tēporis/ aut necessitatis uis esse tanta(humanæ
enim res uices habent) quin etiā cōtinget libe-
ros ipsos gerere personā aliquā: ut licitū sit ali-
quid referre contra/ ac nihilominus quoniam
obedientia plurimas habet cautiones/ aut non
idcirco debeant: quia liceat: aut si & debuerint/
illud certe uiderint/ ne modo aliquo prefeferāt
grauari se/ atq; ægre ferre paternā reprehensio-
nem: sed aut rem/ aut tēpus/ aut personā tueri/ q̄
seipos ostendent/ aut necessitatis utentur pa-
trocinio. Falsa uero quę obiicient̄ refutare libe-
rius poterunt. Vbiq; tñ uidendum ne pietatis/
obedientieq; pretereant̄ fines: qui angusti qui-
dem sunt/ diligentissimeq; custodiēdi. Et quis
liberi ipsi sciant partis suas illorū etiā qui audi-
unt iudicio potiores esse/ memores tamen esse

debēt/filios esse se: illos uero parētes: nulliusq;
rei maiores se/atq; acriores patronos esse debe-
re/q; in patres obediētiae: nihilq; magis ab illis
desiderari/q; ut filios habeant q̄reuerētissimos.
Excandescunt tamē ipsi nonnūq; & adeo incē-
duntur ira/ut in clamationibus parū contēti/
uerbera expediant: Quo casu tacitū decet filiū
e paterno conspectu abire/nullū praeferētem
doloris indiciū: ut qui nō patrē fugiat: sed pa-
tris excandescētiā: uereaturq; nō illius flagellū:
sed ne quid uictus ira pater prēter modū agat/
supraq; q̄ deceat. Poterit tñ ira tali e causa con-
cepta esse/ut obuoluēdū sit illius genibus/q̄uis
irati/& flagellum uibrantis/ne dum secedendo
placare illum credit/magis/magisq; incendat.
Vtinam autē ne uel regna ipsa/& nostris/& pa-
trum nostrorū temporibus euerfa/& prostrata
essent filiorum impatientia/dum parentū ferre
iracundiā nolunt. Hec enim pestis intra regios
penates perniciosius debacchari consuevit.
**AN OBEDIENDVM SIT PATRI VE
TANTI NE MATRI MOS GERA
TVR.**

Atefactus est/ut arbitror/locus eorū/
quæ cauere/aut seruare in exquirendis

obedientiæ officiis liberi debeant: Nā & inci-
dunt per sepe discrimina / cū dubitet / obedi-
dum ne sit. Ac tametsi ex iis quæ dicta sunt fa-
cile possit intelligi quousq; parēdū sit: placet tñ
adhuc quærere / audiēdus ne pater sit / ubi is ue-
tuerit / quis honesta præcipientis matris impe-
rata fieri: qui locus ē sane difficilis / & lubricus /
egetq; inspectione nō parua: & in utranq; partē
dici multa possunt: nā & honestū matris impe-
rium faciendū uidetur: & pater cōtemnendus /
aut prouocandus in irā nō est: a quo tā multa /
& accipiantur quotidie / & expectentur beneficia.
Quocirca cū satis constet patri q̄ matri liberos
magis esse obnoxios / patris potius iussu uidet
obsequēdum: rursus cū pater iniustus sit: si qđ
matri debetur a filio / reddi phibeat: mater ue-
ro & iusta / & honesta imperet / quis non spreta
iniustitia officio suo fungatur in matrem: cum
uideri possit patri / qui iniurius sit sine turpitu-
dine / & infamia obtemperari nequire. Hæc igitur /
& alia huiusmodi reddunt animum incer-
tum / hæsitantemque in utram potius sententi-
am eundum sit. Quamobrem multa simul cō-
siderare / metiriq; oportet: nam & si quæ a matre
imperantur honesta per se sūt: tamen si pater aliā

sequatur rationē/ q̄ uideantur illa cognatis/ ne-
cessariisq̄ ualde nocitura: q̄ sint cessura malo
exemplo in ciuitate (multa enī honesta nūc ui-
dentur/ quorū alias aliud erit iudiciū) nimirum
mater audienda nō erit: nō tamē aperte cōtem-
nenda: sed blādis potius uerbis: ac comiter/ ue-
recundeq̄ adeunda a filio: & quoad potest sine
acerbitate dissuadenda/ id ne exigit/ quod iure
nō placeat patri: cui & ipsa morem gerere in eo
debeat: ostendendumq̄ non tantē illi curę esse
debere/ ut sibi pareat: quātā ut ne pater utrisq̄
irasci iure possit. Sin uero aut hęc/ aut his simi-
lia non obstiterint/ ad matrem declinabit: ad
quā & honestas/ & iustitia ipsa eum hortentur:
quoad tamen fieri poterit modeste: sineq̄ dete-
statione patrem conabitur traducere in suā sen-
tentiam: quod si minus assequetur/ id saltem ca-
uebit: ne spreuisse illum uideatur: sed tum ma-
terna pietate/ tum rei honestate uictum cedere
se/ & illius imperio obsequi. Nam si omnino
iniustus/ & rationis/ honestatisq̄ inimicus pa-
ter non fuerit: tametsi initio ægre id ferat: ubi
tñ recte illud reputauerit/ nō modo nō irascet
filio: sed commendabit illum: & recte ab eo fa-
ctum dicet. Potest etiā cadere/ ut qđ iussum est

non tā sit attendendum/ q̄ uertenda cogitatio/
ad utriusq; mores/ ad annos/ ad ualitudinem/ si
mater mitis sit/ & longe natu minor: pater diffi-
cilis: morosus: grauis annis: aut morbis confe-
ctus. Itaq; non tam aliquando habenda ē prae-
cepti ratio/ q̄ morum/ ætatis/ ualitudinis/ futu-
ræq; in domo aut rixæ/ aut concordia. Quo-
circa locus hic circumsp̄ctione/ ac pensitatōne
multa indiget. At non dabitur ad consideran-
dum tempus: nec erit circūsp̄ciendi locus: Ve-
lox est mens: & qui prudēs est/ studiosusq; obe-
dientis filius/ raro offendetur/ adeo imparatus/
ut opprimatur inter incautos. At nō succurret
aliquid: & ad rem repentinam tanq̄ ad tumul-
tum aliquem perturbabitur animus: ut sui cō-
pos nō sit. Quod cū acciderit/ neuter parentū/
qui sibi obtemperatum nō uiderit/ grauit̄ id
ferre debebit: quod intellexerit a filio p̄fectū/
sine electione atq; consilio.

**DVM ALTERI PARERE VOLVMVS
ALTERI NOCENDVM NON ESSE.**

Osse autē imprimis oportet natos esse
nos conditione hac: ut parētibus pro-
desse debeamus semper: obesse nunq̄.
Quocirca minime committendum est: ut dum

alterius obsequi iussis uolumus/ noceamus al-
teri: ad quod ut nulla cogere nos uis poterit/ si
nostro munere fungi uoluerimus: ita nūq̃ ipsi
sponte in hoc labemur/ ac peccabimus/ ut faci-
norosi/ impiiq̃ efficiamur obediēdi gratia. Nā
& si quod factu bonū est præteriri obedientiæ
causa atq̃ intermitti/ cōcessum sit aliquādo/ ue-
titum tamē semper est: qđ malū sit parendi gra-
tia fieri: nisi forte in id discrimen uentū fuerit/
ut duobus ppositis malis/ minus sit eligendū:
De quo alias. An etiā parētibus ius/ potestasq̃
est imperandi liberis: ut cōtra patriam bellum
moliantur? Minime hoc quidē. Itaq̃ prodesse
illis debemus semper: obesse nunq̃: cauendūq̃/
ne quid illorum suasu/ iussuue quod contra pa-
triam/ aut contra summi dei cultū sit faciamus:
quibus quidē ipsi arctissimis necessitatis uicu-
lis obstricti sumus: quorū etiam ius antiquissi-
mum/ maximumq̃ i utrisq̃ est/ & in liberis/ &
in parentibus. Cur aut audiendi sint/ ubi cōtra
deum/ contraq̃ patriā quid imperent/ ratio nul-
la est/ cum parere illis necesse non sit/ etiam si
illud iusserint: ut p patrię salute morti se liberi
offerāt/ præterq̃ ubi leges patrię hoc iusserint:
nemo enī nisi sponte sua: aut ubi lex id statuatur:

ad talem proficisci mortem debet: cum omnis
laus eorum: addo & merces: qui pro patria: pro
aris/ ac deo cæciderint: ex mortis cōtemptione
nascatur: quam contemnere nullus potest/ nisi
qui sponte sua uelit. Nam eorum multi/ qui ad
mortem feruntur/ non tam uidentur illam con
temnere/ q̄ nō sentire quid ipsi moliant̃: ut qui
uino/ aut furore perciti in hostis gladiū incur
runt. Verūtamen fieri posset/ ut parēdum illis
esset: eundumq; in discrimen mortis/ patria ui
delicet/ aut religione postulante. Cui quidem
paterno imperio/ qui parere tum noluerit/ non
tam uideri potest erga parentes inobediens/ q̄
erga patriam/ aut deum impius. Sed ad rem re
deo. Est etiā alia consideratio: q̄ & regum/ &
maximorum Principum filii patres solos intu
entur: matrum uix aliqua mentio est: quę & ip
sæ imperia Principum obseruant: nec quem
apud priuatos homines locum obtinent. Co
lenda tamen sunt earum monita: suusque illis
habendus est honor. In grauib; item/ & ma
gnis rebus patris potius sententiæ inhæren
dum: illiusque parēdum dicto: is enim plus sa
pere iudicandus est: & acutius futura perspicere:
quanquam hæc de quibus supra dictum est/

mutari nonnunquam solent. Nam & locus/ &
tempus/ & usus/ cōsuetudoq; cuius magna uis
est: & leges patrię: nonnunquā & negocia ipsa:
sæpeq; futurorum prospectio: aut præsentium
rerum status: interdum/ q̄ tum simulare/ tum
dissimulare opus sit: tantā uim habent: ut obe-
diendi ratio mutanda sit: & ordo uertendus.

INCIPIT LIBER TERTIVS.

Verentē diu me Roberte/ de phi-
losophiæ conditione: q̄ primo a
Græcis exculata/ deinde a ueteri-
bus latinis honorata: postea uero
apud Gallos: Britannosq; ac no-
stratis quosdam homines/ tātum de ueteri cul-
tu/ dignitateq; perdidisset/ Consolatur tādē
Ioānes Actaldus nobilis Peripateticus/ magno
uir ingenio/ magnaue doctrina: & iudicio uel
inter paucissimos exquisito. Is enim Aristote-
lica omnia non contentus tam multis interpre-
tibus: quos & uidit adolescēs & didicit/ alia ra-
tione perscrutatus: nec tam sophistaneas has ar-
gutias/ q̄ res ipsas quærens/ spem attulit fore iā
ut philosophia clarior appareat: nec ī tā uarios/

ac diuersos tracta sensus/litigādi magis q̄ recte
sentiendi materiam studiosis sui praebeat. Phi-
losophos enim græce loquentes sua lingua &
audit/& intelligit: ueteres nostros auctores tra-
ctat: græcis ueteribus uetera latina comparat. Et
quoniam Græcis qui in Italia non didicerint/
philosophia parū nunc cognita est/ab illis tra-
dita per fidos/ac ueteres tum græcos: tum no-
stros auctores noscitāt. Itaq; dum nec ignorat
græca: nec ueteres scriptores negligit/ in noua
ista philosophia non acquiescit: nec in errores
passim multos incidit. Sed de ingenio: iudicio/
doctrinaq; eius alias. De spe ita quidem mihi
ipse persuadeo/breui fore quod dixi: ut & phi-
losophia clariorem formam induat: cumq; una
sit/& certa ueritas: minime futura sit tam uaria
ac lubrica:& qui eloquentiam sequuntur habe-
ant unde facilius hauriant quod exornare uer-
bis possint. Ab hoc ego nuper cum petissem/
ut questionēs quasdam graues/obscurasq; ape-
raret: non ante impetrare id ab eo potui/q̄ a me
extorsisset/ut de obedientia dicturus cōiugali/
ornamēti aliquid afferrem: quo materiā effice-
rem legentibus iucundio rem: idq; non inuitus
feci: ut quoniam rem uxoriā omnes accusāt/
fi

omnes sequuntur/ causas ipse aperirem & cur sequantur:& cur accusent illam: ad quorum alterum natura ratioque impellat homines: ad alterum peruersi mores/ & animi muliebris ibecillitas atque inconstantia.

CONIUGIVM A RATIONE INI TVMFVISSE.

T appetitus proprium est appetere/ inde enim nomen ipsum ductum est/ sic rationis est illud corrigere & coercere. Hoc enim pacto solum & que honesta uideantur/ expetemus: & que natura insunt nobis/ ea certo ac recto modo temperabimus: medium illud retinentes/ quo remoto frustra omnis noster ad uirtutem conatus est. Quocirca cum procreandi naturalis nobis sit appetitus/ isque cum beluis communis/ ne promiscue ut ille coiremus/ ratio uetuit: qua duce ac magistra coniugiorum leges principio latae sunt: quibus communis gentium nationumque consensus accessit. Nam & si non apud omnes nationes eadem sit coniugiorum lex: cum hic unam tantum uxorem: alibi plures habere sit permixtum: nulla tamen gens adeo barbara & fera est: apud quam omnis concubitus sit permixtus: quo magis damanda est illorum opinio: qui optimum esse arbitrati sunt: ac ciui-

42
tatibus maxime cōducere/ si mulieres cōmunes
essent: qui mihi nihil aliud uidentur suasisse/ q̄
ut promiscue/ ac sine ullo discrimine & ī ppa-
tulo coeamus omnes/ sublata de rebus huma-
nis pudicitia: labefectemusq; arctissimum reti-
naculum societatis humane/ cōiugalem fidem.
Nam cum primum ac maximū ciuitatis uincu-
lum sit domestica coniunctio: ipsa autē existat
ex uiro/ uxore/ & liberis/ quænam fuerit ista cō-
iunctio/ si sociam pignorū/ quam & aues certā
habēt: si liberos/ progeniemq; nemo suam no-
uerit? Nam ut appetitus propria ē procreatio:
sic rationis proprium est prolem nosse: illamq;
tollere atque informare. At melius fortasse ciui-
tates ipsæ sibi cōstarent: stabilioresq; earum res
essent/ si quicunq; nascātur/ nostros eos liberos
opinemur: aut si qcquid illa pepererit quā pri-
mī cognouerimus/ nostrum esse ducamus. Fal-
sam hanc esse opinionē imprimis necesse est: &
naturæ hominis prorsus repugnantē: cuius cū
actio omnis eo respiciat/ ut bonū adipiscat̄ ali-
quod: non quidē alienū: sed quod pertinere ad
se intelligat (nanq; ut bona quedam tanq̄ com-
munia expetantur: principiū tamē illorum ex-
petendorū inde est: q; & communia nobis ipsis
fii

perinde ut coeteris aliis usui futura sint) male cū
genere humano actum fuerit/ si domesticę præ-
sertim coniunctōis: quod initium ciuitatis ē/
in falsis opinionibus iacta sint fundamēta: ni-
hilq; nec certum unq; nec propriū singuli ha-
beremus: quod appetitiones/ actionesq; asse-
rentur nostræ. Sed non est nunc necesse pluri-
bus aduersum hæc differere/ cū & legibus cau-
tum hoc sit: & Platonis ista iam pridem sit ex-
plosa sententia.

**CONIUGIUM CERTAE PROLIS
GRATIA FVISSE INSTITVTVM.**

Oniugium igitur & naturale/ & legiti-
mum est/ ac suscipiendæ certæ prolis
gratia institutum. Cum autē ex uiro
constet & uxore/ sitq; uxor in re præsertim do-
mestica (in alienam enim cōcessit domum) uiro
suo inferior & propter naturæ excellentiam: &
propter leges/ quæ hoc iubent/ erit maritis ius/
potestasq; præcipiendi uxoribus: Illarum uero
partes erunt uereri uiros & metuere/ non tantū
ut uiros: sed etiā ut patres: quādo apud Roma-
nos/ quę per coemptionem conueniebat uxor/
a quo more parū noster hic abest/ erat uiro lo-
co filię. Coemptio autē peragebat hoc modo.

Cicero prior Terentiam interrogabat/ an sibi
materfamilias esse uellet: Quæ ubi uelle respon-
disset: & ipsa stipulabatur Ciceronem/ uellet ne sibi
paterfamilias esse: isque ubi conceptis uerbis/ & se-
quoque dixisset uelle/ tum Terentia Ciceronis
conueniebat in manum. Et hæc quidem nuptiæ
per coemptionem dicebantur: quæ uir uxorque mu-
tuis se interrogationibus assensionibusque co-
emissent: erantque uxores matrefamilias uiris
suis filiarum loco. Quæ si utilibus & honestis
illorum præceptis parerent semper & genialis
tori legibus aduersari nollent/ nunquam sapientes
quidam uiri de ducenda uxore dubitassent: nec
fortunatum putassent illam non habere. Ex in-
obedientia enim & contumacia lites oriuntur:
ac pleraque coniugiorum mala: quibus utinam ne
essent etiam fortunatissimæ domus oppletæ.
Quod si non quanta uiris inest patientia tole-
randis illis ne pares eas nobis faciamus/ minor
saltem/ aut certe aliqua haberetur ab uxoribus
obediendi ratio: ut honestissima est coniugalis
uita: esset etiam felicissima iudicio sapientissimo-
rum hominum. Quis enim non bonam felicitatis
partem consecutum iudicet/ Publium Rubrium
celerem: qui ut ipse monumento inscribi iussit/
fiii

Thesiphon.

Thesiphon.

Thesiphon.

Antonius Panormita

Cū Caia Ennia uxore uixit annos quadraginta tres: menses octo sine querela: & Albutium tertiū/ qui cū Terentia Valentiana uixit quīq; & uiginti: etiam sine ulla querela. Cōtra uero: quibus illum stimulis ac doloribus agitari credas solitum: & tanq̃ in neruo torqueri diesq; & noctes: qui sepulchro suo in hæc uerba scribi iusserit/ titulum litis atq; obiurgii plenū. Heus uiator: miraculum. hic uir/ & uxor nō litigant: Qui simus non dico. At ipsa dicam. Hic bebris ebrius/ me ebriam nominat. Hei uxor etiam mortua litigas: Hinc illæ graues/ & obiurgationis plenæ uoces. Certe sanus eras: uxore postume ducis: Dic qua Thesiphone: quibus exagitere colubris: & quæ sequuntur. Atq; ut alig hic taceantur a nobis causæ/ hæc una fati in se rationis habet. Quare magna quædam infelicitas uxoris contumacia sit: q̃ semper habet lites alternaq; iurgia lectus/ in quo nupta iacet: minimum dormitur in illo. atque ut noctu minimum in lecto dormitur/ ita interdiu acerbissime oblatratur domo tota. Antonium Panhormitam/ cum ab eo quæreretur quibus maxime opus esse iudicaret ad connubii tranquillitatē/ respondentem audiui: Nullas nec quietas/ nec

felices satis nuptias esse posse/ præterq̃ si uir sur-
dus esset/ uxor uero cæca. Memini me inuitatū
aliquādo ad amici nuptias ab Errico pudérico
equite neapolitano : Cui cū ego dicerem/ quid
me socio opus esset. Certe inquit nolo solus in
amici funus prodire. Omnis igit̃ pene rei uxo-
riæ molestia ortum habet ab inobedientia: que
totam sæpissime rem familiarem interuertit :
coniicitq; ipsos patresfamilias in erūnas q̃gra-
uissimas. Quanq̃ & aliquando uiri ipsi sunt in
culpa/ dum aut pecuniæ cupiditate/ aut ambi-
tione capti præcipitantur in nuptias/ nescientes
nobilitatis & amplæ dotis duo pessima mala
socio esse/ uxoris superbiam: & uiri seruitudinē.
Itaque nō iniuria apud Plautum nostrum/ ue-
retur ille magnatem dotatamq; matronam du-
cere: ne sibi dicendum esset : Argentum accepi/
dote imperium uendidi.

plautus.

OBEDIENTIAM MAXIME VXORI
BVS SERVANDAM ESSE.

Robam igitur uxore: cōiugiiq; seruā-
tem leges/ una maxime & efficiet/ & p-
ficiet obedientia. Hæc enī & pudicā/ &
amantē uiri sui: & rerū parcā familiariū reddet:
fiiii

Cūq; obedientiæ propriū sit/memores nos rationis facere/quæ rationem sequetur uxor:ea lites fugiet:compescet obiurgia:& animum uiri sic introspiciet:atq; obseruabit mores:ut neque conuiciandi causam uiro præbeat:neq; accipiat ab illo præbitam. Quenam pax in illa esse domino potest:in qua mulieris dominetur appetitus. Neq; enim aut induere omnes Socratem possunt/aut ducendę uxoris finis is est uiro ut patientiæ assuescat tolerādisq; clamoribus. Recte familiaris meus compater Neapolitanus/cū ab amicis grauiter accusaretur: q̄ iam grandis natu/& diuitiis satis bonis tam ab re abhorreret uxoria/ Deesse sibi patientiam causatus est: qua una uel maxime opus esse duceret. Vxorē enim cum dote simul clamores ac supercilium in domum illaturam/ at sibi patientiam nullā esse. Omnis igitur rei uxorię tranquillitas: addo & felicitas: aut magna certe felicitatis pars/ si qua esse in rebus hominum solida ac uera felicitas potest:in seruandis obediētię institutis fundamentum habet:qđ ubi male iactū fuerit facile totum opus labascet/& corruet. Obedientis igitur uxoris est/primis ac pulcherrimis pudicitię bonis illud statim addere & coniungere/

ut in re familiari traditam a uiro regulam mi-
nime aut obliuiscatur/aut contemnat: q̄q̄ sunt
quidā adeo imprudentes & ingenio ita hebeti:
ut eorum munera obeunda sint ab uxoribus:
quibus aut opera deesse illas:aut cōsilio/ nimis
contra iustitiam est. Neq̄ enim in sociā dome-
sticarum rerum lecta est uxor/ut laboris/ac pe-
riculi sine quibus nullū esse uitæ genus potest/
expers uiuat: cum ad labores non minus q̄ ad
uoluptates ducta uideatur quæ prolis causa du-
cta est. Quamobrem & nos recte fortasse lau-
dasse Hadrianam nostrā uideri possumus/ cū
diximus: In partemq̄ uenis nostrorum sponte
laborum: Remq̄ domi/ & natos qua licet arte
iuuas. Est enim magnopere in uxore commen-
dandum: ubi ea cum honestate rem auxerit: q̄q̄
in nobilium domibus late nunc regnat ocium
& mollicies: nam quæ illustris haberi uult/ea
præter suā generisq̄ dignitatem se fecisse iudi-
cet/ si quid operis in mariti domo fecerit: a quo
quidem omnino semperq̄ cessare ocio/ marcen-
tis est foeminæ/ libidinemq̄ fouentis: cōtra ue-
ro probæ & frugi nullum pati tempus frustra
elabi: quædamq̄ in ipso propatulo facere: que-
dam & si minime deceant ante hostium: eadem

tamē si intra cubiculū exerceantur uel maxime
deceant.

**VXOREM VIRO SVO PARERE DE-
BERE AMORIS AVGENDI GRATIA**

Vanq̄ autem in hac cōiunctione quæ
prima quidē societas est magnam esse
amoris uim fatent̄ omnes/facile tamē
amor uertet̄ in odiū ubi obedientia uires suas
amiserit. Danda est igit̄ opera/ut quæ amari a
uiro cupit/eius præceptis præsto semper sit: &
scdm̄ illius regulā uiuat. Nā quæ hoc respuerit/
haud scio quid aliud ipsa/q̄ adultero ut placeat
curet. Obedientia igit̄ ut maiores indies amor
cumulos adiicit/sic & amor qui legitimus & ue-
rus est/pudicitia. Cuius studiū tantā in se uim
habet/quantā non est cur admireris in penelo-
pe: si illas respexeris quas non Homerus: sed
propria uirtus claras/atq̄ illustres fecerit. Sed
licuerit maximo Poetæ fingere/dū pudicitiam
laudet:& Penelopen dum uirū expectat lanifi-
cio/teleḡ occupatā factam decantet anū. Licue-
rit & Laodomiam inducere uiri imagine e cera
ducta/solantē dulcis/& castas amoris sui curas.
Suspiciamus & Alcesten mariti sui fata subeū-
tem:eaq̄ ut ab illo auerteret in sese spōte cōuer-

penelope

Laodomia

Alceste

46
tentem/ Poetarūq; carminibus indulgeamus/
adeo/ ut ne lacrimis téperemus/ cum audimus
Euadnen in mariti ardentem rogam insiluisse.
Igitur si ficta tantam afferunt legentibus admi-
rationem/quantis prosequenda sunt laudibus
uera. Mater mea annos nata quatuor & uigin-
ti uirum amisit: quem mortuū tanta fide/ desi-
derioq; prosecuta est/ ut rarissimū aliis prębue-
rit exemplū/ & obediētię in uiuos/ & desiderii
in amissos coniuges. tanta etiam uirtutis huius
uis est/ ut maritos aliquando ad uoluntariā ser-
uitutem compulerit. In maritima Lucanię ora
uicus est satis celebris lentiscofa/ ubi tempestate
hac iuuenis quidā fuit: & si media e plebe/ ma-
gnum tamen qui uirtutis suę prębuerit testi-
monium. Is uxore & amantissima/ & obsequē-
tissima utebatur. Cumq; daret operam messori-
bus/ unaq; adesset uxor (erat enim ea pars anni/
qua messis desecatur) declinauit tum illa pau-
lum ardoris æstu delassata sub umbram arbo-
ris/ quę erat litori finitima: atque a piratis afris
qui oram illam sepius infestant/ ubi paululum
modo quieuisset/ est rapta. Vir postquam ad-
esse illam non uidet: et quęsitam minime in-
uenit/ ratus (quod erat) raptam a prædonibus

Euadn-

*iuuenis qui cum
rapta sponte se
uoluit apud donibus*

ad mare decurrit: animaduertensq; triremē con-
sistere ad anchoram/ statim e scopulo in mare
desilit: natabundusq; ad illam/ quam raptā in-
telligebat/ peruenit/ raptos obtestatus/ ut se
quoq; cum uxore abducerēt. Hi fidē hominis/
atq; animū admirati/ ubi Tuneta applicuerunt
& praeda exposita ē/ Regi rarum facinus & me-
moratu dignum referunt: qui quāq; barbarus/
& christiani hostis nominis/ uirtutē tamen ho-
minis suspiciens/ illum cum uxore libertate do-
nauit: & iter custodes sui corporis scribi iussit.
Et quoniam ut dixi/ maiores indies amoris cu-
mulos addit obedientia: Contra uero inobedi-
entia/ omnem amoris uim tam facile in odium
uertit: ut quos initio uoluntas coniunxit mu-
tuaque beniuolentia/ paulo post tœdium atq;
ira seiungat/ in grauissimasque coniiciat lites.
Hoc est causæ/ cur quidam relictis uxoribus/
quas repudiare nunc leges non sinant ad exter-
nas urbes demigrauerint. Contra uero si ue-
limus considerare/ cur quædam amissis con-
iugibus uiduæ sponte manserint: inueniemus
causam ab obedientia profectam esse. Nam
quum ipsæ uirorum animos dum illi uiue-
rent: neque offendere neque uoluntati eorum

aduersari minimum quidē uellent/hinc uirorū
in ipsas amor tātas sibi cepit uires atq; auctus/
ut mutuam postea beniuolentiam ne mors po
tuerit uincere: aut conceptis uerbis datæ semel
fidei abolere memoriā.

SIGNA VERI AMORIS.

V Eræ autem beniuolentiæ: & præcipui
in uirum amoris/ studiūq; signa sunt
hec. Prolem ex illo susceptam amare:
Rerum domesticarū studiosam/ & parcā esse.
Cognatorum/affiniumque suorum rebus uiri
res præponere. De absente sollicitā esse: In egrū
officiosam & anxiam. Inter familiares seditio
nem minime ferere: nec domus querere discor
diam. Hæc præcipue ubi affuerint/ facillime iu
dicabitur/ qualis sit uxoris in uirum animus/
& quod obedientiæ studiū. Cuius etiam rei
maximum/ certissimumq; indicium illud est si
priuignos nō oderit: nam quæ illos amauerit/
eam ut muliebri captu maiorē admirabimur.

DE ZELOTIPIA CAVENDA.

Num est/ quod calamitas quasi quedā
quæ frugem profectui proximam/ atq;
in ipso iam fructu intercipit: rem uxo
riam maxime uexat ac perdit. Id autē ē affectus

*descriptio
breuior
inualitatis*

ille quē græci Zelotipiā/Cicero obtrēctationē
uocat:quidā etiā riualitatem dixere: nā riualis
ni timeatur nullus huiusmodi existet affectus.
Vulgus quoq; nō improprie gelosiam uocat/
q; animū assiduo metu territet adeo/ut cōtinua
suspitionum recursatione gelu quodā sanguis
ipse concreascit:quæ sollicitudo quanq̃ multarū
in se habeāt discordiarū semina:raroque gratia
in illa esse domo potest in qua radices altiores
egerit/origo tamē eius ab amore est /qui metu
ac suspitione uictus:diffidensq;/ac pauitans:&
nūc dolore/nūc ira percitus mentē adeo pertur
bat & animū cōcutit/ut eius ferri uix possit im
potentia. Quocirca fugiēdus est is animi mor
bus/& solitudinis plena perturbatio:que ubi
uehementior est q̃proxime accedit ad insaniā.
Cui tametsi uis omnis non possit eripi:prestā
dum tamen est ut fræno coerceatur aliquo:nec
permittēdum/ut ruptis habenis feratur in ab
ruptum. Vide quorum hic affectus causa sit in
cōmodorum:quod non modo inter uicinos/
domesticosque manifestas inimicitias excitat:
sed quæ hoc morbo sit affecta & amicos oderit
cōiugis:& nōnunq̃ liberos execret. Quæ licet
frustra uideant̃ præcipi mulieribus/q; molles

sint affectibusq; dominandas se se permittant:
atq; ubi morbo corruptę semel fuerint: aut nūq;
aut certe difficillime reuocentur ad sanitatē/ Sa-
tis tamen magnus est & uirorum numerus hoc
uitio laborantium. Ad hæc multas ipsi & legi-
mus/ & audiuius/ & cognouimus matronas
singulari moderatione sūmaq; prudentia: quæ
nō domus tantū domesticęq; cōcordię studio-
sæ fuerint: sed magnos populos moderarentur:
præcipua cū æquabilitate/ & moderatione.

QVAE DECEANT VXOREM.

Ecce igitur probā & continentē uxorem
lites imprimis fugere. Quarū fugien-
darum duplex est ratio. Altera si non
nimis magnā operā cōtulerit ad cognoscendas
mariti consuetudines urbanasq; familiaritates:
nec ad illius secretiores actiones explorādas in-
telligendasq; plus æquo intenta fuerit: Altera
si uoluntati eius minime aduersetur/ modo ta-
men uoluntas talis sit quę reprehensione sit ua-
cua/ careatque turpitudine: Aliqui enim sui:
idest rationis honestatisque immemores/ so-
ciasque illas esse obliti/ quod natura sunt infe-
riores/ ancillarum loco habere eas uolunt: &
nonnunquam ad turpia & flagitiosa cogere:

Itaq; ut decorum est & obediētis foeminae proprium officium/ coniugem uereri & in praeicio habere: ita turpissimū fuerit illius libidini ipsā obsequi/ dedecorātem seq; remq; uxoriā/ dum probrosis uiri cupiditatibus/ propudiisq; obteperat: neq; enim tantum iuris est in uxores maritis: ut in iis quae improbe propudio seq; petatur: & contra ius fasq; precipiantur/ mos eis gerendus sit. Primum igitur obediētiæ præceptū hoc sit: ac prima in coniugiis lex hæc sanciat/ ut turpibus atq; obscenis minime pareat: a quibus precipiendis abstinere omnino uiri debet. Illæ autem continere/ ne nimis magnā/ ut dixi curam adhibeant in maritorū familiaritatibus/ secretisq; cognoscendis. Nam & domi quædā fiunt/ quae nescire uxores deceat. Aemilia Scipionis uxor non modo dissimulanter tulit ancillam suam haberi a uiro in delitiis/ uerū Scipione mortuo manumissam eā liberto suo dedit uxorem. Illud quoq; uel maxime repugnat obedientiæ coniugaliq; cōcordiæ: uelle id uxorem/ ut cōsilio arbitrioq; suo uiuatur a uiro: qd arrogantis est penitusq; intollerabilis. Florentini tamen/ & Genuenses/ qui rem familiarē optime dicuntur gerere/ totius fere rei domesticæ

disponendæ curam atq; honus permittūt uxo-
ribus. Illæ enim cuncta quæ ad uictum quoti-
dianum: quæ ad penum: quæ ad comparandā/
instruendamq; coeteram supellectilē pertinent/
administrant: uiris permittentibus ac multa eo-
rum persæpe ignorantibus. Plurimum quoq;
aduersatur obedientiæ & probitati/ q̄ sunt non
pauca/ alioquin præstantes foeminæ quæ uiro-
rum reprehensiones ægre ferāt: idq; eo detesta-
bilius est q̄ egedem uideri uolunt sapientes esse:
& consilii haudquaq; uani/ ne minimas quidem
illorum inclamatiunculas æquo animo laturę.
Quædam generis elatæ nobilitate adeo fastidi-
unt præsertim ubi uiros impares nocte fuerint/
ut tametsi pudice sint/ & rem familiarē diligen-
tissime tueantur: iure tamen clamet Poeta ille.
Malo Venusinā/ q̄ te Cornelia mater Graccho-
rum: si cum magnis uirtutibus affers Grande
supercilium: & numeras in dote triūphos. Ali-
as amplitudo dotis tumidas reddit: aut formæ
raritas insolentes facit: alias multitudo cogna-
torum: nonnullas prolis fecunditas. & ubi cœ-
tera desunt/ ipsa interdū pudicitia probitatiscq;
cōscientia supercilium erigit/ atq; animos facit:
quæ quidem adeo uim omnem obedientiæ do-
gi

meſticaꝝ quietis labefactant/ut nulla in re do
meſtica maior ſit peſtis q̃ uxoris inſolētia. Sed
ne lōgius ꝓgrediar (neq; enim de re familiari/
quam philoſophiæ partem œconomica græci
uocant nunc præcipio) his explicatis/ ad illam
obediētiæ partem tranſeo/ quæ tota ad ſeruos
ptinet. Cui parti et hoc accedet/ ut de iis quoq;
quos tum famulos/ tum familiares honeſtiore
nunc uerbo dicunt/ pauca quædā diſſeramus.

DE SERVITUTE.

Vanq̃ autē ſeruitus naturali repugnat
libertati: initium tamē eius antiquiſſi-
mum eſſe conſtat: quod indicāt res tū
a græcis tum a barbaris bello geſtę. Memoriæ
proditum eſt ſolitos in ſaturnalibus cū domi-
nis ſeruos diſcumbere: q̃ Saturno rege nemo
ſeruierit in latio: quæ res declarat apud priſcos
latinos et eos qui aborigines dicti ſunt/ talem
nullā fuiſſe ſeruitutē/ quando hodie quoq;/ nec
in Aemilia/ nec in tranſpadanis ſeruum inueni-
as. Apud Germanos quoq; et Britānos ſeruit
nunc nemo. Dicti autē initio ſerui/ q̃ in prelio
ſeruati eſſēt/ ut uideo placuiſſe maioribus: Qui
enim in pugna non cecidiſſet/ is iure belli ſuus
erat uiſtoris effectus: nomenq; ipſū ignominie

causa inditum. græce dulos dictus: nam & idē
captiuus a nobis dicitur. Ancum quoq; martiū
bellicosum regem/ sunt qui ferant primum in-
stituisse ut puellæ terra hostica abactæ captivæ
domi haberentur: indeq; ancillas esse dictas: Et
tamen prisca illa lingua/ anculari dicebatur mi-
nistrare. Principio igitur apud Romanos qui
de legitimo fuisset hoste captus/ seruiebat: Nā
de nexu nihil hic dicendū uidetur: nec de duo-
decim tabulis/ quæ furē manifestum ei cui fur-
tum factum esset in seruitutē tradebant. Assyrii
uero & Persæ q; iis subigendarum nationum
acrius erat studium/ bellaque etiam non laceffi-
ti inferebant magisquā indicebant imperandi
cupiditate: seruos sibi e libidine/ q̄ ex iusta bel-
li causa comparabant. Cui malo magna & a pi-
ratis accessio facta est/ dum communes omni-
um hostes sunt. Et quos heroes admiramur/
uxores quoque per rapinam sibi comparare so-
litos historiæ tradunt: idque præcipue laudi
datum esse. Indeusque enim cæpit seruitus:
adeoq; a sæculis nostris remota sunt eius initia:
quod & sacrae testificantur litteræ/ ut heroum
etiā temporibus prædones habiti sint illustres.
Et si fateri uera uolumus Iason ille Miniarum

g ii

dux/ & qui cum secuti sunt lecti iuuenes argiue
robora pubis uel cum primis exercere pirati-
cam. Apud Turcas & Afros cū quibus ut assi-
duum geramus bellum diuinarum rerum opi-
nio fecit: non modo enim diuersa/ uerum & cō-
traria pleraq; de deo & dicūt & sentiunt nullus
alius seruit nisi christianus. Vetant enim a Ma-
hometo latæ leges quēpiam religionis cultusq;
eiusdem haberi seruorū in numero. Apud nos
& christiani seruiūt. Nam ut de maioribus ac-
cepi/ Thraces quoq; & græcos qui pontum in-
colerent uenūdari mos fuit: qui ne seruitia bar-
barorum essent/ mercatores Eusinum nauigan-
tes redemptos illos a Schytis/ uenales faciebāt.
Honestius enim uisum est tantisper seruire eos
dum solutam pro capite suo pecuniam repēde-
rent/ q̄ prædam esse barbarorum perpetuq; ob-
noxios seruituti cum maximo etiam christia-
ni nominis opprobrio. Quod hodie quoq; ser-
uatur aduersus eos quos burgaros & Cercasios
uocant. Soli ethyopes qui decolores sunt/ om-
nium sunt nationum serui: nam cū uiuant sine
instituti ac legibus/ finitimorū primo præda
sūt: deinde cōterorū mācipia: quin & parentes
ipsi liberos uendunt mercatoribus nostris: &

frumento perſæpe mutant. Hæc igit̃ tanta hu-
mani generis iniuria/ ius gētium effectum eſt.
Cui apud nos derogatum in hoc eſt / q̃ pueros
euirare non licet: cum ſit immanitatis extreme.

QVAE A SERVO PRAESTANDA SINT.

Quoniam autē ſeruus quædam domus
pars eſt atq; in ipſa domo paterfamili-
as dominatur/ oportet ſeruū illius pri-
mum: deinde aliorum qui eiſdem ſūt familiæ
imperiiſ obedire/ & mādatis rebus dare operā.
Qua uero potiffimum ratione hero ſuo ſerui-
at e ſententia/ metus efficiet: Nam ut illū amet/
difficile eſt/ præſertim ſi grandis natu captus/
emptuſue fuerit: quīſ uernas q̃ domi & naſcun-
tur/ & educantur neq; unquā libertatem norūt
amare heros ſepenumero uſu ueniat. Qui uero
captus ſit/ amiſſa patria/ coniuge/ liberis/ paren-
tibus/ qui amare aut raptorem aut emptorem
poſſit nō uideo/ cum ſciat erepta ſibi ab illis ea
quæ prima mortales ducunt/ libertatem / & di-
uitias: & cum hiſ quos dixi/ uxorem/ liberos/
cognatos. Seruum igitur obedientē metus effi-
ciet. Nam ut eſt apud Plautū/ & ſi herus abſit/
g iii

adeffe tamen illum arbitrabitur. atque absente
metuet: quem qui non metuet/ malum eum ac
nequā esse necesse est/ herilisque detrectatorem
imperii. Contra uero metus in quo fit/ is man-
datis rebus pręuertet semper: & ut idem poeta
inquit: Ne ædepol ille multa in pectore collo-
cabit quæ hero placere sentiat præsentī atq; ab-
senti suo. Multæ igitur uirtutes necesse est ut
quasi comites quædam metum hunc subsequā-
tur: diligentia/ taciturnitas/ fides/ studium/ so-
lertia/ sobrietas/ parsimonia: cura. Ad hæc/ qui
dominum uerebitur non rapiet/ non infama-
bit: neque loquax/ neque mēdax erit: cū etiā si
decem habeat linguas/ mutum eum esse adde-
ceat: plusque oporteat scire seruum q̄ loqui/ ne
discedamus a Plauto. His & hæc accedūt/ q̄ erit
tum frugi/ tum animo semper attento/ instruc-
toq; ad ea facienda quibus opus fuerit: quæ &
iniussus meditabitur: ac demum heri seruiet ar-
bitratu/ non suo.

DE VARIO SERVORVM VSV.

T Romani posteaq̄ rerum potiti sunt
seruorum opera libenter usi dicuntur/
non solū ad res rusticas uerū etiā urba-
nas. Eosdē enī habuere dispēsatores domestica-

rum rationū: & custodes corporū suorū: coete-
risq; rei familiaris negociis p̄ficiēbant: aduer-
sum quos quanta usi fuerint facilitate/ humani-
tate/ iustitia/ ut alios omittā/ satis locuples testis
est Seneca: cuius uerba sunt. Ne istud quidē ui-
detis q̄ omnem inuidiam maiores nostri domi-
nis/ omnem contumeliā seruis detraxerint: Do-
minum patrem familias appellauerunt: seruos(
quod etiā adhuc in mininis durat) familiares.
Instituerunt diem festum non solum quo cum
dominis famuli uescerentur/ sed quo utiq; ho-
nores illis in domo sua gerere/ ius dicere permi-
serunt: & domum/ pusillam rempublicam esse
iudicauerunt. Quid q̄ illos instituerunt & ad
disciplinas liberales? Seruiuit Romę Terentio
Lucano Comicus Carthagenensis. Seruiuit &
Syrus ille Publius nobilis Atellanarū auctor.
Cicero quoq; incredibile est quantum indulse-
rit Laureæ ac Tyroni eruditissimis uiris. Cæci-
liū cui primus in comoedia honos ab antiquis
delatus est/ cognomen ipsum seruum fuisse de-
monstrat: Staius enim seruile nomē fuit. Iam
uero ueterum grammaticorum magna pars ex
libertinorum fuit ordine. Quid quod uix aliis
usi sunt/ aut medicis/ aut architectis. Quin &
g iiii

Imperatores prouintiis quoque præficere illos
soliti sunt. fuitq; Romæ aliquando libertina cō
ditio in precio: cum nonnulli senatoriis etiam
ornamentis donati legantur. Et apud græcos
clari quidam e seruis philosophi euaserunt: In
quibus Phœdon/ de cuius nomine Plato librū
de immortalitate animorum inscripsisse dicitur:
& Menippus/ cuius libros Marcus Varro/ q; in
satyris suis emulatus esset easdē appellauit Me-
nippeas. Nostra tempestate Turcarum Reges
pleraq; per seruos agunt/ geruntq;. Syris nunc
serui imperāt: nam cum apud eos soli serui mi-
litent/ ex illis creatur quem ipsi Soltanum: nos
dominum dicimus. Quo magis studere hos
oportet/ & contendere: ut quibus opus est arti-
bus/ dominorum sibi concilient beniuolentiā:
qua nulla nec breuior/ nec certior ad libertatem
est uia. Sunt autem diuersæ artes multiplicesq;
rationes/ quibus heri comparari possit indulgē-
tia. Vbi uero cætera defuerint/ non desit fides/
ac pbitas/ quæ deesse potest nemini/ modo uo-
luntas assit bona/ cum præsertim non semper
opus a seruo exigatur/ aut labore manus atterē-
dæ sint. Paucis ante annis matrona Tunetina⁷
cū diu ex ægritudine iacuisset: nec ulla humane³

opis relicta spes esset: ad deumque confugeret/
seruam suam singulari probitate foeminam his
uerbis allocuta dicitur. Ego te christianam esse
scio in seruitute: q̄ multos mihi annos seruisti
retinentem dignam liberali foemina probitatē:
seruantēq; ritus patrii cultus: Quippe/ quam &
ieiuniis a pōtificibus uestris/ ut ex te sepe audi-
ui statis uti certis diebus animaduerto/ & quo-
tidianas horis suis deo gratias agere/ multisque
uenerari precibus. Tua ista tanta abstinētia &
in deū pietas/ cogit me/ uel ut te amem: & q̄ ne-
cesse est seruam mulierem cariorē habeam: ac
tamen si fideli/ & diligenti opera quotidie utar
tua: nunc uero & præsidio opus est. Tu si in te
unquam clemens fui & semper facilis: aut si li-
bertatis te amor mouet/ deum istum quem tā-
to cultu ueneraris ora/ ut me iam iam cædentē
ægritudini/ benignus aspiciat: morboq; libera-
tam liberis meis reddat incolumem. Illa nūcu-
patis uotis christum exorat. Hera morbo libe-
rata/ acceptiq; beneficii non immemor Lucanā
mittit manu: & ad suos in patriam cum paru-
la etiam nepte/ largoque com meatu redire iu-
bet: quæ felici usa nauigatione paucos postquā
soluerat dies in patriam ubi nunc agit/ perlata

id seruus qd
omni domo finit
hig

est. Igitur non opera tantum: uerum etiam bo-
næ artes: eaq; imprimis mancipia cōmendant:
aduersus quæ & iustitia seruāda est a dominis:
nec committendum/ ut dum timeri ipsi uolūt/
efficiantur iniusti: illosq; ad ultimam cogāt de-
sp̄ationem. Maioricensis ciuis abunde locu-
ples ruri cum esset/ seruumque grauissime cecidi-
disset/ tum seruus iniquius secum actum iudi-
cans/ rationem hanc commentus est/ qua & ser-
uitutem finiret/ & herum ulcisceretur. Hero enī
lōgius a uilla profecto/ domo clausa fores mu-
nit: ac matrefamilias arctius uincta/ heriles libe-
ros in editiorem domus partem secum effert/
domini illic reditum expectans: qui ubi uillam
intrauit/ domum clausam indigne ferēs/ seruo
qui se de culmine ostendit/ minitari cōepit. At
inquit ille/ qui nunc domum clausam tam egre
feras/ efficiam ut haud multo post teq; & lucē
oderis: uixq; hoc dicto unum atque alterum fi-
lium e tecto pr̄cipites iecit. Quo casu conster-
natus ac pene exanimatus pater/ ubi ad se re-
diit/ tertio timens/ mutato consilio seruum blā-
dioribus lænire uerbis studet: nec facti solum
ueniam/ uerum etiam libertatem pollicens. At
Maurus. Nihil inquit tuis istis pollicitationi-

bus actum scito: Nares tibi excidas oportet/ si
uis tertium tibi seruari. Tum pater duobus se
liberis uno casu orbatum reputans: quo terti-
um/ qui unus erat reliquus/ seruaret/ conditio-
ne accepta nasum mutilat: qui uixdum terram
attigerat/ cum tertius cū matre simul ante eius
pedes exanimis iacuit. Eum seruus ubi clamo-
ribus atq; eiulatibus implere agros uidet/ deum
atq; hominū fidem implorantem: Atqui nihil
tuis istis clamoribus egeris: neque seuiendi in
me tibi locum relinquam: atque hoc dicto se-
ipsum de summa tecti parte depulit. Timeant
igitur ut oportet/ quantumq; iustitia patitur:
quæ aduersus hoc genus hominum seruanda
est/ & q̄ rei familiaris ratio permittit/ ut & in-
iustitia absit: & obedientes illos/ instructosque
habeamus ad opera/ resque nostras atque in ne-
gociis fideles: & a flagitiis continentes: Nam
indignum serui facinus/ domini improbitatem
accusat.

DE FAMVLIS SEV MINISTRIS.

Amulorum quos & ministros poterā
dicere (sed cedendū ē uulgo ī quibuscūq;)

duplex genus est. Vnum eorum/qui præsenti
precio seruiunt:alterum qui futurorū spe præ-
miorum.quos hic uocem famulos/omnes in-
telligunt.sunt quidem ipsi liberi/uerum spon-
te obligati:atq; ad pactam nonnunq̃ diem ser-
uiunt.Horū prima uirtus erit fidelitas:qua re-
mota/aut nulla ipsi utentur in dominos obedi-
entia/aut simulata & ficta. Sed de fidelitate plu-
ra postea.diligētia uero/& studium/& taciturnitas/& coeteræ bonæ artes/eqdē & certe maio-
res in iis esse debent/q̃ in seruis:nā in eo qui li-
ber est/uirtus omnis maior ac solidior esse de-
bet:Famulum enim seruire liberaliter oportet.
In seruo uero & si cōmendabile hoc sit/ tamen
si ipse a conditione sua nō recesserit/ non adeo
accusari debet. Dicit enim solet. bene habet/si
seruo perinde utimur ut seruo. Qui uero præ-
mium expectāt/hos multo magis oportet/nih-
il somniculose exequi:nihil remisse agere:cū
eorum cura omnis intendere in hoc debeat/ut
dominis q̃maxime placeant:ac multo magis q̃
illi/qui præsenti capiunt mercedē:pacto enim
cōuenerunt. Quamobrem bonos hos imitari
agricolas decet:qui nihil operis in agris inter-
mittūt unq̃:Quippe quibus ut Maro præcipit/

nunq̄ exhausti satis est. quæ omnia eo spectāt/
ut q̄ huberrimos ipsi fructus capiant e labori-
bus: & quod ille ait Labor omnia uincit impro-
bus: cum de iis/ quæ ad agrorum cultum perti-
nent/ loqueretur: ut trāsseramus ad famulitiū/
Vincet auariciam domini/ lænietq; superbiam
assidua famuli opera: & laboriosum/ sibiq; mi-
nime parcens ministerium: quod plerūq; cum
magno reddit sc̄enore. Etenim magnus est illo-
rum numerus/ qui his artibus ad maximas per-
uenerint diuitias/ sūmosq; magistratus. Inspi-
ce/ si placet/ & Regum/ & Pontificum domos:
nec te ipsum Roberte præteri: plurimos certe in-
uenies/ quos fidelis/ ac diligēs famulatus ad p̄-
mos honores/ amplissimosq; magistratus eue-
xerit.

DE REDEMPTORIBVS.

E redēptoribus/ quos et operarios dici-
mus: nihil hic uidetur necessario præ-
cipiendum esse. Hi enim satis parent/
si quæ conductæ est opera/ in illa exhibenda cū
labore/ diligentia/ et fide sese exerceant.

FINIT LIBER TERTIVS.

INCIPIT LIBER QVARTVS.

Ibet tanq̃ ex editissima specula:
unde mortale genus ifra me po-
situm despicer: & quasi ab huma-
ni coetus populis audiar clamare
Virgilianū illud. Discite iustitiā
moniti: & non temnere diuos. Quānam enim
ista demētia est: religione spreta/ deiq; cultu cō-
tempto/ abieciſſe iustitiā? quæ quidē nulla eſſe
poſteſt/ ubi cui omnia debentur/ deus negligiſſe.
Prima nanq; & optima iustitia eſt religio: qua
remota frustra omnis noſtra nititur actio: in-
caſſumq; leges ſcribuntur/ & iura/ ſi qui totius
humani generis auctor eſt/ & iudex/ contemna-
tur a nobis: & illi debiti negentur honores. O
Mœlibæ apud eundem Poetam: quanq̃ alio in
opere dicit paſtor Titirus: Deus nobis hæc oia
fecit: Nāq; erit ille mihi ſemper deus: illius arā
ſæpe tener noſtris ab ouilibus imbuet agnus.
Ille igitur hominem/ propter ab eo ſibi cōceſſū
otium/ deum uenerabatur: & ſupplex aras ſan-
guine imbutas manu tangebatur. Nos uero qui
q̃ ſentimus: q̃ mouemur: q̃ intelligimus/ q̃ cō-
templamur: q̃ agimus: q̃ demum quicquid ſu-
mus/ a deo ē: a quo & ipſi ſumus: ſi placet aucto

320
rem/parētem/moderatoremq; nostrum/ quasi
nullus is sit usq; aut cōtemnamus: aut si esse fa-
teamur/ minime credamus curare mortalia. O
impias/ & detestabiles eorum cogitationes/ qui
de deo/ diuinisq; rebus tam sentiant peruerse.
Reddit ager cultori creditum sibi semen etiam
cum huberrimo fœnore. Arbor/ ubi putata &
cultā est/ quanta cum gratia/ & copia suas ipsa
fruges profert. Nouit capella/ a quo salem de-
lingēdum accipit/ & uocata uenit ad multram:
Canes/ a quo pascūtur domini sectantur uesti-
gia: & tanquā parum sit latratu/ morsibusq; do-
mos defendere a furibus/ in ipsa tela incurrunt/
ut dominos/ ac dominorum bona tueantur.
Aliquando & aquila quanquam auis rapacissi-
ma/ tamen non ingrata: ut a qua uirgine educa-
ta ipsa fuerat/ gratiam ei referret: diebus singu-
lis uenatus/ ac prædæ suæ partes/ aggressisse ad
illam dicitur/ accepti beneficii quasi mercedem
aliquam redderet. Et cum uirgo diem obiis-
set/ rogoque imposita cremaretur/ ipsa in me-
dios ignes alis illata/ conflagrauit/ cineres suos
cum altrice commiscēs. Testata est hoc sextos
celebris quondam urbs monumento rei con-
dito. At homo sanctum animal: & ex optima

Aquila beneficij.

118
fui parte dei dono immortalis/ q̄ solus ipse ex
omnibus animantibus intelligit: q̄ sibi cuncta
seruiant in uita: Post mortem uero et coelū pa-
teat/ perfecta illic et consumata felicitate fruitu-
ro/ tantorum immemor beneficiorum/ deo etsi
non parem (quantuli enim ipsi sumus) quā tñ
potest referre gratiam aspernabitur: presertim
cum paucissima exigit a nobis/ a quibus aliud
quidnam exigit/ q̄ ut qua dignatus nos est ani-
ma/ eam ne turpibus foedari curis/ corporisque
infici contagione sinamus: Hoc ubi feceris par-
ua etiam mica tibi illum placaueris. Et tamē in-
uenti sunt/ qui in deum inuehantur/ malefice-
tissimi homines/ imo immanissime belue: qui-
bus et hoc deteriores sunt: q̄ illæ quem nō no-
runt/ ei non maledicunt. Sed nos sapientissime
Roberte dei causam nūc non agimus: et de re-
ligione plura fortasse alias/ et suo loco. Secūdū
ab hoc iustitiæ genus est/ quo uti debemus nō
in singulos modo: uerum erga totius humani
generis societatem: quam nō immerito sanctā
dixit antiquitas. Quippe quam uiolare fas nō
sit: ne autem uioletur iusticia efficit: per quā et
urbes florent: et gētes/ ac nationes pace sua fru-
untur: quod iustitiæ ipsius primū/ ac maximū

munus est. Magna igitur habenda est illis gratia/ qui Respublicas moderantur: quorum cuncti/ studiiq; hoc ē. Nam ueluti nec domus ulla/ nec res familiaris/ quāuis ampla consistere sine rectore atq; eo/ qui paterfamilias dicitur/ potest: ita ciuitates ipsas solui/ ac dilabi necesse est/ ubi caruerint rectoribus/ qui & inter ciues iusticiam procurent: & publicæ salutis curam gerant: pacemq; tueantur/ ac pacis bona: in quo diis immortalibus similes mihi uidentur esse. Illi enim generi hominum omnia suppeditant/ quæ ad uiuendū necessaria sunt: hi ciuibz omnia prestant/ quæ ad conseruandam societatem/ quæ ad ampliandam rem tum communem/ tum priuatam spectare uideantur. Quibus quidem/ si uerum est/ quod melioribus parendum sit/ ut certe ē/ ciues omnis obtemperare & obsequi par ē: quod si non fit/ frustra nimirum natura ipsa sociabiles nos fecit: nulla namq; constare sibi societas potest/ ubi desit obedientia: De qua quoniam de domestica satis dictum uidetur/ sequenti libro disputabimus.

AN HOMO CVM LIBER NATVS
SIT DOMINO PARERE DEBEAT.

hi

Equitur suscepti operis ea pars quę est
admodum utilis & necessaria: conti-
netque pręcepta illa quę seruare/& qui-
bus parere debeāt/qui in ciuitate/ ac sub recto-
ribus uiuunt. Existit autem hoc in loco quę-
stio ualde difficilis: an cum liberi nascamur/ pa-
rere domino cuiq̃ debeamus: atque illius impe-
riis obsequi. Nam si libertas est perinde ut ue-
lis/ uiuere: ut uideo arbitrari quosdam: quomo-
do qui alienum fert imperium/ ut uult/ uiuet?
Placet igitur hoc primum quærere: & antequā
ad ipsa pręcepta ueniam/ ostendere/ tametsi li-
beri nati simus: nihilominus & Regum/ & ma-
gistratum imperiis parendum esse. Libertatis
enim muneribus: cuius nomine ipso recreari so-
lent homines/ tum mihi frui maxime uidentur
ipsi/ cum maxime parent. Quod & Seneca ui-
detur sentire in eo libro qui est ab eo scriptus
de clemētia: Cū ait. Idem huic urbi dominan-
di finis fuerit/ qui & parendi. Principio natus
est homo sociabilis/ atq; in tanta rerum naturę
copia/ quę usui sunt: cum aliud animal nullum
ęque laboret inopia/ neq; magis alienę opis in-
digeat. Hac etiam necessitate impellēte/ ut arbi-
trati qdā sūt/ coetum amat & ciuitates colit: cui

Seneca

foli & oratio data est/ tanquā instrumētum / &
uinculum quoddā ad societatem ipsam facilius
ineundam/ diutiusq; retinendam/ quo rebus iis
quibus eget/ cōmodius prospiciat/ & tū sibi/ tū
liberis familiēq; utendas comparet/ tueaturque
comparatas. Et quoniam lōge melius atq; abū-
dantius uicus unus/ q̄ domus una: & oppidum
q̄ uicus: uitæ suppedicaret necessaria: hæc impri-
mis causa fuit/ cur homines in ciuitatem coie-
rint: quę profecto quanto frequentior est/ tan-
to suppeditādis illis aptior inuenit̃. Sed cū ci-
uitas domibus constet: ipsa primū domus cōsi-
derāda est: quę profecto e mare existit & foemi-
na: quos non electio aliqua: sed natura ipsa cō-
iunxit/ suscipiendę prolis gratia: nam homini/
ut animantibus cōteris insitus est procreandī
appetitus: Quin etiam ut Maro noster ait: Par-
nasia Laurus/ parua sub ingenti matris se subii-
cit umbra. Domus igitur cum ex uiro/ & foemi-
na recte primum constituatur ut dixi/ alter ui-
detur imperare natura debere: parere altera: &
ueluti subiecta esse in officio uiri. Hac enim ra-
tione recte domus gubernatur: & communi in-
digētīæ cōmodissime prospicitur: Natura uero
marem præferri foeminæ cum plurima docent:

h ii

cum illud maxime q̄ in prole suscipiēda cuius
ipsi gratia iungūtur/ uir agit/ illa patitur. Quid
q̄ cum natura ipsa/ quæ parens est & altrix om
nium/ ad meliora perfectioraq; nitatur semper/
ubi uis illa qua gignimur manca est/ & parum
uegeta/ ad foeminam recidit: quæ tanq̄ minus
perfecta/ iure minor est mare/ & perfectiore in
ferior. Apud barbaros quoq; qui non tam in
stitutis & moribus/ q̄ naturali illo instinctu ui
tam agūt/ mulier uiro seruit: Nam & Garamā
tes/ & Macæ/ & Ricciades/ & Nasamones igno
tæ nobis gentes/ quas hodie uno nomine Ara
bes dicimus/ uxoribus perinde ac seruis utūt:
Cum enim nullas habeant certas sedes: & sub
ciliciis semper agant/ mulieres seruilia ubiq; mi
nisteria faciūt/ etiā pascendis & potādis equis.
Verum ut quæ nūc quærimus/ manifestiora fi
ant: altius repetenda quædam sunt. Corporis
nostri partes/ ut aliæ ad tolerandam/ aliæ uero
ad agendum sunt accōmodatæ: atq; ut oculorū
est uisus: aurium auditus: pedum incessus: alio
rumq; membrorum alia ministeria: utq; in hoc
ipso humano corpore: quod in similitudinem
mihi cepi/ una ē quæ cōteris imperat partibus/
cuius citatu/ ac nutu mouentur illę: ita & ipsius

59
ciuitatis partes/id est homines: Neq; enī aliud
est ciuitas/q̄ coetus hominum iure cōgregato-
rum: alii quidem ad parendum: alii autem/q̄ &
ingenio & uirtute prestant/ad imperandū nati
sunt. Nam & pistorēs/& fartores/et cuppedena-
rios:& id genus/qui in sordidis uersantur opi-
ficiis:& quorum seruilis mens est/credā Aristo-
teli/natura seruos esse. Contra qui præstanti in-
genio præditi sunt/& in rerum magnarū actio-
nibus occupati/eos & liberos et magnos esse:ī
quorū ciuitas cura moderationeq; cōquiescat.
Et profecto natura ipsa in fabricando humano
corpore/cum diuersa membra tantum obediē-
tia finxisset/pspiceretq; perfectioni tam excellē-
tis fabricæ/inter tot seruientia membra unum
produxit generosum/& nobile/in quo pontifi-
ciam statueret animi sedem: Intelligens ratio-
ne hac recte cōmodeq; se acturum hominem:
quas ad res illum procreasset. Eadem natura ge-
neri hominum consulens/quos in tanta penu-
ria procreatos esse sciret/ad diuersa illos studia
exacuit: ut uariis ministeriis apti intentiq; ino-
piam industria superarēt. Hinc tot artes/serui-
liaq; ingenia/& quæstus hominū multiplices.
Verū ne parū ipsa prudens uideretur/& operis
h iiii

fui oblita/in tanta multitudine manus exercen-
tium seruientiumq; necessitati/præstatis quos-
dam minimeq; popularis ingenii quasi lumino-
sas quasdā stellas inter minutissimos ignes ac-
cendit: quorū mentes ad præclara erectæ/mag-
nis semper rebus intenderēt. Quos ideo raro-
res esse uoluit/ q̄ necesse sit multo maiorē esse
illorum numerum/qui imperata faciant/ q̄ qui
aliis imperent/cum hic ratione tantū opus sit:
illic & corporis uiribus. Atque uti partes ipsæ
corporis humani simul omnes iunctæ atq; cō-
nexæ unum hoc efficiunt corpus: sic homines
ipsi diffusi per domos ac regiones urbis/ simul
tamen sociati/atque in una conuenientes mœ-
nia/corpus unum efficiunt: quæ ciuitas uoca-
tur. Vtque in ipso nostro corpore pars quædā
est/quæ aliis imperet:& in singulis item domi-
bus:eodem modo & in ciuitate ut sit/necesse ē.
Sed ī homine ipso cum unus imperet animus/
in domo autem unus paterfamilias: Vnus ne
imperare/an plures ī ciuitate debeāt paulo post
ostendemus:nunc hoc agamus. Quicquid ho-
mines agunt/id boni alicuius gratia eos agere
certum est. Et cum bonum aliud alio maius/ac
potius sit/uidetur illud esse potissimū ac maxi-

60
mum/propter quod homines simul coierunt/
& ciuitates constitutæ sunt/& cuius gratia/om
nes quidem agunt omnia. Porro actiones ipse
nostræ/ut ad bonum illud perueniāt/ quod se
quuntur:quo diuersa itur uia/duce aliquo indi
gent:Dux autē peritissimus/& optimus est ra
tio/a qua rationales dicti sumus:cuius solius
ductu finis ille contingendus est/cuius assequē
di gratia laboratur. Huic item homini/ cū ipse
aut solus/aut maxime omnium sit societatis ap
petens & in coetu uiuens/duce etiā aliquo opus
est/qui ciuitatem regat/modereturq; multitudi
nem/illius actiones dirigens/atque cōponens.
Nam cum homines ipsi/quibus multitudo cō
posita est/quisq; sibi comparare studeat/ quod
necessarium duxerit/& ī propriam domum in
ferendum curet: sintq; diuersa ciuium studia (
rem enim quisq; suam ampliare nititur: & qđ
usui sibi futurum sit/quærit) male cū ipsa ciui
tate actū fuerit/si in tanta multitudine:ac tā di
uersarum/& artium & studioꝝ/nemo unus sit/
qui omnium simul curam gerat:cuius etiā stu
dium sit id solum agere /& cōminisci/quod ad
commune ciuitatis bonum late pateat: simulq;
ad omnis pertineat. Nā & corporibus beluarū
h iiii

uideri posset male a natura consultum esse/nisi
illam ipsam uim dedisset eis/quę una cunctorū
simul membrorum curā haberet:quęq; ut me-
mini Virgilium dicere. molem agitāt: & toto
se corpore miscet. Et sane quīs priuatim quisq;
ac per se bonū expetat: quo quidē alius differt
ab alio:illo tamē bono quod commune est/so-
ciantur una/simulq; conueniunt. Ad utrunque
autem natura duce mouentur homines:qua cō-
paratū est/ut in omni multitudine/ quę in unū
corpus/substantiamue confluxit/sit unum ali-
quod/quod cūctis præsīt. Nam & mūdi huius
molem contemplanti hęc quę uidentur ambe-
untis/& continentis omnia/ satis clare appare-
bit/ab illo uno cōelo/quod supremum ē & ex-
timum cūcta regi. In corpore quoq; humano/
ut dixi:cuius magnā imprimis natura ipsa ui-
detur habuisse rationē/inter tot membra/ par-
tesq;/quibus contextum est/una est/quę prin-
cipatum teneat. In ipsa quoq; anima ratio pri-
ma est/& princeps cōterarum. Quę omnia de-
clarant naturam ipsam/quę operi q̄optime suo
consultum iri uellet iam tū statuisse/ ut in om-
ni conciliatione /& cōetu unus esset aliquis/aut
Magistratus/aut Rex/qui illum regeret: & cō-

munis boni curam susciperet: quiq; dux & moderatorem esset ciuiliū actōnum. Hi principio/ q̃ populos regerent/ reges dicti: A similitudine etiā patres appellati: quin & pastores eos uocauit antiquitas: quos & sacrosanctos/ & augustos esse uoluit: atque inter diuos ob merita retulit. Quod si ut dixi/ natura sic comparatum est/ eadem quoque natura præcipitur nobis/ ut illis tanquā ducibus rectoribusq; nostris pareamus. Nam ut Marcus Cicero asserit/ sine imperio nec domus ulla: nec ciuitas/ nec gēs: nec hominum uniuersum genus stare: nec rerum natura omnis/ nec mūdus potest. Ad hoc naturæ præscriptum ubi hominum accesserit electio/ tum efficitur/ ut dum aut magistratui/ aut regi datur opera/ optimus quisq; ciuis propriorum obliuiscatur cōmodorum. Cum enim electio ipsa nostra a naturæ instituto non recesserit: & utraq; simul ad rectū/ bonūq; contenderit: tum existūt actiones illæ quidē perfectæ in quibus nihil est/ quod amplius desideret. Quæ quanq̃ ita disputata sunt a nobis: dubitabit tñ quispiā cum cōtingat/ ut aut plures/ qui idem tñ & uelint/ et sentiant: aut unus ciuitatis curam gerat/ utra sit naturalior gubernatio: ad qđ differēdū

tametsi maiori opus esset otio & oratione longiore: breuius tamen rem peragā: atq; in hunc maxime modum exordiar.

VNIVS NE AN MVLTORVM SIT
NATVRALIOR GVBERNATIO.

Primam prudentissimamq; artificē naturam esse quis dubitat? quippe quæ optima & perfectissima quæq; suo i genere efficiat. Ars quoq; laudari tum solet/cum ad naturam q̄proxime accesserit: eaq; quæ secundum naturam sunt/optime se habere dicimus: quod sibi firmiter consent/amiceq; cōueniāt. Naturalissimum autē esse regi ab uno multitudinem superiora satis quidē aperte demonstrāt. Nā ut dixi & i mēbris e quibus existit corpus/unū est qđ cōteris præest: ad cuius præscriptū illa moueant: id autē cor esse uoluerūt: & i ipsa anima rationem iure primam posuerūt. Mundo quoq; cuius quanta sit amplitudo atq; ambitus/ne mēte quidē metiri possumus/unus est qui præsidet deus/moderator/& rector omniū quæ illo continent/ut recte ueteres dixerint/e cœlo regium nomen uenisse. Ad hæc si parua licet componere magnis/ut est apud Maronē/apibus quoq; unus est rex: quo incolumi mēs

omnibus una est: Amisso rupere fidem. Cum igitur naturale sit omnem multitudinē ab aliquo uno regi: & ars naturā sequat̃: ipsorumq; artificum opificia eo perfectiora sint/quo maiorem similitudinē reddūt eorū quę natura fabricata est/manifestū ē magis secundū naturā esse ciuitatē ab uno temperari q̃ a pluribus: cum in ciuitatibus iis/quę a pluribus regūt̃/quo pax/cōcordiaq; uigeant/neceffe sit illorū qui Republicā gerunt sententię ut in unum omnino conueniant:quę ubi in diuersa trahuntur /tum seditōnes/& intestina oriuntur bella. Cōtra uero optime agitur cum illo populo:florentq; urbis eius opes: cuius principes idē unū & sentiunt/& uolūt. Quota enim nauis ad certū peruehetur portum/ si & gubernator/& nautę ita dissideant/ ut alius alii & iudicio aduersent̃ & opera: An nō medici ita cōmiscēt quę ægrotis dant:ut multa in unū redigant? Quocirca qm̃ omnis conuenientia/omnisq; consensus atque cōcordia:ipsaq; etiā amicitia unitas quædā est: manifestū est id quod per semet/ac simpliciter quidē unū sit/aut ipsi unitati q̃proximum (id autē est rex qui unus est) multo facilius/ac melius posse id a se efficere/quod plures nequeāt/

nisi tanq̃ unus fiat e multis . Rursus cū omnis
cogitatio/omnisq; intentio eorū qui Rempub
licam moderant̃ ac populos regunt eo spectet/
ut salui sint illi quos gubernandos ipsi suscepe
rint/salus autem subiectorum hominū/et uni
uersæ multitudinis bonū/consistat in ciuitatis
conseruatione:quæ pax est & tranquillitas ciui
um/ad hanc/quā dico unitatem assequendam
retinendamq;/longe potior/magisq; natura ap
positus is erit:qui per se quidem unus est/quā
qui plures: Quippe cum et lucis/et splendoris
princeps causa sit id quod per semet lucidum et
splendens est:et caloris item quod est suapte ui
calidum.Res tamen ipsa magis q̃ ulla disputa
tio recte reputati certū hoc faciet: Nam parua
etiā ciuitates quæ a pluribus reguntur/assiduis
fere laborāt seditionibus/cū latissima regna hu
iusmodi uix ullos/aut certe q̃rarissimos tumul
tus sentiāt.Et cū eos qui Reipublice præsūt affe
ctibus uacuos esse deceat/q̃to facilius est unū/
q̃ multos nō uinci cupiditate/et libidine mala:
præserti cū hic neq; careat diuitiis/neq; indige
at gloria:quibus nō modo subiectos honestare
atq; illustrār soleat:sed et exteros/et peregrinos
Ex illis uero sepe numero plures esse contingat

qui rerum omnium premantur inopia. Atque
ut curandis morbis adhibere nouos sæpe medi
cos: sic gubernandis populis periculosum ē no
uos patres cōscribere. cum sæpe accidat aut ele
ctione mala/ aut factione ciuium seditiosos ho
mines/ aut gerendis rebus parum aptos/ atque
inutiles creari magistratus. Quid q̄ usitatissi
mum est/ in qua ciuitate plures Rempubicam
tractant/ siue e plebe/ siue e nobilitate ii sint/ ty
rannidē exoriri: ut apud Corinthios/ & Milefi
os/ & Athenienses legimus. Sylla quoq; & Ma
rius uel inter crudelissimos tyrannos numeran
di sunt. At reges q̄ rarissimum est in tyrannos
euadere/ ac dilabi: idq; cum minori fit ciuium
damno. Quippe cum non in omnis seuire/ sed
in paucos soleant/ nisi omnino fuerint imma
nissimi: ac nihilominus pacem tueantur popu
lorum: & ne quid illorum Respublica quę suæ
curæ/ ac tēperationis est/ detrimenti capiat/ om
ni studio & arte curant. Vbi uero aut e primo
ribus unus aliquis/ aut e plebe aspirarit ad tyrā
nidem/ necesse est turbari/ ac misceri omnia/ do
mesticumq; exoriri bellum/ exhausta urbe/ nō
iis tantum qui publicam libertatē tueri uolūt/
quiq; alterius sūt factionis: sed proscriptis/ aut

trucidatis bonis plerisque/ & cum iis etiam inno-
centissimis uiris. Ex quibus iudicari potest cō-
ducibilius esse ciuitati/ magisque secundum natu-
ram ab uno regi q̄ a pluribus: Cum etiā uidea-
mus ciuitatū/ populorumq; gubernacula in ini-
tio penes reges fuisse. Nā & Romani/ & Athe-
nienſes/ & Thebani ī initio reges habuerūt: ip-
ſiq; priſci latini/ & aborigines: Aegyptii quoq;
& Syri/ ac Perſe ſub regibus fuiſſe memorant:
& ut Cicero tradit: Omnes antiquæ gentes re-
gibus quondam paruerunt. Etenim cum ho-
mines p̄cipio generis humani/ diſperſi belu-
arum more in agris agerent: illiſq; cauæ arbo-
res: aut exesi mōtis ſpecus domus eſſent. ſimile
eſt ueri: unum aliquem præſtāntem ingenio/ ſi-
nitimos omnis quaſi paſtorem aliquem coge-
re cœpiſſe/ paulatimq; perpuliſſe/ ut in unum ſi-
mul locum conuenirent/ caſaſq; conſtruerent:
& ne in diem uiuerent/ ut & cōpararent neceſſa-
ria ad uictum: et quæſitis parcerent. Nā quod
ait Virgilius. Hec nemora īdigenæ fauni/ nim-
phæq; tenebant: Genſq; uirum truncis & duro
robore nata: quis/ neq; mos/ neque cultus erat:
nec iungere tauros: aut cōponere opes norant:
aut parcere parto. Sed rami/ atque aſper uictu

Virgilius

64
uenatus alebat/ Primus ab æthereo uenit satur-
nus olimpo/ Arma iouis fugiēs/ & regnis exul-
ademptis. Is genus indocile/ et dispersum mon-
tibus altis Cōposuit/ legesq; dedit. Hæc poeta
non tam in Saturni laudem dixisse uideri po-
test/ q̃ ut hoc ipsum nobis innueret. His autem
principiis quæ a natura ducta sunt/ accessit po-
stea cōsensus hominum. Crescentibus enim ur-
bibus/ et grassante libidine/ cum qui tenuiores
erant premi a ditioribus timerent/ confugere
coeperūt ad aristidas/ et Catones aliquos/ quos
iustitiæ legumq; cultores esse scirent/ intelli-
gentq; natura/ et moribus excellentes esse: qui-
bus communi bonorum consensu urbis tutela
permissa/ iustitiæ legumq; patrocinium est tra-
ditum. Nam ut Ciceronis utar uerbis genus
hoc imperii primū ad homines iustissimos/ &
sapientissimos deferebatur. Adeo enim res no-
stræ naturam sequuntur/ ut si quādo aut uitio/
aut necessitate aliqua recessum sit ab ea/ tamen
haud multo post ad illam fiat reditus: nam ut
puer Horatianum illud didici. Naturam expel-
les/ furca tamen usque recurrit. Etenim in ipsis
ciuitatibus quæ a pluribus reguntur unus fere
semper ē/ aut e plebe/ aut e nobilitate princeps/

ad quē omnia referantur: & cuius consilio agā-
tur pleraq;. Nā & Romani pulsī ob superbiam/
& libidinem regibus/ in asperis atq; turbulētis
rebus ad creandum dictatorem (id enim præsēn-
tissimum remedium uisum fuerat) cōfugiebāt.
Quid ipsæ ciuitates cū in pugnam exeunt/ nō-
ne unum sibi ducem constituunt/ penes quem
sit imperiū totius summa? Quid q̄ pueri quoq;
decātare solent. Vnus est deus: & unus ē Rex.
Et quoniam natura ipsa ubiq; uim ostēdit suā/
muta animalia/ & beluarum greges/ ductores
quosdam habent/ quos sequātur: cū ne gruum
quidem sine duce uolatus sint longiores. Ex
his igitur iudicare licet/ tametsi regibus paren-
dum sit: nihilominus liberos esse nos: & quāq;
liberi sumus/ parere tamē oportere/ ut diu libe-
ri esse ualeamus. Nam ut Cicero ait: legū serui
sumus/ ut liberi esse possimus. Etenim Rex cū
sit defensor libertatis/ propulsator iniuriarum/
atq; animaduersor: dux quoq; ciuiliū actionū/
legū lator/ & custos/ ac publice priuatimq; mo-
derator/ pater/ rector: quisnam liberum se/ aut
uera frui libertate uere possit dicere/ nisi hic ille
fuerit qui defensorem libertatis: qui propulsa-
torem iniuriarum/ atque animaduersorem: qui

Cicero

actionum ducem: qui legū custodem: qui mo-
deratorem/rectorem/patrem habere se intelli-
git:sibiq;/ciuibsq;/ atque urbanis rebus recte
utiliterq; cōsulentem/ eundemq; uirum bonū/
regem sapientem: Ad hęc quemadmodum ra-
tioni qui paret docēti quid uerum falsumq; sit/
eademq; secernenti: & quid sequi aut declinare
opus sit monstranti/rationalis iure/ac uere di-
citur:sic & ille recte meritoq; liber uocabit̃ qui
moderatori suo ita paruerit/ut in omni uita/ac
in ciuili maxime consuetudine minime labat̃:
imo ea meditet̃/atq; agat/que ut ab homine ad
cōmunē utilitatem nato & ratione utenti profe-
cta plurimum utiq; ad ipsam cōmunitatē tuen-
dam/resq; illius ampliandas conferant. Contra
uero sic uti qui ratione abiecta appetitioni semp
seruit/is quidē uere naturaliterq; seruus est:atq;
in pecudum potius numero habēdus/q̃ homi-
num.Eodem modo qui spreto publico guber-
natore contemptisq; ac uiolatis legibus contra
ius fasq; grassatur/non modo nequā & seruilis
est habendus/uerum etiam humanæ societatis
hostis/ac nature ipsi rebellans:qui cum ad cœ-
tus celebrādos natus sit atque in ciuitate geni-
tus/altus/educatus/id tamē assiduus agit/ quo

i i

humano generi/sciens/uolensq; cōtinue incō-
moder: & quasi malus quidā afflatus pestilētiā
inducat. Qd si barbaros eos dicimus & i seruo
rū numero habemus/qui sine legibus/sine mo-
ribus perinde ac bestiae uiuūt: cur nō qui secun-
dum morū/ legū/ rationis præscripta/actiones
moderantur suas: publice q; rei custodē uerent/
& colunt/optimis ipsi artibus/disciplinisq; in-
structi: Cur iquā nō hos liberos asseremus/ ut
naturalis/ueræq; libertatis bonum prorsus asse-
cutos: Nunquid nā filius/q; sub patria potesta-
te uiuat seruus est iudicādus: Quod si esset/ne
qua q; maiores nostri filios suos liberos apella-
sent. Pueri quoq; & adolescentes num minus li-
beri sunt/q; sub praeceptoris institutis/& gram-
matici erundiuntur ferula: Mihi quidē uidetur
hæc esse recta/& certa ad uerā solidamq; liberta-
tem uia. Miles q; ordines seruare: signa sequi/
ac pugnare in acie militaris illū disciplina iube-
at/liber ne propterea nō est: Immo hæc dū ser-
uat:& ducis iussa exequit/suam patrieq; tuetur
libertatem: proq; ea fortissime dimicat. Nam q;
libertas sit/ita quidem uiuere ut uelis:hæc non
modo libertas nō est/sed uel maxime aduersat
libertati: Qui enim uiuit ut uult/is quæcunque

appetierit/ uolet agerq: iura ipsa naturæ / & hu-
manæ societatis uiolans/ ac prosternens. Apud
recte uero sentientes illi & sunt/ & habentur li-
beri: qui perinde ut debent uiuūt: fungunturq;
uiri boni/ patri familias frugi/ & iusti ciuis offi-
ciis. Veraq; libertas est seruare leges/ tueri iura/
eaq; agere/ atq; afferre in mediū/ quæ ad tuendā
stabiliendamq; hominū coniunctionē q̄maxi-
me conferant: Illisq; qui ferendis/ ac seruandis
legibus præpositi sūt: quiq; publicæ salutis cu-
ram gerūt/ ita obtemperare: ut a communi bo-
no ne hilum quidem ut dici solet recedatur.
Possent his plura subiici: est enim campus hic
latissimus: sed debemus his esse contenti/ cum
abunde probatum uideatur: licet liberi nati si-
mus/ tamen & regibus/ & magistratibus parē-
dum esse: ac tum maxime liberos esse nos/ cum
iis maxime pareamus. Quibus sane rationibus
ita mihi ipse satisfacio/ ut arbitrer dulcissimum
atque huberrimum libertatis suæ fructum eos
cœpisse maxime/ quibus diuino quodā mune-
re concessū fuit eiusmodi regi fuisse subiectis:
de quo merito dici possit/ qđ de saturno poeta
noster canit. Aureaq; ut perhibēt illo sub rege
fuere sæcula: sic placida populos ī pace regebat:

i ii

atq; ut in pace: sic ī omni pietate & iustitia: sine
quibus uera/ & perfecta pax esse nō potest. De
libertate autem locuti sumus: non illa quidē/ in
quā se afferuisse dicunt/ qui manumissi sūt: nec
de illo seruitutis genere/ quod est de iure genti-
um ītroducū/ sed de libertate illa quæ natu-
ralis est & homine ratione utenti digna: deq; ea
seruitute secundū quam naturaliter seruus quis
dicitur: quanq̃ qui natura serui sunt legū tamē
ac regum beneficiis assequūtur/ ut ciuilis & ipsi
libertatis bonis continue fruantur.

DE OBEDIENTIAE OFFICIIS ERGA REGEM.

Is explicatis reuertamur ad nostra illo
de obedientiaē genere disserturi/ cuius
officia ad subiectos pertinent: multa
quoq; interim querētes de quibus maiores no-
stri scriptum aliquid non reliquere: aut si qua
ab illis fuere disputata/ rationibus certe/ & exē-
plis aliquantum locupletata sunt a nobis. Qui
obedientiaē in regem munus implere suum uo-
let: duo sibi ante omnia proponat/ unum/ ut iu-
dicet quæ in illum contulerit/ in patriam se cō-
ferre: quæ post deum primum sibi locum ī no-
bis uēdicauit: alterū ut sibi persuadeat ad illius

præscriptum uiuendum esse: statuatq; regis im-
perium legem esse/ nam tyrānorū iussa plerūq;
iniuria sūma sunt. Hæc duo qui sibi proposue-
rit: facile tertium adiunget/ fidelis/ ut sit. Quæ
autem fidelitate continentur/ ea publicis insti-
tutis cauta sunt: quorū illa imprimis nota. Ad-
uersus regem/ sociosue/ amicosue ne coniurato:
neue illius iniussu clam palamue fædus ferito.
Arma ne tractato: neue tumultus excitato. Ho-
sti quisquis is est/ regis consilia ne indicato. Si
quis aduersus regem/ sociosue/ amicosue/ moli-
tur insidias id tacitum ne habeto: indicium fa-
cito. Hæc igitur/ aliaq; item multa/ quæ graui-
ora uisa sunt(sunt enim perduellionis crimina)
legibus cauentur: leuiores uero adeo non est re-
ferri necesse/ ut ea ne ab aniculis ignorentur.
Maximū autem & firmissimum fidelitatis fun-
damentum est amor: nam si uerum est illud/ ut
certe est: quem quisque odit perisse expetit/ erit
profecto & hoc uerissimū: Quem quisq; amat/
saluum esse optat. Quamobrem/ qui ita sit affe-
ctus animo ut Regem optet incolumem/ is ne-
cesse est quæ fidelis & obediens hominis mu-
nera sunt/ impleat. De diligentia uero & atten-
tione: itemq; de præoccupando officio/ operaq;

i iii

minime præcipienda/quæ a me dicta sunt cū
de liberis agerem/licet ad hæc quoq; transferre:
e quibus sibi quisque capiat/quæ huic loco ne-
cessaria uisa fuerint/ ne idem dicendum sit sæ-
pius.

DE SVBIECTORVM OBEDIENTIA.

Vbiectorum duo sunt genera: eorum
unum/qui simpliciter dicuntur subiec-
ti: illorum alterum/qui regum libera-
litate/ac uirtutis gratia tum agros possident: tū
oppida/urbesq; sui iuris habēt: pro quibus an-
nua pendere tributa debeāt/ & ad militiā cogā-
tur. Quorum e numero sunt/ quos hodie tum
barones dicimus: tum comites/ aut duces. Ho-
rum omnium una est regula: fidem ut teneant/
ac pace belloq; imperata faciant. Quo tempore
& aduersa constanter ferenda sunt: & uita ipsa
sæpius obiectanda est periculis. Nam & tempo-
ra cōtingunt/ quibus fides a popularibus/ suæ/
liberorumq; uitæ sit anteponenda: nec ueterum
tantum: sed & nostra memoria florentissimæ
quoque urbes dum seruare illam uolunt: & in
officio permanere: aliæ direptæ sunt: aliæ incē-
sæ: quædam etiam funditus excisæ: queres no-
tior est/ q̄ ut exemplis indigeat. Multi tamē in

dubiis/atque asperis rebus ad hostem dum de-
clinant/necessitatem causantur: quæ sæpissime
uoluntas est. Hos quis dubitet defectionis cul-
pam debere luere? Sed excusanda necessitas est/
dum talis fuerit/cui alia obsisti ratione neque-
at. Quāuis & necessitas aut fame aut desperati-
one aliquando uicta ipsa fuerit/atque ex uicta
uicticem causam fecerit. Bello Neapolitano
quod Ioannes Andegauensis contra Ferdinā-
dum gessit/aliquot oppida quanq̃ longa obsi-
dione ac fame coacta/ non prius ab hoste con-
ditionem acceperunt/q̃ capiendæ illius ius po-
testasq; a Ferdinando facta esset/fidelitatis iure
hoc modo exoluto. Sed in omni perfidiæ/atq;
inobedientiæ genere plurimū barones peccāt/
dum aut cum Regis fortuna communicare suā
nolunt: aut ampliandorum finium gratia no-
uis studēt rebus/ sua parum sorte contenti. Ac
de hac fidei/atq; obedientiæ parte/ satis hic dic-
tum sit/plura apud iuriscōsultos qui suas de iis
tulere sententias.

DE PRAESIDVM ADMINISTRO RVMQVE OBEDIENTIA.

Dministorum ac præsidum una fere
regula est/ ea ut agant atq; obseruent:

i iiii

quæ præscriptis continentur/ & formulis cauta
sunt. Inspecere autem hoc primum debent/ ut
cui muneri præfecti sunt/ eius teneant formulā/
quam sequentes peccare uix poterūt. Cū enim
formulis ipsis certa regula formaq; præscripta
sit/ illis qui paruerit hic uel obseruatissimus ne-
cesse est inueniatur obedientiæ/ ac fidei cultor:
difficillimumq; sit labi illum/ aut decipi in ali-
quo/ præterq; si sponte id uelit: aut omnino in-
ers/ atque ignauus fuerit.

AN SEMPER FORMVLIS PAREN-
DVM SIT.

Oc loco quæri solet/ parendū ne ubiq;
sit formulis: cum fieri possit: & nōnūq;
cadat/ ut damno futurum sit domino/
si ad præscriptum minister egerit. Item si ex re-
licta mandati forma magna forte offerat utili-
tas: num committendū sit/ ut illam quasi e ma-
nibus elabi sinat. Quadere & a ueteribus sæpe/
multumq; dubitatum est. Fuerunt enī qui cen-
serent aduersus traditam semel mandati regulā
nihil prorsus agendum esse: etiam si fortuna/ aut
casus aliquis longe commodius agi posse pol-
liceretur: quippe cum si parū successisset (ut pœ-
na luenda non sit) subeunda tamen culpa esset:

quæ cui non pudenti homini/ beneq; institu-
to grauis & acerba est: Atq; ut bene feliciterq;
negocium gestum esset/ cauendum tamen exē-
plum: nec committendum/ ut corrūpendi mā-
dati documentum præberetur aliis: quod esset
in omni re administranda perniciosissimum.
Alii iudicauerunt fortunā sequendam esse/ am-
plectendamq; occasionem/ quam dii immorta-
les obtulissēt: nec timeri pœnam oportere/ ubi
rei bene gerendæ certa spes uideretur. Quod
quomodo sine periculo/ & infamia fieri possit/
uix uideo: cum fortunam quæ incerta est/ certo
imperio mutari necesse sit. Quocirca uoluerūt/
anteq; ipse aggrediare/ illinc damnū: hinc emo-
lumentum exactissime pensitari & quasi in tru-
tina suspendi: Initaq; ratione/ tū licere fasq; esse
aduersus præscriptum agere/ ubi ex eo relicto
incommodi parū/ utilitas uero adeo multa ma-
gnaq; futura apparuerit/ & spes q̄ possit firma
certaq; peragendi negotii: parum enim prudē-
tis esse ministri/ occasione non uti: dominique
sibi ipsi nimis tribuentis qui nulla nec tēporū/
nec fortunæ ratione habita/ nisi quod semel im-
perauerit & quomodo imperauerit/ nihil aliud
fieri omnino uelit. Sed & Mallius Torquatus/

Mallius Torquatus

publius crassus

is qui in filium quāq̃ uictorem securi animadu-
uertit/deterrere cum primis potest eos: qui du-
ri inexorabilisq; ingenii dominos habent. Et
Publius itē Crassus/quanq̃ minore in re: is enī
consul Asiam prouintiam tenens/cum Leucas
oppugnare uellet/ad architectū quendā Athe-
niensem/ut historiæ meminerunt /scripsit: im-
perans/ut ex iis malis qui illic essent/maio-
rem statim ad se mitteret: uelle enī arietem ex eo fa-
cere. Faber ut erat ingenio solerti/nō maiorem/
sed quem faciendo arieti aptiorē iudicabat/mi-
sit/existimans consiliū quoq; suū requiri. Quo
facto consul arbitratus & suam & populi Ro-
mani maiestātē despectū iri/si nō opera /qualis
imperata esset: sed cōsilio dictis suis satisfieret/
accerfitum illū ad se/grauiissimeq; increpitū uir-
gis cēdi iussit. Huic Publii Crassi consulari iu-
dicio ciuiles quoq; leges multis in causis cōsen-
tiunt: ne quibus gerendi negotii/ peragendiq;
mandati cura tradita ac pmissa est/ eorū impro-
bitati locus atq; exemplū detur: si statutā semel
rem mutare libere atq; impune licuerit. Verum
cum sint diuersa negotiorum genera: quādāq;
magis requirant gerentis prudentiam/q̃ man-
dantis definitionē/præsertim ubi datæ formulæ

70
nihil particulatim præscribât: quas qui tulere/
impossibile est/ut quando/quoue modo futu-
ra queque res esset/aut prouiderent/aut defini-
rēt/ Tolerabile certe fuerit: si quod ex præscripti
obseruatione futurum est damnū/in gerendis
negociis minister prohibeat: cū in administrā-
dis domini rebus non debeat fides uacare pru-
dentia: ac difficile sit fidelem iueniri ministrū/
qui idem prudens non sit/atq; industrius. Ipsi
scimus in prætorio regum Neapolitanorum:
cuius multos iam annos præfecturam gerit Ni-
colaus Antonius Capuanus integerrimus uir:
& iuris romani cōsultissimus/ubi de regio cēsu
rationibusq; cognoscitur/laudari ac probari so-
lere ministros eos: qui quanq̃ aduersus mune-
rum suorū decreta/utiliter tamē rem gessissent:
Nam cū ferendarum formularū præcipua fue-
rit causa/ut recte/ut utiliter/ cū honestate tamē
gereretur ærarium: ac neglectæ utilitatis ratio
exigi soleat. Quis hoc pro loco tamē ac pro tē-
pore non probet: ubi utilitas magna ipsa præ-
luceat: eamq; spetiē præseferat: quæ minime ui-
deatur spem frustratura. In quo tamen singula
sunt circūspicienda/metiendaq; exactissime: &
utilitas ipsa quasi manutractāda. Meminisseq;

oportet in omni ratione reddenda/non minus
prudentiæ/ q̄ fidei/obedientiæq; rationem ha-
bendam esse:sine qua manere illæ esse uideant̃.
Et illud inspiciedum est/ne quid omnino aga-
tur/quod sit cōtra principis ingenium/ illiusq;
offendat animum.Est enim minime prudentis
īmo & temerarii aduersate domino audere aut
temptare aliquid/licet id futurū esset per se lau-
dabile.Nam nec semper/nec ubique/ nec apud
omnes satis est recte tantum/atq; utiliter rem-
gessisse:& Principum negocia nō ex ministro-
rum sententia/sed suo ipsorum arbitratu gerē-
da sunt.Etenim miles/q̄ quis fortiter manum cō-
seruit:tamen si cōtra ducis imperium cum ho-
ste pugnavit/nonnunquam capite pœnas luit.
Igitur & hoc diligentissime cauendum est/ &
probe uidendum/ne qua in re liberaliter ac ma-
gnifice agi a domino iussu fuerit/ ī ea modi-
cum se/aut sordidum:aut parum certe splendi-
dum pro illius imperio minister gerat . Legi-
mus Iulium Cæsarem animaduertisse in pani-
cerium/quod alium/q̄ sibi panem apposuisset
conuiuus . Alfonsus a nitore ac magnificentia
ministros laudare consuevit:at modicos ac for-
didos stomachari.

QVIBVS MODIS PECCETVR.

Vm autem præceptum omne partim
iperet: partim uetet/ atq; deterreat: atq;
altero opera exigatur: cauere alterū/ &
continere iubeat: in illoq; peccetur imperatum
quod sit minime faciendo: in hoc contra impe
rium nitendo: Prioris uitii non semper aperta
uoluntas/ sed tum negligētia/ tum ignauia cau
sa esse solet. In posteriori late regnat/ nunc con
tumacia/ nunc improbitas/ & quæ uim obediē
tiæ labefactat ut quasi demoliatur/ & euertat il
lam/ temeritas. Cōsueuit & in hoc quoq; p̄sepe
peccari: q̄ quidam dum uideri uolunt q̄ obedi
entissimi/ ultra præcepti uim nitunt̄: & supraq;
iussum est/ agunt. Nonnulli præscriptū ipsum
argutius interpretantur. Sunt qui nec statuti
temporis: nec datæ regulæ ratione habita/ tātū
sint de re solliciti. Alii dum præcipere principis
imperii uolunt/ & illius uoluntatem suspican
tur (quod tamen prudentis est aliquādo) in eo
labuntur/ q̄ parum ipsi pensitant: an domino
talis sit ars placitura. quid q̄ dū uideri solertes
student improbantur: ut qui uelint præuidere
magis q̄ oportet: & sapere: atq; ubi fortasse mi
nime opus sit: apparetq; eos non tam ad usum

domini rerū/ q̄ ad sui op̄inione quæ agūt refer-
re. Interpretari uero præcipientis imperiū ple-
runq; est calumniosi/ ac tergiuersatis hominis.
Vera nanq; obedientia aperta est: nec anfractus
quærit/ sed sua & recta pergit uia. Cato portius
rephensus est q̄ nimis effracte defenderet æra-
rium: cuius iura tuenda sunt: remouenda tamē
auaritię suspitio. Petrus bifuldunus homo ma-
lescentissimus/ dum regii ærarii locupletandi
gratia/ diuina & humana p̄miscua habet/ libe-
ralissimi principis famæ non parum detraxit.
Itaq; Alfonso mortuo uitam traduxit cōtume-
liarum plenam: quippe quem ueluti tabidum/
pestilentemq; omnes fugitarint.

QVAE SINT AB AERARII MINIS TRIS VITANDA.

Ademq; lex est ampliandi ærarii: quæ
& rei familiaris: utrūq; licet salua iusti-
tia & honestate: Cauenda tamen sunt
fordida. Quædam enim quæ priuatum homi-
nem/ & humili agentem in loco fortasse decue-
rint/ quis dubitet principibus ministrisq; prin-
cipum fore sordidissima/ dedecorantibus seq;
remq; publicam/ ac principis maiestatem: Ipsi
nouimus regulos quosdā/ quos pudeat nomi-

nare/ tā improbe auaros/ut ne ab aliis q̄ a mi-
nistris suis etiam quæ alendis corporibus ne-
cessaria sunt uenderentur/publico edicto caue-
rint:quod quidē tyrannorū est. Carolus mala-
testa princeps Ariminensis/dicitur Pincernam
suum usq; ad excandescentiā obiurgasse: quin
etiā uerberasse: q̄ poculū/ī quo musca defede-
rat pauimēto effudisset/potuisse enī muscā tum
gladiolo/tum frustillo panis uīno eximi. Sed
quid de illo tibi persuadeas: qui ut a maioribus
accepi/ offēsus Virgilii gloria/statuā eius quæ
sūmo in honore habebatur a Mātuanis/deici
a militibus quibusdam suis iusserit atq; in flu-
men abiici:haud multum ipse magno illi Ale-
xandro absimilis/qui thebana direptione par-
ci pindari poetę domui/posterisq; iussit:imo &
hoc Phalaride ipso deterior/q̄ statuam quam
Mantuani sua in urbe tot ante sæculis memo-
riæ ciuis de patria benemerētis posuerant/mer-
gi in fluuium iussit/plebe/patribusq; inuitis:&
diuorum/atque hominum fidem imploranti-
bus. At Phalaris uel templum ædificādū Sche-
ficoro curauit/suasitq; diuinos illi honores in
urbe patria habēdos:oblitus grauē eū/& capita-
lem olim sibi fuisse inimicū/tm̄ celebratissimi

Carolus mala-

de uirgilij statu

Alexandro.

phalaris

o bonis R. 14
regu mpye
poetæ musis memoriæq; indulſit. Robertum
Regem Neapolitanorum a quo multa/ & peſſi
ma auaritiæ exempla in noſtram uſq; ætatē de
fluxere/ propter auaritatem ingenii/ & pecuniæ
ſtudium/ uehementius hodie quoq; ſiſcalē cog
nominant. Horum principum miniſtri/ ſi illo
rum ſecuti fuerit auaritiā & iniuſta imperia:
quis dubitet paulatim fore/ ut latronibus ſint
perniciōſiores. Et recte proſecto quidam regū
eos Harpyas uocauere.

**QVAE PRAECIPVE CAVENDA
SINT A CONSILIARIIS.**

T quoniam ira magna maiestatis labes
eſt/ nec tam in priuatis hominibus tur
pis/ q̄ i principibus pernitiōſa & dete
ſtabilis/ q̄ ab ea facilis ſit ad crudelitātē prolap
ſus/ uidendum eſt id aliquis ne cōmittat/ quo
princeps irasci iure poſſit: qđ tū cōeteri omnes
cauere ſemper debent: tum uel maxime qui cō
ſiliarii uocantur/ & e ſenatorio ſūt ordine. Alii
enī ſi quid forte peccauerint/ & ſepius q̄ hi cor
rigere/ & facilius poſſunt. At cōſiliariorū culpe
q̄ ſi mediocres fuerint/ tamen quia magnorū
ſolent eſſe malorum cauſæ/ capitali plerūq; ſup
plicio puniūtur. Quibus quidē/ ut mihi uidet

duobus potissimum opus est: taciturnitate in
omnibus: & in dicendis sententiis rectitudine.
Nam quod est apud Terentium: Obsequium
amicos: ueritas odium parit/ id fortasse locū ha
beat apud tyrānos: apud quos ueritas minime
tuta est. Regum autem propria ē ueritas/ a qua
cum recta proficiscantur/ & certa consilia: cōtra
uero ficta ac uana/ cum sint parum diuturna/ nī
hil habentia nec solidi/ nec certi: pro ea defendē
da contendendum est/ dum talis sit contentio/
quę ueritatis maxime studium indicet. Et quo
niā sēpissime de rebus dubiis consultat: odio/
amicitia/ ira/ ac misericordia/ ut ait apud Salu
stiū Cæsar/ uacuos esse decet: quæ ubi adierint/
difficile est uerum cernere/ ac sequi. Quāobré
& hi/ & coeteri affectus/ qui contra rationem nī
tuntur/ & impellunt animum/ longius ab iis re
pellendi sunt & in cōsulendo/ & in iudicando:
quos quoniam nunc suadere/ nunc dissuadere
opus est: ac non modo sua confirmare: sed refu
tare quæ ab aliis dicantur/ quo ueriores quæ di
cunt/ appareant magisq; in aperto ponant: tem
pora distinguant tam belli q̄ pacis: rerum natu
ram contemplantur: causas quærent/ euentus
metientur: exēpla proponēt/ & quid e re quaq;
ki

*Conſiliarius
optimus*

conſequi ſoleat/ & obſeruabūt/ & meminerint.
Ferunt patrū noſtrorū memoria fuiſſe e conſi-
liariis Ferdinandi Regis Tarraconenſium/ aui
huius noſtri Ferdinādī Bellingeriū Baltafinū/
uirū fane magno ingenio: ſingulari doctrina:
ſumma prudentia. Is quotiens de dubia re ali-
qua/ aut maxime graui negotio conſultandum
eſſet/ poſt coenā iocabundus familiares ſuos cō-
uenire omnis iubebat: propoſitaq; aliqua ficta
quæſtiuncula/ haud tamen ab re: rogatiſq; ſin-
gulis ſententiā dicere/ perſcrutabatur cuiuſq; iu-
diciū: Quibus poſtea ſententiis collatis inter
ſe/ & diu multūq; penſitatis/ facile inſpiciebat/
quæ nā eſſet ſententia uerior/ magiſq; accōmo-
data. Hoc modo inſtructus/ & ficta ludicraque
ad uera & ſeria transferenſ/ primas ſemper inter
coeteros cōſiliarios/ & in regio ſenatu partes tu-
lit. Et quoniā in cōſiliarios incidimus/ debent
eorū cōſilia uera eſſe/ fidelia/ amica/ honeſta/ ac-
cōmodata/ proſecta; non ab affectu/ ac pertur-
batione aliqua: nam dubitādum non eſt/ quin
præter rectū ac bonū conſulat/ qui irato/ inſen-
ſoq; animo ad conſulendū acceſſerit. Conſiliū
tamē miſericors uenia dignū eſſe ſolet. Neceſſi-
tudo uero/ & familiaritas in illis præſertī rebus

que ad ciuitatis statum / ac publicū pertinet bonum / nunq̄ debet plus posse / q̄ ratio / q̄ iustitia / q̄ patria: nam libido cum sit pessima consiliorum ministra / nihil suadere nisi perperā / & ini- que potest.

DE UTILI ET HONESTO.

T quia nōnunq̄ de utili & honesto disceptatio incidit / uincat semp honestas.

Poterit fortasse utilitatis tanta uis esse / & tali in causa / ut sit aliquādo ab honesto declinandū: parū tamen / & sine graui infamia. Nam si est / quatenus amicitiae uenia dari possit / ac si qua fortuna acciderit: minus iustae uoluntates amicorū adiuuāde sunt / ut Cicero noster inquit: Cur non haec eadē uenia: & maior etiā / tum patriae / tum Regi qui patrie pater est dari possit? Et cum de amici aut capite agitur / aut fama / si declinandum est de uia / modo ne summa sequatur turpitudine / non uideo quare cum manifestū patriae excidium immineat: cuius iura longe praeferrantur amicitiae / eadem lege de uia declinandum non sit / & in publicam utilitatem consulendum. Quod si ut Theophrastus etiam disputat / exigua famae iactura facienda est / paruaque turpitudine subeunda / dum amici rebus
kii

uehementer id conducat/cur non hæc eadē uel
turpitudine uel infamia & maior fortasse q̄ pro
amici re subeunda sit/si dei causa agitur: si de re
ligione actum iam sit/nisi hoc pacto eidē sub-
uentum erit: Quæ enim est ista iniquitas/pro-
tutanda religione/quæ & uera/& perfecta hone-
stas est/ac pro seruanda christiana Republica/
nolle pati aliquid de honesti forma/cultuq; de
trahi: cum & pudicissimis matronis ludis qui-
busdam permissū sit saltare in publico: Et pro-
fecto eadē ipsa honestas/quod leuioris hic dā-
ni passa est sibi rependit ac compensat cū maio-
re alia grauioreq; in tutandis aris atq; focis ho-
nestate: cum etiā id ipsum fame quod quasi am-
putatum est repullulet/& in alios/ac procerio-
res ramos exeat. Qua enī e re uel maior/uel fir-
mior/uel homine dignior/q̄ ex defenso dei cul-
tu cōparari fama potest: Ergo cum publica uti-
litas plus nimio grauida est/ honestatis autē ac
famæ labes: aut minima aut certe perleuis futu-
ra/permisum forsitan fuerit/declinata paululū
honestate consulere in communem ciuium ac
patriæ usum. Nam ut idem Theophrastus in-
quit: magnum pondus æris parua lamina auri
fit preciosior. Qui cū Catilina coniurarūt capti

conuictiq; contra legem portiam ac leges alias
quæ de condemnatis ciuibus non uitam eripi/
sed in exilium mitti iubebant/ scelerati facino-
ris morte poenas dedere: præsens enim futuraq;
utilitas/ qd id erat cessurum exēplo minoribus/
tanta tunc uisa est/ ut ad genus poene nouū de-
cernendum coegerit. M. Iunius dictator/ affli-
cta Cānensi clade re romana/ ad ultimū prope
desperatæ Reipublice auxilium/ cum honesta/
ut inquit Liuius utilibus cēdunt/ qui capitalem
fraudem ausi: quiq; pecunię iudicati in uinculis
essent: qui eorum apud se milites/ ut ipse dixe-
rat/ facti sunt/ eos noxa pecuniæq; exoluit: eaq;
ad sex millia hominum fuere. Hic utilitas ho-
nestatem uicit: imo honestas utilitatem secuta
est. Huiusmodi exemplum hodie quoq; & Re-
ges & liberi populi in aduersis atque asperis se-
quuntur rebus. Nam ubi aut fugatos exercitus
premente hoste restituere: aut classem instruere
contra repentinos incursus uolunt: qui capita-
lia ausi sunt/ si arma coeperint/ si naues ascende-
runt/ publico edicto noxa eos exoluunt. Memi-
nisse tamen oportet sanctissimum uirum Pau-
lum statuere non esse facienda mala bonorum
gratia.

scelus paulus

DE TEMPORVM OBSERVATIONE

Vanq̃ aut̃ instructam paratamq; obedientiam esse oportet: quæ prima laus est eius/ incidunt tamē sæpe multa/ quę diu quidem multumq; pensitanda sint: & prius q̃ fiant/ imperantis uolūtas iterum/ tertioq; sciſcitanda/ cum propter illa quæ repente incidunt mutari sæpe soleat.

AN SIT MENTIENDVM REIPVBLICAE GRATIA.

Væri etiā solet num obedientiæ idest Reipublicæ/ regisq; gratia sit aliquādo mentiendū: cū in hoc uitio late regnēt fraudulētia & uanitas/ duo turpissima uitia. Licet autem colenda semper sit ueritas/ poterit tñ tanta interdū uis esse tum rerum tum temporis/ ut ea prorsus sit obticenda. Esto militaris lex/ quæ iubeat nubilem de hoste captam prostituere: nuptam uero marito reddi intactā: contingatq; aliquem capi a populatoribus cū sorore/ quæ ignoretur soror esse/ Interrogatus ille/ an quæ secum abacta est/ nupta sit: nimirum nuptam esse respondebit. Quis enim non duxerit prestare/ mendacio uti/ honestissime rei causa/ q̃ uidere sororē uirginem ingenuā/ inter scorta

quæstum agentem: cum sapiētis sit: e duobus
obiectis malis minus semper eligere. Licitum
ergo fuerit Reipublicæ regisq; qui patriæ pater
est gratia/ aliquando & mentiri: quanquam qui
pro loco ac tempore/ & cum cōsilio uerum ob-
ticet: præsertim ubi de regis ac regni/ patriæque
salute agitur: non uidetur is quidem mentiri:
aut si mendacio utitur/ non statim mendax ui-
detur: cum prudētis hoc sit/ & utilitatē necessi-
tatemq; cum uero falsoq; pensantis. At men-
dacitas ingenii est omnino uani/ nugacis/ futi-
lis. Quid si coactus neruo/ funeue torqueatur?
Violentum hoc est: quanquā ut est apud Tra-
gicū: cogi qui potest nescit mori. Et qui i hosti-
um castra urbemue explorator transiit: quod
militaris iubet disciplina/ patefaciet ne hic rem/
si ab eo quæsitum sit: ut indicio ipse suo pere-
at? Qui si se indicet ne mihi uerax is fuerit:
sed stultus: incautus: ac suus ipsius parricida:
& Imperatoris consiliorum ac fidei proditor.
Non omnis tamen necessitas tantum in bonis
uiris habere iuris debet/ ut aut apud quosque/
aut quocunque in periculo: aut quauis de cau-
sa mentiendum sit. Medici uel iureiurando
adacti ab iis de quorum salute solliciti sunt/

k iiii

76

bonam eis spem pollicetur : ac tametsi grauior
diuturniorq; ualitudo appareat: iam iam ualitu
ros promittunt. Cōtra quī leuior morbus fue
rit: tamē si uiderint operā suā ab ægroto negli
gi: nec admitti curationem/ periculosas accessi
ones & dolores grauiissimos emētunt: Quod
quidem tantū abest a mendacio/ ut uirtus hæc
sit/ & laus medici: quem nō modo peritum esse
oportet/ uerum etiam prudentē. Ad hæc ueri
tas ipsa nō adeo nuda semp incedit: quod poe
tis placet/ ut nō aliquādo se se ipsa uestiat. Qd
& habraam & sacræ docent historię. Quinetiā
nūc simulare nūc dissimulare prudentis est: ut
in rebus dubiis atq; aduersis: & ubi fortuna ua
riat. Cuius rei multa & magna extāt exempla:
quæ tamen referenda sunt ad finem. Nam & le
ges hominem occidunt: nō ut occidant: sed ut
puniātur scelera: & boni sint in ciuitate securi.
Quid illi/ qui tum cōfessores tum predicatorēs
dicuntur (quanq̃ ex omni genere hominū nul
li turpius est mentiri q̃ sacerdoti) ubi ratione
alia comprimere hominum improbitatem ne
queunt/ nonne multa/ & quidem admirabiliter
fingunt: Grecus olim adolescens/ ut Hierony
mus refert/ in coenobio cum esset: nulloq; quis

gravi labore defatigati quotidie corporis tem-
perare posset libidinem/ Huic iam cedēti/ & uic-
to coenobitarum pater ratione hac tulit auxili-
um. Virum quendam annis grauem ac mori-
bus ad se uocat: suum illi consiliū aperit: id autē
erat ut iurgiis atque conuitiis q̄ posset/ q̄q̄ ip̄e
iuberet/ insectaretur adolescentem: & post irro-
gatam iniuriā prior iniuriarum ageret. Quo
facto cum ad dicendum testimonium uocati e
conuentu quidam essent: & illos pater iussit cō-
tra innocentem reum dicere: ratus adolescentu-
lum hac animi solitudine dum plurimos di-
es in iudicium trahitur & causā indignitate an-
gitur/ remedium morbo inuenturum: & quod
operosus corporis labor praeſtare nō potuerat/
acrem animi dolorem praeſtiturum. Quis cō-
mentum hoc patris nō probet: & accusatorem
testisq̄ eos non absoluat modo: uerum etiā mi-
rifice commendet. Ipsi scimus/ qui multos iam
annos in militia agimus/ q̄ſæpe magnæ sediti-
ones grauiaq̄ pericula arte hac & comprimantur
& auertantur in re militari & bellica. Morū
quoque magistri permulta aut ipsi fingūt: aut
ab aliis audita referunt. Seruiant hoc idem parē-
tes/ cum & apologus & fabula concessa sit: quæ

47

& sequi mores/ & pingere uitam/ nata est/ ut inquit Horatius.

DE ORATORVM OBSERVATIONE

T ut ad formulas mandatorū redeam:
dura imprimis est oratorū prouincia:
nam cū mādata peragenda sint princi-
pis: primum difficile est illa peragere: Deinde
potest tāta repente fieri rerum commutatio: ut
peragi quanq̃ possunt/ minime tamen debeāt:
q̃ cum illis etiam consilium mutandum esse uideatur.
Et tamen contra mandata niti/ sit non
absq̃ capitis discrimine: dominumq̃ cōsulere/
res tempusq̃ minime patiatur. Alfonsus Ferdinandi
pater/ nihil nisi ex præsripto/ ac definito
agere legatos suos unq̃ uoluit. Filiū ego sæ-
pissime audiui laudantem oratores suos/ q̃ pro
re/ ac tēpore cōsiliū cōcepissent: nec passi essent
interim dum animum sciscitarentur suum/ bene
gerendæ rei præterlabi occasionē. Dux Mediolanensium Philippus/ ut de maioribus accepi/
oratores sepe numero absq̃ mandatis ullis a se
dimittebat: illud dumtaxat præmonens: ut
quid acturi essent: scire indies suas per litteras
expectarent. Quamobrem dura legatorum/ ut dixi/
& discriminis plena prouincia est. Ferdi-

nandus mandatis traditis illud fere semp adii-
cit/ut casus habeatur/ac temporum ratio. Iudi-
cat enim/cum multa non diebus tātū singulis/
sed pene momentis præter opinionē succedāt:
nunq̄ satis edoceri atq; instrui oratorem posse/
ad extremas præsertim terras profecturū. Pater
eius ne minimum quidem passus esset oratorē
a mandato recedere:aut audere aliquid se incō-
sulto. Hic cum de pace ageretur foedereq; faciē-
do cum Francisco sfortia:qui per id tempus pi-
cenum tenebat/irrita habuit omnia quę Enne-
cus Geuara purpuratorum maximus cum illo
cōposuerat/propter pauca quę non erāt ex for-
mula. Ille cōmendauit Antonellum petrutium
amplissimum uirum/q; in conciliando Ioanne
antonio Tarentino/temporū fuisset cōditionē
secutus. Quamobrē in fungēdo oratorio mu-
nere/uix unq̄ peccauerit/qui principis ingeni-
um moresq; probe nouerit. Nā & ex præscrip-
to agens domini morigerabit uolūtati:& ubi
pro re ac tempore cōsiliū cœperit/ ab officio
non recedet/cum sciat domino placitum cō-
siliū/quod utilitas certa pepererit.

**QVAE SERVANDA SINT A PRAE-
FECTIS PROVINCIARVM.**

Orum qui moderādis populis/prouin-
tiisq; regendis præfecti sūt/una omniū
hæc est ratio: legibus ut pareāt: & pub-
lice priuatimq; iustitiæ seruiant: In qua reddē-
da tria præcipue seruanda sunt ab eis. Primū ut
inspiciāt/quæ regis supremiue magistratus uo-
luntas sit. Secundū quid aut regni/aut ciuitatis
priuata iura statuāt. Tertiū/quid iura cōmunia
& Imperatoris sanctiones decernāt. Decreta enī
regni legesq; municipales/quas tū constitutio-
nes/tum statuta nomināt/ciuiilibus legibus in
plerisq; præferuntur: placitū regis illis/ cum illa
ius scriptum sint: domini uolūtas lex loquēs.
Quamobrem ī causis grauioribus oportet uel
regem ipsum: uel supremum magistratū consu-
lere: nam qui aliter egerit: is cum sibi plus arro-
get/ q̄ quod suæ partes ferant/obedientiæ fines
uolens egreditur. Hoc etiam seruandū uidet̃/
quotiens causæ dubiæ sunt/ & leges ancipites.
Alfonsus Ferdinandi filius/ Calabrię cum præ-
esset cum imperio/paucis admodū in causis iu-
dicauit nisi patre prius per epistolam cōsulto.
Etenim aliquādo quæ priuatim/ac per se iusta
apparēt/ubi in cōmune consulit̃/iniqua uideri
solēt. Ad hæc nō omnia cōprehēsa sūt legibus:

& tempora nonnunq̃ legibus præualent. Qui-
bus omnibus rex ipse multo melius/ ac sancti-
us prospiciet: qui & singula cautius metitur: &
pluribus simul consulit.

**AN PARENDVM SIT DECRETO
QVOD INIVSTVM VIDEATVR.**

Otest tamen in dubitationem cadere:
an si decretū Principis iniustum uidea-
tur/parendum sit ei. Multaq; in utrāq;
sententiam dici possunt: Nam & Regis uolun-
tas lex est: cuius p̃sides ministri sunt: & iusti-
tia uiolanda non est: cuius tuendæ gratia creati
sunt reges. Sed ubi princeps is fuerit quem esse
deceat: uix hoc in dubium ueniet: Quippe qui
nihil neq; prius exiget a prætioribus: neque ex-
actius/ q̃ ut iustitiam colant. Tyrannorum sūt
iniusta imperia. Et tamen quoniam Reges ho-
mines sunt: & uinci affectibus/ fallique ab aliis
possunt non debet præfecti obedientia uacare
prudētia: per quam & mutare principis animū
poterit: & se liberare contumacia. Legimus Im-
peratorem Caiū/ quosdā iussisse interfici: quos
postea desiderauerit. Audiuius Nicolaū quī-
tum Pontificem maximum/ cū accusaret An-
gelus Ronconius Tribunus militū: q̃ euerso

fugienti atq; undiq; clauso/iter liberū per tibe-
rim permisisset/ in cubiculo quiescentē iussisse
uesperi lege in illum agi: mane uero ubi exper-
rectus fuisset /dixisse iis qui aderant uelle se an-
geli causam consultius cognoscere: cui cum re-
spōderetur fuisse iā in illū intēpesta nocte secu-
ri animaduersū/incredibili esse dolore p̄motū.
**IMPERATA QVAEDAM NON STA-
TIM ESSE FACIENDA.**

Dmonemur etiam ab eo quod nuper
accidit/non semper quæ imperata sūt/
statim esse facienda/ab iis præserti: qui
arcibus præfecti sunt: potissimumq; belli tēpo-
re: ne dum parere student domino/ arcem per
imprudentiā hosti prodant. Federicus comes
urbinas cautissimus dux/ & bellicis rebus abū-
de clarus/ uicto fugatoq; Sigismūdo malatesta
qui plurimis oppidis ī Emilia/piceno umbria-
que imperitabat: cū Verruculi arcē obsideret/
natura & manu munitissimā: nec expugnandæ
illius spes esset aliqua/ arte præfectū aggressus:
noctu clam per idoneū hominē Sigismūdī no-
mine/ adulterinas illi litteras reddi iubet: ī qui-
bus diem statuit/ qua missurus auxilia ad eum
esset. Interim bonū habere animū iubet. Itaq;

Inueniuntur in Urbino

ubi ha heri litteris fidem a præfecto uidet/ milites ad diem dictā mittit. Quibus intra muros acceptis/ confestim arce potitus est. Hoc facto Sigismūdi res protriuit atq; afflixit adeo/ ut de illo actū fuerit. Quāobrem & quibusdā iussis statim parendum nō est: & belli/ ac pacis tēpora consideranda sunt. Potest enim rerū cōmutatione fieri/ ut nisi per inobedientiam manere subiectus in officio nequeat.

C de his quidē hactenus disputatū sit: & si pluribus fortasse q̄ res hæc exigebat. Licet autē qui iuri dicēdo præfectus est/ si pperā quid agit/ iniustus sit atq; improbus: tñ quia legibus aduersat/ & male obtemperat: quid p̄hibeat inobedientē illū/ & cōtumacē dicere: cū permissum sit eandē actionē diuerso a fine secundū diuersā rationē nominare.

RESPONDETUR QVIBVSDAM OBIECTIS.

Cio ego dicturos aduersus hæc duriores quosdā philosophos: qui ubi supciliū obduxere/ cœperūtq; de moribus uerba facere/ nihil uideas eis tristius. Iā enī uirtutē ipsā asperā/ incultā/ horrētem/ nihil habētē lenē/ nihil p̄ tēpore mutātē de sentētia: sed uno

eodemq; semper uultu/affectu animoq; esse uo-
lunt. Quid q; hominem obliu/nūc filices nos
esse uolūt/qui nihil omnino moueamur:nunc
deos/qui labamur/& peccemus nūquam. Ego
uero hominem me esse fateor/uiuentem in ci-
uitate coetuq; hominum:multisq; quotidie oc-
cupatum/ac metientem non actiones ipsas mo-
do:sed tempus/locum/personam/negocia:nec
contentum presentibus/nisi & futurorum rati-
onem habeam:qui uirtutem ipsam lenem/mā-
suetam facilēq; pro tempore existimem:ac pati-
entem aliquando nos paulum uia deflectere/&
per calles incedere:haberiq; non solum sui rati-
onem:sed rerum quoq; plurimarum/& dome-
sticarum & publicarum. Dicant igitur illi qui-
dem aduersus hæc ut uolunt/ dum ego uirtutē
ita sequar:ut non ab ea tanquam a tyrāno quo-
dam cogar traharq;:sed illam ueluti māsuētissi-
mum aliquem/& prudentissimū patrem famili-
as colam/& obseruem.

FINIT LIBER QVARTVS.

INCIPIT LIBER QVINTVS.

Arcissus theologus tam tenaci
uir memoria: ut tota interdum
ueterum tum theologorū tum
philosophorum uolumina me-
moriter quidem & eodem quo
scripta sunt ordine ac tenore reddat: Tali autē
ingenio ac tanto studio ut non sit aliquod ho-
nestæ doctrinæ genus/ quod cum magna etiam
laude assecutus non fuerit/ Nuper me cū e Nea-
poli in Aemiliam ad castrensis hos labores p-
ficiscētem dimitteret/ ubi complexus fuisset: &
de abeūtis desiderio collacrimatus aliquantū.
Ego te inquit/ non quod oratores ac poetæ tui
faciunt/ aut ualere aut gaudere: sed teipsum ut
noscas iubeo. Nam neque tibi a me ualitudo ē
optanda corporis: quam parce abstinenterque
uiuendo tute largiari tibi/ uix exigua medico-
rum ope indigens/ nec gaudium tantam habe-
re uim intelligo ad bene in uita agendum: ut sa-
pienti gaudendum/ q̄ dolendum esse magis iu-
dicem: Cum plurima quotidie ī hominum re-
bus incidant: quæ idem hic sapiens dolere po-
tius debeat ac miserari: q̄ ridendo ea/ uoluptatē
inde capere. Quāobrē teipsum ut noscas iubeo:

li

ad quod tua te sponte magis animatum esse ui-
deo/ q̄ q̄ delphicū hoc reare: aut dæmonis ali-
cuius: neque apollinis tam auctoritare/ q̄ ratio-
ne ipsa moueri te certe scio. Quamobrem cum
monitum hoc doctissimi uiri eiusdēq̄ amicis-
simi mecum ip̄e reputem/ plane uideo si nosce-
re me ipsum uelim/ primum quidem cernendū
esse quem me statuam: & cuius muneris colēdi/
efficiendiq̄ causa sim in lucem editus. Cū igit̄
diuinus atq̄ immortalis incolentibus hūc ter-
ræ globum hominibus datus sit animus/ quo
illa quæ supra sunt posita contemplentur atq̄
ut ī hoc corporis domicilio collocata mens na-
turam/ atq̄ originem respiciat suam/ sentio me
rationale esse/ atque ex optima parte diuinū. ad
me etiā pertinere/ ut ab obsequio indulgētiaq̄
corporis secedētem (quod q̄ fragile sit/ & cadu-
cum uidemus omnes) ducat animus: cælestiūq̄
ad se rerum contemplatio rapiat: quā rem pri-
mam mei cognitionem esse duco. Et cum cor-
pus hoc nostrum sit ueluti templū in quo ani-
mus ip̄se sacerdotio fungatur/ sentio primū ac
maximū munus cuius sim gratia genitus illud
esse/ deum ut uenerer: hunc ut mihi propitium
faciam: huic ut gratus/ acceptusq̄ esse studeam.

nullum autē deo sacrificium esse potest accepti-
us/ q̄ mens sana: innocens animus: uita proba.
Sanitas uero mentis est diuinarum rerum con-
templatio atq; cognitio. Animi innocentiam/
quidnam aliud esse dicā/ q̄ uoluntatem rectam
ab æquo honestoq; minime recedentem. Nam
uita proba est/ ita quidem uiuere: ut uihil agas/
cuius sit postea poenitendum. quod tū asseque-
re/ cum turpes foedasq; actiones prohibēs (inde
enim nomē ipsū probitatis ductū ē) & patriæ/
& cognatis/ & ciuibus/ & cœteris omnibus be-
nefeceris. Benefaciendi autem tam latus est cā-
pus/ ut eius materia deesse possit nemini. Hoc
igitur humanissime Roberte agamus omnes:
in hoc laboremus: hoc sibi mortales certamen
proponant: in quo uel uincere operepretiū est:
uel uinci non indecorum. Quis igitur digne
laudare illos poterit/ qui non contenti tantum
benefecisse dum uiuerent/ monumēta quoque
nobis reliquerunt: quibus recte instituti atque
informati facilius id assequeremur: & contrari-
um melius caueremus. Nam quanquam nemo
nisi uolens malus est/ tamen ne honesti boniq;
deciperemur specie/ uiuendi leges conscribere:
& quid rectum aut prauum esset/ plane scriptis

l ii

suis expressere:& ne malitia grassari posset/ im-
probaue impune fierent/ magistratus etiā con-
stituere: qui seruandis legibus præpositi/ ciues
ad honesta inuitarent: prohiberent a turpibus.
Quamobrem quoniam superioribus libris de
illis obedientiæ officiis disputatū est: quæ pri-
mū in sua cuiusq; domo: deinde a subiectis fa-
cienda/ ac seruanda sunt/ placet sequenti libro
de priuatorum obedientia erga magistratus &
eos qui publicas res tractant/ dicere: ne aliquid
prætermittamus quod ad domesticas ciuilesq;
res pertinere uideatur.

DE MAGISTRATIBVS ET PRIVA TIS CIVIBVS.

Vemadmodum parendum esset regi-
bus a ciuibus/ ac populis:& qd seruand-
um ab iis sit/ superiore libro satis ex-
plicatum arbitror. Venio nunc ad illam obedi-
entiæ partem/ quæ reliqua est:& ad priuatos ci-
ues pertinet: ut hac absoluta/ & ad militarē obe-
dientiam oratione translata/ operi modum sta-
tuam incepto. Eorum qui i una ciuitate/ ac sub
eisdē uiuunt legibus duo sunt genera. Alii nāq;
priuati ciues/ alii magistratus uocāt. Sūt autē
Magistratus qui Reipublicæ gerunt munera:

Quæ diuerſa cū ſint/diuerſos quoq; magiſtra-
tus eſſe neceſſe ē:atq; alioſ quidē minores:maio-
res alioſ. Sed ī omni Republica unus aliq; ma-
ximus ē/atq; ampliſſimus magiſtratus/cui cœ-
teri omnes pareant. Qualis Romæ conſulatus
fuit/aut dictatura. Ipſorumq; magiſtratuū alii
ſunt perpetui/Alii definiti ad diem ſtatutā. Mi-
nores igitur magiſtratus parere maioribus de-
bent pro cuiuſq; muneris dignitate/atq; ampli-
tudine. Priuati autem ciues illis omnibus/quī
publicarum rerum moderationi præpoſiti ſūt.
Qui quoniam tum ciuitatis/tum regis perſo-
nam gerunt/uereri eos oportet & honore affice-
re. Nam ſi ut poetæ inquiunt ex honore/ac re-
uerentia orta maietas eſt:quæ in iis eſſe cerni-
tur/qui magiſtratus dicuntur/hī uel mirifice ho-
norandi ſunt a ciuibus. Quippe cum totius ci-
uilibus obedientiæ fundamentū in colendis ma-
giſtratibus/qui publici patres ſunt/ſit colloca-
tum. Quod ſi uerum eſt/q; patriæ q̄ parentum
potiora ſint iura/cum illi ipſi magiſtratus & pa-
triæ/& totius publicæ moderationis curam ge-
rāt/quis dubitet uel ampliores illis q̄ patribus
honores habendos eſſe: cum etiam ſacroſancti
cenſeantur:& uitæ habeant neciſq; arbitrium.

l iiii

Nam & quintus Fabius cōsul patri ad se in castra uenienti/non modo non assurrexit: aut obuiam profectus est: sed ex equo descenderet/inclamauit: Intelligebat enim se consulē esse. Sed obseruantiaē/ uenerationisq; huius non una est species: cum & in sessu/ & in incessu/ & in sermone/ in ludis/ in iudiciis: non una sit uenerandi magistratus ratio: quæ cum pro moribus gentium nationumq; seruetur: & tum scripto constet/ tum consuetudine/ magna profecto bene cōstituti ciuis/ & eius qui politicus dicitur laus fuerit harum rerum studiosum esse: neq; enim ciuilis institutionis contemnenda pars hæc est: siquidē ignorare quo genere honoris/ & etas/ & disciplina/ & magistratus afficiendus sit/ inculti & agrestis est hominis magisq; ciuis. Et i florētissimis populis/ primum hoc puerorū studium esse scimus/ discere quomodo euadant q̄ reuerentissimi.

EX OBEDIENTIA ERGA MAGISTRATVS QVANTA BONA ENASCANTVR.

Et profecto lōge maxima hinc emanat utilitas: nam cum boni ciuis proprium

munus fit / legibus magistratibusq; obedire / uirum quoque bonum eundem hunc esse necesse est. Bonus autem uir esse nullus potest / nisi honestissimis optimisq; uirtutibus / quarum sunt magistræ leges / fuerit abūde præditus. Eos enī uiros bonos dicimus / qui iustitiam / pietatem / probitatem / ceterasq; bonas artes / ad quas legibus inuitamur / colant. Quamobrem hoc parēdi studium / & hæc ciuilis legum obseruātia / id uel cum primis præstabunt: ut quæ tum uiros tum ciues bonos uirtutes efficiunt: eas summa diligentia complectamur. Quo quid esse potest utilius in omni actione ciuili? Quantos autem fructus utilitas hæc afferat / facile intelligemus / si considerabimus in qua Republica nec legibus / nec Magistratibus honor habet / eam diu saluam esse non posse: quando salus tranquillitasque ciuitatis in seruandis legibus sita est omnis. Quarum quæ obseruantia esse potest / ubi & uitia in pretio sūt / & magistratus contemnuntur: quorum cōtemptus ciuiliū malorum omnium origo & fomes est. Nam ut rē familiarem quāuis amplam / breui dilabi necesse est / si paterfamilias despectui sit familiaribus: ita ciuile quoq; societate dissolui eueritq;

l iiii

Rempubicam / si magistratus pessundent: qui
legū custodes / & ministri sunt: quiq; quod me-
dicorum est officium & prouidet ægritudines
antequā accedant / conanturq; arcere eas: & ubi
accesserūt remedia adhibet / quibus sanare illas
queant. Quam ualde etiam tum ad ciuile deco-
rem / tum ad publicæ maiestatis dignitatē con-
ferant honores qui habent magistratibus / po-
puli Romani instituta docent. Non modo enī
insignia ab aliis gētibus Romani accepere / quo
augustiores magistratus uiderentur / sed cū in-
telligerent etiam nomina parere auctoritatem
quandam per se solere / dignioribus illos nomi-
nibus appellarunt: prætores: consules: dictato-
res: imperatores / augustosq;.

OBEDIENDVM ESSE MAGISTRA TIBVS.

Ed cū diuersę sint / ut dixi / uenerationis
ac cultus speties / illa & honestissima / &
utilissima uidet̃ esse quæ parēdi ratio-
nem habet. cœteræ enī aliæ huius gratia insti-
tutę sunt. Etenim magistratus / legum custodes
sunt: leges ciuilis societatis humanæq; cōiunc-
tionis / ad quā celebrandā si naturali instinctu
mouent̃ homines / eadē quoq; natura magistra

legibus/& magistratibus parere docentur: ut
obediendi naturalis quædā sit necessitas. Adde
q̄ horum ipsorum magistratuum officium ac
munus est/leges scribere: easdemq; antiquare.
Quippe cum multa sæpe immutāda sint in ci-
uitatibus/tanta est uis temporū. Igitur si magi-
stratus uel auctores ipsi legum sunt/iure sibi ci-
uitatis totius obedientiam uendicant: Iure bo-
ni ciuis prima laus est parere rectoribus: Cōtra
nihil eo ciue tetrius: nihil perniciosius/ qui su-
perbiam proteruitatemq; illis suam opponat:
Hinc seditionum semina labesq; rerū publica-
rum: ex magistratuum enim cōtemptu legum
oritur despiciatio: quæ res ciuilem omnem trā-
quillitatem perturbat. labefactatq; publicam li-
bertatē. Qd si qui unq̄ gigātes fuerunt/ii mihi
fuisse uidentur/qui legibus rebellantes/respub-
licas occupare conati sunt. Hi Cyclopes/ac Le-
strigones: hæc monstra teterrima: & diræ illæ
pestes herebi/quis numina mille/mille nocen-
di artes. Magnisq; cumulandi sūt laudibus poe-
tæ/qui hæc non tā finxere/q̄ sunt detestati: Idē
quoq; ut declarent q̄to in honore/& pretio ma-
gistratus esse debeāt Ionem in solio statuunt/
nunc ut iura reddat: nunc ut hominum rebus

prospiciat. Nam quod est tum prætoris/ tū cō-
sulis: aliorumq; magistratuum pro tribunali se-
dere/ quo uenerabiliores eos poetę faciant/ deo
id attribuunt. Apud Maronem exorta tēpesta-
te cū una eurusq; notusq; ruunt: in neptūno su-
premi magistratus: qui exortam cōprimere se-
ditionem uelit/ persona exprimitur. Nanq; ubi
magno misceri murmure pontum/ Emissamq;
hiemem sensit neptunnus: & imis stagna refu-
sa uadis/ grauius cōmotus/ & alto prospiciens
summa placidū caput extulit unda. Isq; ubi tur-
bari/ ac misceri uidet omnia/ statim auctores ip-
sos seditionis eurus ad se/ Zephyrumq; uocat/
dehinc talia fatur. Iam cœlum/ terramq; meo si-
ne numine uenti Miscere/ & tantas auderis tol-
lere moles: quos ego: sed motos præstat cōpo-
nere fluctus/ Post mihi non simili poena com-
missa luetis. Tanta ne uos generis tenuit fidu-
cia uestri: Maturate fugam. Quæ quidē/ aliaq;
ubi dixit: Tū dicto citius tumida æquora pla-
cat: collectasq; fugat nubes/ solemq; reducit. Et
quia pulsus turbulentis ciuib; sua trāquillitas
urbi restituitur/ Tum Cimothee simul/ & tri-
ton annixus acuto detrudūt naues scopulo: le-
uat ipse tridēti: & uastis aperit syrtis/ & tēperat

æquor: atq; rotis summas leuib; perlabit' undas. Et uero poetæ non tã nostra ad deos trãsserunt/ q̃ illos nobis exempla proponunt: & uel confirmare res hominũ/ uel improbare ratione hac uolunt. Qui quasi Rempubicam aliquam instituunt/ hos bellis præficiunt/ maritimis rebus illos: aliisq; muneribus alios. Supremum autem Iouem faciunt: cui & senatum decernũt: & assessores dant deos. Et quia sine minoribus quibusdam magistratibus publicę res cõmode tractari nequeunt: iam Panes/ Siluani/ Fauni in horum apud eos habentur numero. Videre licet apud eosdẽ nasci Erichthoniũ nō hominis/ sed serpentis pedibus: & Caliston in ursã uerti. Estoq; ut alia fortasse sit fabularum harum significatio/ Ortus certe Erichthonii/ calistusq; cõuersio manifestã cũ primis habet/ ille flagitiosi cõcubitus/ hæc impurissime libidinis uituperationẽ. Quid Acteon ille/ licet adhuc i ceruo uocem exprimat humanã: clamatq; Acteon Ego sum/ dominũ cognoscite uestrum: nōne ut siluestris fera dilaniatur a canibus: uidelicet q̃ ei preter uocẽ hominis iã nihil esset reliquũ: ne facies quidẽ/ nedũ ut digni homie mores/ cogitationesq; recessissent ab eo. Sed missos faciamus

poetas: reuertamur ad magistratus/ quorū edi-
ctis decretisq; parendum est/ faciendaq; eorum
iussa & pacis/ & belli temporibus: seruādēq; le-
ges/ quas idem statuunt: & tenēdum cuiq; quid
publice priuatimq; præscribant. Sunt tamē ab
aliis ad alios magistratus prouocationes/ ubi mi-
nus iuste quippiam uel iudicatum fuerit uel im-
peratum. Nam ne ueteres similitudines studiaque
partium: neue præsfecti ipsi/ ut sunt humana in-
genia/ dum perperam quid agunt nocere priua-
tis possint/ prouocationes permissæ sunt. Sed
in prouocando inspiciendum imprimis est/ ne
accusandi magistratus studio uexandiq; aduer-
sarii magisq; tutandi iuris gratia id fecisse uide-
are: Quæ res magna sæpe cōcitauit odia: & ro-
mæ ex prouocationibus seditiosius aliquando
laboratū. Atq; ut eorum/ qui gerendis publicis
muneribus præsunt diutius improbitas tolerā-
da nō sit a ciuibus/ ne publica libertas in discrimen
ueniat: nonnunq; tamen est ferenda diffi-
mulāter/ expectandūq; tempus magis idoneū.
Nam in mari deprehensi a tempestatibus pru-
dētissimi sæpe nauæ/ ubi obsistere illis neque-
unt/ uentis se se ferendos permittunt/ dum aut
portus aliquis/ aut tutior saltem statio excipiat

82
Et medici morbis quibusdā/ q̄ tempus presen-
tius remedium inueniūt nullum. Quippe qui-
bus dies medeatur: quæ & ipsa acerbissimorū
animi dolorum medela sola est. Coercenda tñ
impotentia: matureq; occurrendum tyrannidi:
quæ ubi radices coepit agere/ difficilior euellit:
Nam si expectes dum excidatur/ uerēdū est ne
paulo post huberius germinare incipiat. Grac-
chus subselliorū fragminibus occisus est. Cati-
linæ conatus periculosius compressi. At Cæsa-
ri nulla obsistere uis potuit: & quanq̄ a paucis
occisus: innumerabilem reliquit seriem sibi suc-
cedentium. Sed occupāde tyrānidis diuersæ sūt
artes/ uariæq; rationes. Paulus Genuensis archi-
episcopus/ nuper a sacerdotio ad tyrannidē per-
uasit. Et qui nūc Mediolanēsis Insubribusq;
imperitant a Ioanne Mediolanensi archiepisco-
po initium dominandi fecere. Is enim Medio-
lanensis pōtifex cum esset/ dominatum arripu-
it: cuius successores duces sunt a posterioribus
uocati. Sed hæc facta nō carent exemplo/ & su-
perstitio tam late uagata est: ut non cōtenta cœ-
lum promittere post mortem/ quod utinam ne-
uenderet in uita regnū in nobis possidet. Quo-
circa cum in re quaq; finis maxime inspiciendus

fit ad quem referri cuncta debeāt: ciuilibq; hæc
obseruantia cū eo respectet/ut bene feliciterque
geratur Respublica/saluis legibus/libera ciui-
tate publicisq; muneribus/recte atq; e cōmuni
sententia gestis/iure in eos quicunq; cōferunt
& honores/& tituli: quippe quibus & statuas
decerni mos fuerit/& eisdem patres patriæ no-
minare. Plura hoc loco quærere atq; explicare
destitimus arbitrati ex iis quæ dicta sūt suscep-
tæ materiæ satis esse factū. Quocirca parte hac
absoluta reliquū est de militari ut explicemus:
quemadmodū supra pposuimus. Ac ne quid
omiserimus quod ad ciuilem pertineat dignita-
tem: uidetur de reuerentiā/cultuq; illo præcipi-
endum aliquid: qui præceptoribus debetur/&
senibus. Nam & senectus in pretio semp fuit:
& maiores nostri sapientissimi uiri/præcepto-
res/ac doctos homines magno semper i hono-
re habuerunt.

OBEDIENDVM ESSE PRAECEPTO RIBVS ET SENIBVS.

Vspici autē/& coli debere præceptores/
& senes/cū uita cōmunis: tum natura
ipsa nos docet: quā sequētes/errare uix
possumus. Etenim si ab omnibus recte laudat

prudencia: & in quibus species eius maior cer-
nitur: illos admiramur/ & colimus/ qui maiore
aut laude/ aut admiratione digni erūt q̄ senes?
Quādoquidē si uerū est/ q̄ multa uidēdo/ mul-
ta agēdo / ad quod nati ipsi sumus/ prudētia cō-
paretur: ea necesse ē sit in senibus multo maxi-
ma: qui diu uiuēdo plurima & uiderūt & expti
fūt. Item si scire omnes uolumus/ & docti esse:
quod discendo cōsequimur: an nō eos uenera-
bimur/ quorū officium/ & munus est docere: &
ad quorū disciplinas id pertinet? Igit̄ cū pru-
dentia/ rerumque cognitio sit naturæ hominis
maxime cōsentanea: erit & maxime cōsentaneū
uereri eos: quorū exemplis aucti/ & doctrinis
imbuti/ prudentes/ doctique efficimur. Quod
nisi uel utilissimum esset/ nequaquā in florentissi-
mis & bene cōstitutis urbibus tanta & olim fu-
isset/ & nūc esset festinatio/ & cura tradendi pue-
ros magistris/ ubi fari primū sciūt: a quibus qd
aliud prius discunt/ q̄ quomodo salutare auos
debeant: & ut iis qui natu maiores sūt assurgere
cedereq̄ cōsuescāt. Vide q̄ omnes ad hoc ipsū
inuitet Cicero: cum ait/ ita se a patre deductum
ad sceuolam/ sumpta uirili toga: ut quoad pos-
set/ & liceret a senis latere nunquam discederet.

Idem item cum ait bene informatum animum
parere uelle nemini/nisi aut utilia monenti/aut
præcipiēti honesta/hortatur nos ut præcepto-
res/ut senes accuratissime audiamus: a quibus
& utilia quæ sint discamus: quod monstrare &
noscere prudētis est & honesti: uim naturamq;
percipiamus: quod docere eius est propriū/ qui
norit/quid in re quaq; sit uerum. Idem etiā nō
loquendi solum: uerū & beneuiuendi grauissi-
mus magister præcipit debere adolescentes ue-
reri maiores natu: ex iisq; deligere optimos &
probatissimos: quorum consilio atq; auctorita-
te nitantur: Ineuntis enim ætatis inscitiam se-
num cōstituendā & regendam prudentia esse.
Atq; ubi laxare animos/& dare se iocunditati
uolent/quo facilius caueant intemperatiā/ ma-
iores natu debere interesse. Et uero Achillis pri-
ma laus est in præceptorem obseruantia: quīs
& cui non eliceret risum citharædi cauda magi-
stri: Intelligunt poetæ quid maxime conueni-
at teneræ ætati. Sed facessant præceptores/ &
docti uiri tantisper dum de senum agitur reue-
rentia.

DE HABENDA IN SENES REVE- RENTIA.

89
Arens urbis Romulus gerendæ domi
Reipublicæ senes statuit/unde senatus
dictus. Hi non ab auctoritate modo/
uerum & ab ætate patres uocati. Et cum i anno
disponēdo primum mensem Marti: Veneri se-
cundum dedicasset: a maioribus idest senibus
nominauit tertiū. Tanti enim ducebat senectu-
tem/ut proximū a diis locū nominandis men-
sibus ætati huic tribuerit. Quod si qua unq̃ in
Republica uirtuti locus fuit/haud scio nū quæ
sit hac in re/sicuti nec in magnitudine Imperii
cum romana comparanda: q̃ eam nō oratores
nouī stulti adoleſcētuli/ut ille inquit/ sed senes
maxime administrabant: qui q̃ consilio & pru-
dentia ualerent q̃ plurimum/ domi forisq̃ rem
bene gerebāt. Etenim si prauæ cupiditates affe-
ctusque turbulenti seiungendi sunt a nobis ut
possimus recte consulere/& quod uerum ac bo-
num sit discernere/uidetur proprium hoc mu-
nus senum esse: quorum animos longa dies/&
rerum multarum usus purgauit atq̃ excoluit:
& quorum multa est obseruatio/atq̃ memoria
rerum præteritarum. Quod si eorum quæ ma-
nu fiunt ars est/eaq̃ consumata esse soleat/in iis
præsertim qui diutius exercuerunt illa: cum &
mi

uiuendi disciplina quædā sit/in quibus ea ma-
ior inueniri potest/ q̄ in iis qui multa gesserunt
in uita: multa ipsi aut experti sunt: aut ab aliis
factitata meminerūt: Et qui faciēdis frenis: qui
ducendis metallis delectantur/ si artis eius peri-
tis dant operam illorūq; obseruāt manus: q̄to
est æquius maiores natu ut uitæ magistros co-
li: a quibus & doceare quid sequi ipse debeas:
& absterreare ab iis quæ parum usui futura sint
in uita: cum in rusticatione/ in mercatura/ in re
militari/ nedum in ciuili/ nisi per exercitatos ra-
rus possit esse profectus: ex quorum obseruati-
onibus profectæ artes/ & rerum gerendarū præ-
cepta sunt tradita. Quid q̄ eos qui populis im-
perāt/ nullo alio magis honesto nomine appel-
lamus/ q̄ seniorū. Potest tamen contingere siue
naturæ bonitate: deiq; beneficentia & munere:
siue ex institutione diligenti & optima/ ut etiā
in iuvene senilis appareat prudētia/ & grauitas.
Sed uide quanta sit in grauescentis ætatis admi-
ratio: q̄ senem eū ante diē dicimus: & in ætate
uiridi ad profectum uenisse/ laudēq; senectutis.
Quocirca cū omnibus sæculis/ & apud omnes
nationes honorata & fuerit/ & sit senectus: quæ
ipsa per se laudabilis/ atq; suspiciēda est/ cuius

etiam prudentia rudis ætas constituenda sit: iu-
uentaq; informanda/ merito colendi sūt senes/
ut quisque maxime rebus gestis clarus est: præ-
statq; iis uirtutibus quæ uiros bonos efficiūt:
quorum præceptis qui gaudeat adolescens/ ne
ille existet probatissimus/ cuius præcox sapiētia
multū sibi/ multū amicis: plurimum sit patriæ
utilitatis collatura/ & decoris. Scipio is qui pri-
mus nomen hoc meruit/ a cultu & studio senis
p̄ris qualis ipse euasit & uir & ciuis: quales eius
posterī. Papirius qui uir/ & quantus/ puer non
puerorū studia & inanis ludos: sed senū secta-
batur uestigia. Et Cyrus qui regnauit ī Perside/
& apud auum: & apud alios usu rerū p̄batissi-
mos homines/ ea didicit/ & meditatus est: quæ
postea/ & fecisse illum/ & gessisse: quæ nō histo-
riæ tradunt: pleni sunt & græcorum/ & latino-
rum libri huiusmodi exemplis. Sed abunde cū
sit senectus a Cicerone & defēsa/ & laudata: nec
laudes eius dicendas susceperimus: satis esse de-
bet/ si quāuis paucioribus uerbis causas maxi-
me graues necessariaq; attulimus/ quare ingra-
uescens ætas sit honoranda. Quamobrem re-
uertamur ad præceptores/ atq; ad eos qui docti
dicuntur: clariq; habentur in litteris.

m ii

DE REVERENTIA IN PRAECEPTO RES.

Is quæ unq̃ haberi satis magna potest
gratia: cum eorū opera & cura effectū
sit/ut humanum genus excoleret mo-
ribus/institutis/disciplinis. Nam nisi inuentæ
litteræ fuissent: nisi mandata monumentis tot
sæculorum acta: & cogitationes suas excellētes
uiri ad posteros transmisissent libris/quæ esset
hominum uita in tāta obscuritate & rerū igno-
rātia: nullo bonorum/malorumq; delectu ad-
hibendo: nullaq; cognitione ueri: minima re-
rum præteritarum memoria: eaq; anili/& fabu-
losa: pessimeq; cum ciuitatibus/& gētibus actū
esset/si usu & cōsuetudine/ q̃ scriptis legibus si-
bi constarent. cum uix pauca quædam/e tanta
rerum/negociorumq; multitudine & diuersita-
te/quæ inter mortales geruntur/ad consuetudi-
nem referantur. Senferunt rudes illi agrestium
sæculorum homines: iisq; proximi/ quanta sibi
ex doctorum hominum inuentis collata essent
beneficia: qui Mercurium/atq; Asclepium iter
deos retulerint/ ppter utilissima generi huma-
no excogitata ab iis remedia/ & traditam rerū
plurimarum cognitionem atq; scientiam. Iam

91
uero quæ de deorum cultu: quæ de natura pro-
dita sunt ab Orpheo / & præcepta: quæ nõ gen-
tes accepta & probata habuerunt: cuius memo-
ria in tanta fuit posteritatis admiratione & lau-
de / ut quod icultos / & pene siluestris homines
informare & mansuefacere primus cœperit / cre-
ditus sit & tigres leniisse / & siluas uoce traxisse /
morum scilicet feritate / dicendi arte temperata.
Quid Minoem: nõne cõsensus hominũ iudicẽ
animarum statuit propter leges ab eo descrip-
tas / Ioue ut creditũ est / dictante: Quid Euãdri
mater Nicostrata: quæ q̃ futura prædiceret car-
menta dicta est / an nõ dearũ est in numero ha-
bita: Litteras enim apud nostros inuenerat: &
Homero post mortẽ templa sunt posita. Sed re-
motiora sint ista. Athenæ quãuis rebus gestis
abunde clare atq; illustres fuerint / Atheniensiu
tamen & græcorũ cœterorum nomẽ illustratũ
est inuentis & disciplinis doctissimorũ homi-
num. & belli quidem gloria Athenienses græ-
ciq; longe inferiores fuere multis & populis / &
nationibus. At græcorum inuenta in ultimas
usq; terras penetrarunt: suntq; hodie in pretio:
& erunt q̃diu mentes hominum occupari in re-
rum cognitione ac doctrina uolent. Serius hæc
m iii

a Romanis recepta sunt studia. At quos puen-
tus habuerunt: Nam parum cōtenti græcis tā-
tum disciplinis/ Punicorum quoq; scriptorum
uolumina maiores nostri publica impēsa trās-
ferenda curarunt. Hodie quoq; non paucos li-
bros/ e Chaldæis hebræisq; auctoribus cōuer-
sos habemus: effectumq; est/ ut eo creuerint bo-
narum artium apud nos studia/ ut & gētes cœ-
teræ/ & græci maxime latinorū ope indigeant.
Quotus enim græcus nūc est aliqua doctrina
præditus/ qui etiā græcas litteras in Italia non
didicerit: adeo omnis generis litterarū studia
apud nos uigent: græcorum uero apud græcos
ipso/ res disciplinæq; iacent omnes/ amissa li-
bertate/ deletis urbibus seuissimo turcarum do-
minatu. Sed linquamus romanos: qui auream
quoq; statuam rhetori posuerunt. Quæ nūc in
Italia urbes florent/ earum uix ulla est/ quæ nō
doctos uiros/ & in quocunq; doctrinæ genere
claros magnis mercedibus alliciat atq; condu-
cat. Intelligunt enim qui ex his capiantur fruc-
tus. Florent in Gallia philosophiæ studia: quæ
in tantum aucta sunt/ ut Parisiis ad decē millia
hominum esse dicantur: qui humanarū diuina-
rumque rerum cognitioni uacent. Idem fauor:

eademq; studiorum celebritas est in Hispania
Hilerdæ: Cæsareæ augustæ: Salamanticæ: nec
liberi tantū populi: sed maximi quoq; reges &
suspexerūt olim/ & nūc suspiciūt doctos uiros.
Filium inquit philippus ad Aristotelē scribēs/
mihi genitum scito: quo equidem diis habeo
gratiā/ nō tā quia natus est/ q̄ q̄ eū nasci cōtigat
temporibus uitę tuę: Spero enī fore ut eductus
eruditusq; a te dignus existat & nobis/ & rerū
istarum successione. Quid hic philippi filius
Alexander/ nōne quasi stipatus semper incessit
doctissimis uiris? Quid rex Alexādrinus Pto-
lemæus/ quibus stipendiis/ quaq; mercede euo-
cauit ad se undiq; quos nosset magnę celebra-
tis ac famæ? Quid Cæsar in quo tanta etiam
fuisse traditur astronomiæ cognitio: ut annus
ab eo correctus fuerit: qui nunc Iulianus dicit̃.
Augustus: ut de illius studio atq; eruditione ta-
ceatur/ unū illud declarare satis dictum potest:
q̄ti litteratos fecerit/ quo iudicauit principum
gloriam poetarū uersibus/ & ore inniti. Magna
& in Hadriano fuit eruditio litterarum: magna
etiam astrologiæ: philosophiæ nō minor in an-
tonino. Galienus quoq; q̄tū p̄fecerit ī bonarū
artiū studiis/ indicat epithalamiū ab illo editū
m iiii

in nepotum nuptiis. Ite simul pueri/pariter su-
date medullis omnibus inter uos: nō murmu-
ra uestra columbæ: bracchia non hederæ/ non
uincant oscula conchæ. Quid q̄ uix aliquis e
Romanis p̄cipibus fuit/ q̄ diu romana res ste-
tit: qui non aut ipse fuerit eruditus: aut studio-
sus eruditorum hominum? Gothorū quoque
ac Langobardorum reges excoluere se humani-
tatis studiis: & q̄uis Italicæ res diu p̄strate atq̄
attritæ iacuiſſent: Siculus tamē Federicus ne in-
tantis quidē bellis/ quæ aut ipse intulit/ aut pro-
pulsauit/ studiorum horum curam remisit: Ple-
rosq̄ enī Aristotelis & Ptolomæi libros in lati-
num cōuerti iussit: Quedā etiā ex Arabico uo-
lumina: utinam elegantius: sed tamen præstitit
q̄tum tempora passa sunt illa. Quid dicam de
Rege Neapolitanorū Alfonso: cuius regia nūq̄
nō referta fuit uiris ingenio/ & doctrina præstā-
tibus: quos pene quotidie aut lectitantes audie-
bat/ aut differentes. Nam quantum sua ætas de-
buerit Nicolao quinto pontifici maximo: qui
nunc uiuūt sciūt omnes/ & intelligent posterī:
nec nostra hæc minus debitura est Ferdinādo:
qui Neapolitanos ludos aliquot etiam sæculis
clausos nuper aperuit: nec passus est rhetoricā/

philosophiam/theologiā/musas/diutius tanta
in latebra delitescere/atque sordescere. Sed nos
longiores fortasse sumus/ q̄ res postulat/ tecum
Roberte præsertim: & in re non dubia testibus
utimur non necessariis: cum & apud Barbaros
doctrina sit in pretio: & docti uiri habeant il-
lustres. Quocirca si aut felix ē/ ut Virgilius ex-
istimat/ qui rerū cognoscere causas potuit: aut
certe si absq; illarū cognitione felicitas esse nul-
lo modo potest/ quod fateri necesse est: ipsaq;
cognitio & scientia/ cum ex doctrinis tantū ha-
beatur/ & ex tradita a præceptoribus institutio-
ne & uia: Ad hæc si iustitia colenda est/ qua re-
mota societas nulla/ nullaque amicitia/ aut con-
iunctio esse inter mortales potest: cumq; nullū
maius iniustitiæ genus sit/ q̄ in illos ingratum
esse/ cuius muneris ac beneficii sit/ ignorātes ne-
simus: cum ignorans omnis/ & nequam & ma-
lus sit/ Iure obseruandi sunt illi plurimum/ qui
ad felicitatem nos instituunt: ad eamq; recta/ &
certa ducunt uia: Iure quorum præceptis atque
informatōnibus exculti ornatique ipsi sumus/
in eis colendis honorandisq; peccare/ et turpe/
et malum putemus: nec in iis tātum qui uiuūt:
uerum et in eorum qui multis ante annis de-

cessere/ celebranda memoria & nomine: cum &
Mantuani in signis/ in ædificiis/ in monumen-
tis publicis Virgilii caput insigne gentis præfe-
rant: & Sulmonenses Ovidianum illud hemi-
stichium: Sulmo mihi patria est. Quotus autē
ex his Ducibus/ qui nunc arma tractant/ tantā
aliter multitudinem/ ut non intelligat longe ma-
iorem esse familiam quam pascit Aristoteles/
Hippocrates/ Vlpianus. Ptolemæus Zoilo il-
li obiecit in conuiciis/ Homerum tot ante an-
nos uita functū quo perpetuo multa millia ho-
minum pascere. Panhormitam Antonium di-
cere memini/ nunquam se de re familiari nimis
fuisse sollicitum: uti enim patribus familias dili-
gentissimis Liuius/ Salustius/ Cicerone/ Plauto/
Virgilio. Et nos si diis placet erga illorum me-
moriā ingrati/ atque impii erimus. Nullus e
Græcorum quondam principibus quos mul-
tos & præstantis ea natio protulit: nulli e nos-
tris: quorum & Italia/ & Roma feracissima sem-
per fuit/ non instituti fuere/ sub optimis & cla-
rissimis præceptoribus. Thebanus epaminun-
das/ præceptorem habuit Pythagoreum Lysi-
am: Aristotelem Alexander: Scipio africanus
nunquam satis laudatus uel dux uel ciuis/ En.

94
nium poetam humari secum uoluit. Quos in
illum contulisse honores uiuum arbitreris: quē
moriens ita fuerit ueneratus? Vtinam in colen-
do Seneca perseuerasset Nero/ facile inter Ro-
manos Imperatores fuisset illustris. In Traia-
no iam principe/ & urbis atque orbis res mode-
rante quantum ualuerit Plutarchi auctoritas/
docet ad eum ab illo scripta epistola. Sed præ-
tereamus innumerabiles tum græcos/ tum ro-
manos: neque enim historias nunc excutimus.
Alfonfus nunquam passus est Antonium ne
in periculosissimis quidem expeditionibus ab
se discedere: aut abesse diutius. Et nos apud pri-
cipes uiros magnam sæpe habuimus audienti-
am/ ut nonnunquam spectante instructo exer-
citu auditi fuerimus. Licet in hoc gloriari: quod
cum aliquādo in hostis manum incidissemus/
honorati & donati ab illo dimissi sumus. Di-
gitur maiorum umbris/ tenuem/ & sine pon-
dere terram: Spirantisque crocos/ & in urna
perpetuum uer: Qui præceptorem sancti uo-
luere parentis esse loco: nec præceptorem mo-
do: uerum etiam litteratissimos/ & doctissimos
quosque.

DE OBEDIENTIA MILITARI.

Ac parte absoluta/ quæ plurimum ad
ciuilem institutionē pertinere uisa est:
quod reliquum est de militari explicemus.
Nam quanq̃ ad ciuiles hoc res nō ita primo
aspectu pertinet: que tamen Respublica sine
defensoribus stare diu potest: aut quod q̃
uis opulētum regnum stabile ac firmum esse:
oportetq; non institutis modo/et legibus moderantem
populos: sed militibus quoque niti:
quorum maxima illa laus est/ si fuerint q̃maxime
obedientes. Qua de re dicturi a natura maxime
sumemus exordium. Eam igitur intuitibus
facile apparebit tributum ab illa nobis esse:
pfutura ut queramus: declinemus nocitura.
quæ ubi aliter uitari nequeant/ uiribus
contendamus in eum qui inferre studeat reicientes
iniuriam. Hanc eandem naturam contemplantes/
intelligemus insitum nobis esse uigorem
quendam generosum et nobilem: quo
impellente ad magnas res et claras adnitamur:
labores maximos/ periculaque grauissima ut illas
assequamur sponte suscipientes. Quos naturæ
impulsus ubi ratio moderatur/ tum existit
inter ciues æquabilitas et conuenientia illa:

per quam ciuilis societas stabilis manet: & ho-
mines alter alteri cōciliantur: efficiturq; ut nec
diues/ nec clarus fieri quisq; aliena cum iniuria
studeat: singuliq; publicis utantur ut cōmuni-
bus/ priuatis: ut suis. Contra uero ubi ratione
abiecta/ aut habendi cupiditas/ aut regnandi li-
bido acrior incessit: & propius admouit stimu-
los/ tū quærunt homines quibus maxime mo-
dis quod auent/ per uim iniuriamq; sibi uendi-
cent: Hinc seditiones/ ac tumultus. Ex quibus
ubi sedati parum sunt/ cædes inter ciues oriun-
tur/ & bella etiam ad finitimos pertinentia: dū
aut factionum alteri student: aut aliis languen-
tibus ac uexatis/ suos ipsi placare fines uolunt.
Quædam etiam nationes dum aut soli sterili-
tas/ aut coeli inclementia mutare regionē cogit:
aut popularium multitudo nimia in alias exire
terras iubet: ut incolas finibus suis pellerent/ ar-
ma intulere. Sed qui mortales primi finitimos
bello petierint affirmare non ausim. Ferunt tñ
regem Assyriorum Ninum ampliando regno
intentum/ in proximas terras primū impressio-
nē fecisse: armisq; subegisse nationes plurimas.
In mouendis autem & indicēdis bellis/ iustitiā
maxime secuti uidentur/ e græcis Lacedemonii

& Athenienses: e nostris/Romani: dū arma ab
aliis illata/aut repellunt: aut ipsi bella inferunt
suis sociorumue propulsandis iniuriis cōmoti.
Bacchus uero & Alexāder omnino iniusti: nec
iis iustiores Galli/Germaniue. Sed illos glorie
fortasse studiū perpulit: Hos satis constat aua-
ritiam secutos fuisse. Turcas quoque ignobilē
gentem/et latrociniis assuetam/ sola principio
prædę cupido ad bellū traxit: nunc et imperiū/
magna Asiæ Europæq; parte armis edomita.
Vtq; ad Romanos redeam: quid eos aliud tot
exercituum uictores: tot nationum dominos
fecit/ q̄ exercitatus/et dicto parēs miles? Cuius
pugnacitas/ si caruerit obediētia: temeritas que-
dam erit: quæ si in omni uitæ genere periculo-
sa est/ in bello uero multo maxime: in quo ge-
rendo cauendum nil magis est/ q̄ ut ne quid te-
mere agatur: præsertim ubi castris collata sunt
castra: cum sæpenumero contigerit paucorum
militum contumacia/ maximas copias fuisse de-
letas. Nam cum sit militis officium/ sistere/ pro-
cedere/adoriri/ferire/regredi: aliaque pro ducis
imperio agere: perniciofa fuerit militis pugna-
citas/ si ubi pes referendus est/et tuba canit re-
ceptui/acrior tūc in hostē feratur: aut ubi iussus

in confertissimam aciem inferre se se/ pedē sta-
tim retulerit. Quamobrem cum obedientia
fortitudinem regat in prelio: detq; animos for-
midini: iure Carmeniola Franciscus: qui patrū
nostrorum memoria militarem disciplinā res-
tituit/ militem ab obedientia maxime proba-
bat. Qua de re dicturi statim sumus. Terrestres
copie cum partim equitibus/ partim peditibus
constent: iis dux si defuerit/ non tam exercitus
dicendus erit/ quā armata quedam multitudo:
quam necesse sit/ uagantem/ palabūdamq; fer-
ri/ paruo tempore hostis prædam futuram. Im-
peratore igitur opus est: qui nouerit quo loco
ponenda sint castra: quando etiam mouenda:
qui disponat ordines/ et hostium exploret cō-
silia: qui manus contineat: sciatque quando/ et
quo loco/ et quo pugnae genere decertandum
sit: ac quibus artibus frustrandus hostis/ dedu-
cendusq; in insidias. Et quoniam unus ipse fa-
tis esse non potest eas ad res omnis: quæ admi-
nistrandæ et prospiciendæ sunt: Alii quoq; cō-
stituunt sub imperatore duces: qui et Impera-
toris iussa exequantur: et pro suo quisq; mune-
re imperet/ quæ agenda sint aliis: utq; ille totius
exercitus curam gerit habetq; imperii summā:

sic minores hi duces ordinis quisque sui/ac dele-
gati ab eo muneris/atque ut imperatori omnis
paret exercitus:ita suae & his obediunt turmae.
Et quoniam bella ipsa aut inferuntur/aut propul-
santur:& qui inferunt aut iustam sequuntur in-
ferendi causam:aut dominandi libidinem:atque
utrique & qui inferunt/ & qui propulsant/certant
pro uictoria:& ut sine iniuria uiuatur pace par-
ta(quanquam quibusdam in bellis uincere est non
succubuisse) Victoria uero/& pax comparari
absque caede uix solet/oportet militem quodiu ob-
ligatus est/non deserere imperatorem: nec recu-
sare eius imperium/etiam si periculum mortis
immineat:ad uictoriam enim & ad pacem/qui
belli finis esse debet/conductus est:per qua quo-
niam dimicandum est/quodiu iureiurando obstri-
ctus fuerit:& ubi res postulauerit/non debet pe-
ricula effugere/ sine quibus ad belli finem perue-
niri non potest. Nam si licitum sit illa fugere/
nunquam in aciem prodierit:nunquam concurret:mul-
tominus in urbis fossas descendet/aut muris sca-
las admouerit.Horum enim nihil caret pericu-
lo:nam ubique est & plurima mortis imago. Quam-
obrem parendum est Imperatori a milite:etiam
si in ipsas tormentorum fauces iri sit iussum:

quando & dux ipse ad certa sæpe pericula pri-
mus feratur: primusq; ubi necessitas uocauerit/
hostem feriat/ & uallum ascēdat. Quocirca Im-
peratoris & ducis iussa/ præscripta/ edictaq; om-
nia quæ militarem ad rem pertinent/ seruanda
& obeunda sunt a milite: quorum quidē perpe-
tua illa sunt: signa sequi: seruare ordines: ad tu-
bæ signum instruere se se: & stare intentum/ pa-
ratumq; / tametsi q; hostis proximus nō sit/ nō
semper dux exigit ut res ad præscriptum/ exa-
cte q; gerantur: tamē cautissimus quisq; dux / &
militaris disciplinæ obseruatissimus/ prouide-
re semper debet ordines ne confundantur/ etiā
si longissime hostis absit: ne casus aliquādo im-
paratum inueniat. Edictorū cum duo sint ge-
nera: alterum quo exigitur opera: ut cum iube-
tur ad tubæ signum equum ascēdi: alterum/ ut
cum edicitur ne quis e castris exeat: utriusq; ge-
neris obseruantissimum esse cōuenit. Et in illo
quidem sæpius peccatur metu: in hoc licentia:
quæ uicia ad rem bene gerendam uehementissi-
me sunt cōtraria. Quanta uero seueritate a Ro-
manis maxime Imperatoribus animaduerti so-
litum in eos sit/ qui imperii contēptores essent/
tum alia permulta/ tū hoc docere nos imprimis
ni

potest: q̄ Aulus Manlius Torquatus filiū q̄q̄
uictorem: tamen quia contra imperium suū in
hostem pugnasset securi percuti iussit. Quātū
etiam obediētē studium in legatis ipsis fuerit/
& q̄ diligens eorum/ quē imperata essent obser-
uantia/ hoc monemur exemplo. Publius Sylla
quem in obsidione dyrrhachiana discedēs Cē-
sar castris p̄fecerat/ dū cohorti laboranti auxi-
lio uenit/ & Pompeianos facile repellit/ suos fu-
gentem hostem insequentis reuocauit/ cohortē
liberata cōtentus. Et quanq̄ pleriq̄ existima-
rēt/ si fortunā fuisset secutus/ potuisse eo die fi-
niri bellum/ a Cæsare tamen consilium eius re-
prehensum nō est: q̄ aliē essent legati atq̄ impe-
ratoris partes: cum hic libere ad summam con-
sulere rerum debeat: ille agere ad p̄scriptum
omnia. Quod si prelio decertasset cum Pom-
peio/ imperatorias sibi partes sumpsisse uideri
poterat: cum legatus fuisset in castris relictus.
Præscripta igitur Imperatorum plane seruāda
sunt: nec cōmittendum/ ut cuius fortitudo non
desideratur/ desideretur obedientia. Ferdinan-
dus cum ad Sarnū fluuium castra haberet: Ho-
stis uero partim intra oppidum/ partim ī sub-
urbio copias suas collocasset/ parumq̄ abesset a

circumfesso/consiliū coepit adoriundi eos/qui
pro statione erāt. Itaq; iusso peditatu latera mō
tis de tertia uigilia occupare:& signo dato inde
decurrere/ipse albescente coelo effractis portis/
quæ ad caput amnis obstructæ erāt/aliquot tur
mas immisit:& quid agi uellet/imperauit. Equi
tes peditesq; hostem imparatū nacti/ad prædā
cōuertunt:qua capti dū nihil ad præscriptum
agunt/hosti perterritō ac desperatis rebus iā de
fuga cogitanti/tēpus dant ad arma capiēda/aci
esq; instruendas. Qua e re tāta rerū cōmutatio
facta ē:ut nihil regis præsentia/nihil peritia rei
militaris profuerit/quo minus urgēte hoste in
fugam uerterent omnes/magno accepto detri
mento. At eius prelii/qđ biēnio post in apulia
factū ē/cū Ferdinādus uerso in fugā hoste in lo
cū iniquū successisset/nō magis uirtute militū
q̄ obediētia uictor fuit. Hoc prelio confecto/&
Troia capta/ cū ego tribunū quēdā strenuū ui
rum:& rei militaris peritū grauius increparē/q̄
peditatu superiores/equitatu prope pares loco
nobis iniquo/pignauā uicti essent. Sane iquit
obediētia militū/q̄ fortitudine uicti sumus:to
to enī prelio neminē unū e militibus ducibusq;
uestris/ nisi ad p̄scriptū agētē animaduertimus

n ii

quæ res omniū animos consternauit. Incassū
igitur artes atq; cōsilia cesserint frustra; ad ui-
ctoriam necessaria comparata erunt/siue mari/
siue terra geratur res/ si militis opera parū pro
imperio Dux utetur: cum fortitudo militaris
absq; obedientia/temeritas quædam sit/& exer-
citatio ipsa plerunq; periculosa. At cōtra reipsa
compertum est/magnas sæpe res/ quanq̃ parū
exercitato milite:tñ quia dicto parēs esset/felici-
ter fuisse gestas: cuius rei & Gracchus/& Mar-
cellus manifestissima præbuere exēpla. Quid
q; in quo exercitu contumacia nō est/in eo uix
oriri seditio solet.Præterea quæ i itineribus fa-
ciendis:quæ in conserendis manibus erit ordi-
num obseruatio si desit obediētia: qua sine ne-
cesse est misceri/ac turbari omnia. Aut quæ in
castris esse securitas potest/si excubare pro sta-
tione aut pro signis iussi/dicto parentes nō fue-
rint: Et cum exercitus incolumitas ac uictoria
prope ipsa posita sit in explorandis hostiū iti-
neribus atque consiliis/male cum exercitu actū
fuerit/ubi qui ad explorandum missus est/im-
perium contumaciter neglexerit. Quæ res mag-
nos sepe duces in maximas cōiecit calamitates.
Sunt tamen qui condemnandā aliquādo obe-

dientiam ducant/rati despicienda esse pro tem-
pore imperia: q̄ magno interdum usui futurū
sit/si contra præscriptum agatur. Cū Alfonso
Ferdinandi pater oppugnare Neapolim para-
ret/Renatus dispositis per muros/ac turres / ui-
ris/edicit: ne quis locum in quemuis euentum
deserat:coepto prelio dū acriter pro muris pug-
natur/milites p̄ aquæductū ingressi/nullis(dū
relinquere locum nemo audet) occurrentibus/
turrim occupant: qua occupata statim factus ē
intra urbem ascensus. Mihi quidem non pro-
pugnatorum obedientia/ sed ducis potius im-
prudencia uidetur accusanda. Nam militi cum
sint imperatoris occulta cōsilia /illud unum qd
scit ad se pertinere:quodq; sibi imperatum no-
uit fortiter si ipse fecerit/munere functus ē suo:
est enim eius officii/nō quærere quale sit quod
imperator iusserit:sed illud capestere atque im-
plere.Quippe cuius opera conducta sit/nō cōsi-
lium.At legatis & tribunis:quibus belli geren-
di consilia/& imperatoris notæ sunt artes/cum
aut res/aut tempus/aut belli fortuna postulare
aliter uideatur:permissum forsitan fuerit muta-
re rationem:& a præscripto recedere: memine-
rit tñ imperatoris partes suas nō esse. Legimus

n iii

Q. Tullium Ciceronem grauiter a Cæsare fu-
isse increpitū: hūc ille cum legionibus ambio-
rigem insecuturus/ & hostiū fines populaturus
castris præfecerat/ relicta cum eo legione quar-
tadecima: quæ esset præsidio impedimētis/ que
ad uatucā cōtulisset: imperaueratq; ut ad aduē-
tum suū omnes castris cōtineret. Cicero sex di-
es tanta diligentia seruauit Cæsaris præceptū:
ut ne calonem quidē extra munitōnes exire pa-
teretur. Septimo tamen diffidens Cæsare quo
dixerat die affuturū/ q; longius progressum eū
audierat/ neq; ulla de reditu illius fama affereba-
tur/ simul permotus uocibus hanc patientiam
incusantium/ & pene obsidionem appellantū:
ratusq; dispersis ac pene deletis hostibus ī milli-
bus passuum tribus/ nullum damno locū esse/
quinq; cohortes frumentatum in proximas se-
getes misit. Quibus in frumentatione occupa-
tis/ germani equites qui cis rhenum transierāt/
interueniunt: & quo uenerāt cursu/ in castra ir-
rumpere conati/ parum absuit quo minus illa
caperent. Reuersus Cæsar/ Ciceronē ut dixi in-
crepuit: questusq; est/ q; cohortes e statione præ-
sidioq; emissæ fuissent: ac ne minimo quidem
casu locū relinqui debuisset. Nā dū clamoribus

100

militum cōmouetur/immemor præcepti factus
pene cum tota legione cæsus/castrisque exutus
esset. Potest tamen cōtingere aut uulnerato im-
peratore/ aut cæso: aut ubi ex imparato hostis
adortus est/ neq; imperatoris expectari præcep-
tum potest/ ut legati & Tribuni obeāt impera-
toris munia: & quisq; pro loco ac tēpore instru-
at/ prospiciat/ concurrat/ imperet. Bello neruio
cum hostis ex improuiso Romanos inuasisset
tanta celeritate/ ut pene uno tēpore & ad siluas/
& in flumine/ etiamq; in manibus Neruii uide-
rentur/ eodemq; impetu ad castra cōtendissent:
temporisq; exiguitas/ & successus atq; incursus
hostiū Cæsare impedirent/ quo minus uexillū
proponere: milites cohortari: acie instruere/ aut
signū dare posset/ milites bello exercitati: itē le-
gati q; singulis legionibus singuli iussi aderāt:
in tantis difficultatibus subsidio fuerunt/ Sibi
enī quisq; præscripsit/ quod fieri oporteret. Fu-
gati igit/ ac cæsi Neruii nō tam uirtute impera-
toris sunt/ q̄ q; milites legatq; id sibi quisq; im-
perauit/ quod a Cæsare imperandum fuerat/ si
tempus tulisset. Militem negligentem/ & im-
perii cōtemptorem/ tum alia multa/ tum maxi-
me tria hæc faciunt/ nimia ducis indulgentia:
n iiii

assidua a labore remissio: defraudataq; stipēdia.
Cui enim plus æquo indulgetur/ is indulgētiā
in licentiam uertens/ assuescit rapere/ uiolare/ cū
hoste colloqui: prædari ex pacato: quē ubi con
tinere imperator uoluerit/ aut contemnet impe
rium: aut ad hostem trāffugiet: difficile est enī
ut ad continentiam redeat/ qui assuetus diu sit
impune fœda facere. Nicolaus picininus de ni
mia indulgentia/ usus est milite adeo incōtinē
te/ ut quī edicto id caueret/ & multos sæpe sup
plicio afficeret/ nunq̃ mercatoribus ad castra sa
tis tutus esset accessus. Itaq; inopia necessariarū
rerum semper laborabat. At Schytarū dux Ta
morlanus: qui omnium/ quas aut legimus/ aut
audiuimus/ maximas ductauit copias/ nulli rei
magisq; obedientiæ militum studuisse dicitur.
Itaq; exercitum eo usq; continentem habuit/ ut
castra eius mercatorū plena semper essent: abū
darētq; omnis generis rebus. De quo fertur fa
ma/ Gregarii cuiusdā militis/ qui uendenti mu
lierculæ lac furatus esset/ statī gladio per pectus
demisso/ uiscera aperire iussisse: & e uentriculo
lac excuti nōdū coctū/ usq; adeo passus nihil ē
impune fieri a militibus aduersus ea quæ ipse
præscripserat. Et profecto maximas copias: & e

cuiusq; modi hominū genere compositas/ sola
obedientia constare diu facit: idq; est/ quod Ci-
rum dicere solitū accepimus: præcipuū militis
munus esse: parere superioribus. Vrbinate Fe-
dericum & uirum & ducem prudentissimū ipsi
scimus/ nulla a re alia militē magis probare so-
litum q̄ ab obediētia: id enim esse bene rem ge-
rere/ milite p̄ imperio bene uti. Remisso quoq;
multa a laboribus/ & nimis delicatum otium/
corporis animiq; uires emolliunt atq; imbecil-
las reddunt: quæ ubi per desidiā consenuere:
quis nisi inuitus capeisset iussa? Tūc arma gra-
uia uidentur: tunc labor/ ac locus omnis asper/
atq; arduus: ipseq; hostis etiam non expectatus
formidolosus est. Quamobrem assiduo exercē-
di sunt/ ut alacriores sint ad imperata facienda/
laboresq; suscipiendos/ atq; adeundis periculis
magis prompti intentiq;. Etenim corpora ipsa
exercitata ubi laborandum fuerit/ minus dese-
rūtur uiribus: quā robur maius adest: & uires
ipsæ integriores sunt: quæ uel augeri exercitati-
one solent. Et quoniam mercenario nūc milite
utimur/ ubi defraudatum se stipendio suo sen-
serit/ negariq; mercedē uiderit/ tantas concipere
animo turbationes solet/ ut licet sæpius iussus/

ante patiat in ipsis castris insultare hostem/ q̄
capere arma uelit. Sæpe ex hac indignatione/ &
ira exorta seditione duces ipsi fuere a suis mili-
tibus aut in castris cæsi: aut in acie deserti. Qd̄
ne accidat/ imperatorē prouidere oportet/ atq;
adniti: nullaq; ratione cōmittet ut militibus lo-
cus aliquis ad inobediētiam relinquat. Te ip-
sum dicere Roberte memini/ malle elatum/ atq;
incōtinentem militem transire ad hostem: q̄ in
castris tuis morari. Intelligis enim nihil prius
debere imperatorem ab illo exigē: neq; utilius
quicquā posse illum Imperatori præstare/ q̄ ut
se gerat q̄obedientissimum. Minutius declara-
re nobis potest/ quanti stare soleat/ ubi minor
dux superbia elatus/ maiores q̄ quæ suæ sūt uē-
dicare sibi partes uoluerit. Is ob æquatam cum
dictatore Fabio potestatem elatior factus/ dum
ferox insultansq; manum cum hoste conserit/
uix e manibus Annibalis a dictatore subsidiū
ferente ereptus/ atq; a cæde liberatus est. Quo-
circa prima/ ac maxima/ & militis/ & legati uir-
tus: & qua quotidie opus sit: & in rebus qui-
busq; terra ac mari gerendis/ obedientia est. De
qua dictum sit a nobis hætenus.

102
Aec habui de obedientia/que dicerem:
fore aut arbitror/ si qui fortassis cōmē-
tarios hos lecturi sūt/ quosdā/ qui ope-
rā hanc nostrā omnino accusandā censeant/ q̄
differendis his nimis multi fuerimus: nec post
Senecam/ Ciceronem/ Aristotelē oportuisse de
his aliquo modo dici: q̄ eorū libris plane cōti-
neant/ quæ ad bene uiuēdū utilia/ ac necessaria
uisa sunt: Alia uero/ ac nostratia hæc/ aut omni-
no supuacua esse: aut parū certe necessaria. Ali-
os autē/ qui q̄ pars ea prætermiſsa sit a nobis/
que ad sacerdotes ac pōtīfices pertineret/ quasi
magis incohauerimus rem/ q̄ absoluerimus/ dū
requirunt hæc: despiciant cōetera. Quibus ego
ne dicta eorū cōtemnere omnino uidear/ quāq̄
uidentur iure a me debere cōtemni: hoc solum
responsum esse uelim/ ut si nostris in cōmenta-
riis/ aut pauca quædā fuerint/ aut fortasse mul-
ta/ aut prorsus omnia/ que parū ipsis placeāt/ le-
gendis iis abſtineāt/ illis relinquentes legenda/
quorū neq̄ aures/ neq̄ iudiciū tam sit superbū.
Hoc enim modo & ipsi se legēdi tōedio/ & nos
accusatione quotidiana liberabūt. Nā quod ad
Aristotelem/ Senecā/ Ciceronē attinet/ ne illos
quidem dum uiuerent crediderim arrogantia

fuisse tanta/ut nollent ab aliis post se scribi: cū
uideamus non uno in loco cohortari ad scribē
dum alios: quædamq; ita locutos esse/ut quæ-
renda ea melius posteris reliquisse uideantur.
Quæ uero ad sacerdotes pertinent/ac pōtīfices/
ea nunc consilio prætermittimus/in aliud ma-
gis quietum tempus differentes: q; si parum de-
tur: quod Virgilius noster in agricultura sua
facit: aliis memoranda post nos relinquimus.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE
OBEDIENTIA OPVS FINIT FE
LICITER IMPRESSVM NE
APOLI PER MATHIAM
MORAVVM ANNO
SALVTIS DOMINI
CAE. M. CCCC.
LXXXV. DIE
XXV. OC
TOBRIS

103

104

